

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul X Serie nouă
nr. 5-6 • 1999

DIN SUMAR:

IOLANDA MITROFAN - Schimbări și tendințe în structura și funcțiile familiei din țara noastră

ANA GHERGHEL - Familiile monoparentale: între marginalizare, excludere socială și model alternativ al familiei

CRISTIAN CIUPERCĂ, IOLANDA MITROFAN - Uniunea liberă sau preferința pentru autonomie a cuplului modern

VICTOR NICOLĂESCU - Întâlnirea - formă modernă a selecției maritale

OZANA OANCEA - Sărbătoarea dragostei - modă sau necesitate?

DANA SICOE - Explicații sociologice asupra divorțului

*GÂNDIREA SOCIALĂ; COMENTARII; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ;
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef adjunct; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; dr. IOAN DRĂGAN; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adj. al Institutului de Sociologie; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; dr. PAUL H. STAHL, director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris).

Redactori: MARIA LAZĂR COLFESCU, MARIANA NICA
Microprocesare și tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117, Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Tel.: 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax: 337 41 78

Redactor: ANCA BOROȘ

Tehnoredactare computerizată: IOLANDA POVARĂ

© Copyright, 2000, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, București, România
P.O.Box 5-42, RO-76177, Tel. 401-411 90 08; 401-410 32 00, Fax 401-410 39 83
e-mail: edacad@ear.ro
www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul X, Nr. 5-6 • 1999

SUMAR

SOCIOLOGIA FAMILIEI

IOLANDA MITROFAN, Schimbări și tendințe în structura și funcțiile familiei din țara noastră	473
ANA GHERGHEL, Familiile monoparentale: între marginalizare, excludere socială și model alternativ al familiei.....	483
CRISTIAN CIUPERCĂ, IOLANDA MITROFAN, Uniunea liberă sau preferința pentru autonomie a cuplului modern	493
VICTOR NICOLĂESCU, Întâlnirea – formă modernă a selecției maritale	501
OZANA OANCEA, Sărbătoarea dragostei – între modă și necesitate?	515
DANA SICOE, Interpretări în domeniul sociologiei divorțului.....	529

GÂNDIREA SOCIALĂ

ELENA COBIANU, Raportul între morală și politică la Petre Andrei	537
ANDREI NEGRU, Preocupări de sociologie și politică socială în publicistica lui Nicolae Ghiulea	545
MARIA GRECU, Perspectiva „primordialistă” asupra națiunii. O întoarcere la D. Gusti.....	563
ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, Sociologia la Academia Română	569

COMENTARII

CAIUS DOBRESCU, Despre accepțiunile „centrului”.....	577
--	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

SORIN M. RĂDULESCU, MARIA LARIONESCU, COSIMA RUGHINIȘ, <i>Cu ochii minerului – reforma mineritului în România</i> , București, Editura Gnosis, 1999 (Dana Sicoe); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>Sociologie</i> , București, Editura Economica, 1999 (Anda Moculescu); dr. NICOLAE GROSU, <i>Tratat de Sociologie. Abordarea teoretică</i> , București, Editura Expert, 1999 (Florin Constantiniu, Maria Lazăr Colfescu); ELENA COBIANU, <i>Progresul moral</i> , București, Editura PRINTECH, 1999 (Lily Rain); <i>Frauen in der Soziologie: neun porträts</i> , München, C.H. Beck, 1998 (Irina Cristea); FRANCINE MUEL DREYFUS, <i>Vichy et l'éternel féminin. Contribution à une sociologie politique de l'ordre des corp</i> , Paris, Editur Seuil, 1996 (Ioana Cojocaru); FRANÇOIS DE SINGLY, <i>La famille: l'état des savoirs</i> , Paris, Editions La Découverte, 1991(Ioana Cojocaru).....	589
---	-----

SCHIMBĂRI ȘI TENDINȚE ÎN STRUCTURA ȘI FUNCȚIILE FAMILIEI DIN ȚARA NOASTRĂ

IOLANDA MITROFAN

Familia românească a evoluat, de-a lungul istoriei noastre, ca o matrice psihosocială cu marcată stabilitate, bazată pe principiul sincroniei și complementarității rolurilor masculine și feminine. Sistemul familial a transgresat de la o structură extinsă, multigenerațională, cu dominantă autoritară de tip patern (în cadrul căreia raporturile părinți-copii erau reglate de scheme tradiționale relativ rigide și de valori morale, spirituale, educaționale și materiale transmisibile prin „legi nescrise”), către o structură familială relativ restrânsă, de tip nuclear (părinții și copiii lor), dar având ca specific păstrarea unor raporturi semnificative, de tip „satelit”, cu familiile de origine, ceea ce i-a conferit un dinamism interpersonal și intergenerațional deosebit.

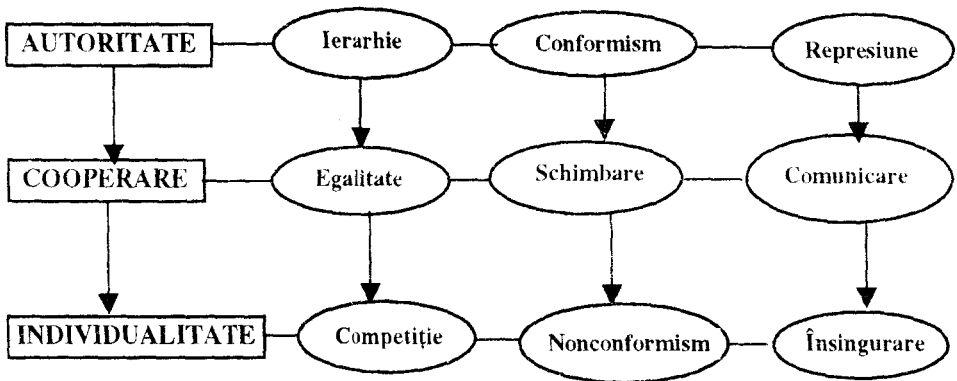
Vom încerca să privim familia românească și funcționalitatea ei pe axa tradiționalitate-modernitate și, mai ales, ce a modificat societatea contemporană din sistemul tradițional. Vom supune analizei un model teoretic deja elaborat [Smirnov I., Marghescu G., 1989] dar care surprinde doar axa trecut – prezent. Tocmai de aceea vom căuta să-l dezvoltăm, oferind și o perspectivă a viitorului.

Cercetarea familiei tradiționale a reliefat că valoarea focală a stilului său de viață o constituie **AUTORITATEA**. Ea este susținută îndeosebi de următoarele valori: ierarhie, conformism, represiune. Acestea definesc un stil de viață al familiei ce consacră superioritatea părinților asupra copiilor, a vârstnicilor asupra tinerilor, a bărbaților asupra femeilor, a fraților mai mari asupra celor mai mici etc.

Valorile familiei contemporane întemeiază un stil de viață distinct de cel al familiei tradiționale: autorității i se substituie ca valoare focală **COOPERAREA**. Ea este susținută de valori ca: Egalitate, Schimbare, Comunicare.

Plecând de la aceste considerente și analizând actualele tendințe, ca o alternativă la aceste stiluri de viață, putem aprecia că, în viitor, valoarea focală ar fi **INDIVIDUALITATEA**, susținută de următoarele valori: competiție, non-conformism, însingurare.

Schematic, această trecere de pe axa tradiționalitate-modernitate, pe cea a previziunii, ar arăta ca în figura următoare:

Pentru o mai clară înțelegere a schimbărilor efectuate în structura și funcțiile familiei românești, vom pleca de la concluzia la care au ajuns sociologii în domeniu (I. Mihăilescu, M. Voinea etc.): familia și-a pierdut mult din caracterul ei de instituție socială, cuplul familial fiind interesat mai mult de satisfacerea propriilor interese și mai puțin de realizarea funcțiilor pe care societatea le atribuie instituției familiale.

Putem argumenta această afirmație prin prezentarea schimbărilor ce au antrenat fiecare funcție în parte.

1. FUNCȚIA ECONOMICĂ

Prin trecerea de la familia extinsă la cea nucleară sau la alte forme atipice ale ei s-au redimensionat componentele funcției economice, atât în ceea ce privește producerea de bunuri, cât și în administrarea bugetului de venituri și cheltuieli. Astfel, familia nu mai este o unitate productivă autosuficientă, membrii ei fiind dependenți de veniturile câștigate în afara gospodăriei [Iluț, 1995].

Apoi, s-a modificat și componența privind pregătirea profesională a descendenților. Transmiterea ocupațiilor de la părinți la copii se întâlnește din ce în ce mai rar și aceasta datorită deplasării locului de muncă al individului din interiorul familiei în exterior, în întreprinderi și servicii sociale.

Nu în ultimul rând, latura financiară a cunoscut și ea importante modificări. Astfel, familia contemporană este caracterizată printr-un buget dezechilibrat, datorat surselor sporadice de venit și/sau cheltuielilor exagerate într-o anumită direcție (de obicei, cheltuieli referitoare la subzistență).

2. FUNCȚIA DE SOCIALIZARE

Această funcție a fost afectată, și ea, de mutațiile lumii contemporane. Sistemul școlar creat a înlocuit, în mare măsură, procesul instructiv-educativ al

familiei, înlocuire datorată atât unor cauze obiective, cât și subiective. În acest context, putem aminti faptul că părinții nu mai pot asigura transmiterea de cunoștințe copiilor lor, nu le mai pot satisface nevoia de instrucție la standardul exigențelor actuale.

În altă ordine de idei, lucrând în afara familiei, părinții sunt mai puțin timp împreună cu copiii, care sunt duși – de la cele mai fragede vârste – în instituții specializate (creșe, grădinițe etc.). Astfel, ei nu numai că nu dispun de timpul necesar realizării unei socializări firești dar, de multe ori, nici nu au conștiința necesității acțiunilor educative [Voinea, 1993].

3. FUNCȚIA DE SOLIDARITATE FAMILIALĂ

Diminuarea acestei funcții se datorează, în special, mobilității sociale, mobilitate ce face ca locul de muncă să difere de cel rezidențial. Acest lucru nu face decât să influențeze negativ solidaritatea familială, măcinată de separarea fizică și afectivă existentă între membrii familiei.

Pe de altă parte, atât relația conjugală, cât și cea parentală au început să fie dominate de frământări și contradicții. Prima, datorită unui complex de factori (emanciparea femeii, diviziunea modernă a rolurilor în cadrul familiei, satisfacția legată de viață sexuală etc.), a doua, din cauza adâncirii diferențelor dintre modelele culturale aparținând diferitelor generații.

4. FUNCȚIA SEXUALĂ ȘI REPRODUCTIVĂ

Și această funcție a cunoscut importante schimbări. Pentru a argumenta această afirmație, putem pleca de la faptul că se acordă o importanță tot mai mare performanțelor sexuale. Niciodată nu s-a discutat ca acum despre „satisfacție sexuală”, „potențial orgasmic”, „apetit sexual” etc. Importanța crescândă acordată performanțelor sexuale face ca indivizii să adopte o serie de comportamente ce cad, de cele mai multe ori, în cele două extreme (dorința de a poseda versus inhibiția sau teama de a nu fi destul de „bun/bună” în actul sexual). Aceste componente sunt, de regulă, „vinovate” de satisfacția/insatisfacția indivizilor față de relația de cuplu, de însăși continuitatea și viabilitatea mariajului.

În privința funcției de reproducere, nu putem ignora faptul că, într-o perioadă relativ scurtă de timp, s-a trecut de la familia extinsă (din punct de vedere numeric) la cea restrânsă, iar numărul de copii doriți a scăzut continuu, ajungându-se la 1-2, în societatea contemporană. Mai mult, se conturează tot mai clar tendința cuplurilor de a renunța la copii și de a trece la un nou mod de viață („familia axată pe adulți”).

După cum se observă, toate funcțiile au fost afectate, într-o măsură mai mare sau mai mică. Și era firesc să fie așa deoarece perturbările ce se manifestă într-o

funcție își găsesc rezonanță și în celelalte. Diferența între societăți rezidă tocmai în intensitatea și profunzimea acestor modificări, ce se manifestă diferit, în funcție de o serie de factori: caracterul totalitar/democratic al societății, nivelul economic de dezvoltare, legislația etc. [Voinea, 1996]. Oricum, se constată că acest val al redimensionării și revitalizării funcțiilor familiei a cuprins și perimetrul țării noastre, acest proces devenind – în ultima vreme – tot mai accentuat.

Am afirmat că individualitatea va fi valoarea focală a viitorului stil de viață. „Modul individualist de a privi căsătoria este, prin el însuși, discutabil, și aceste întrebări ipotetice ar deveni obiecții de nedepășit dacă s-ar putea dovedi, de exemplu, că este dezavantajos pentru copii să fie crescuți doar de mamă sau doar de tată. Însă, toate studiile efectuate din anii '70 încoace nu au produs un volum incontestabil de date care să demonstreze acest lucru” [Wilson, 1994, p. 37]. Și aceasta, în condițiile în care s-au menținut unele prejudecăți, care au rămas adânc înrădăcinate în tradițiile unei societăți patriarhale.

Se presupune, în general, că femeile trebuie să fie primele între cei care se ocupă de copii. O relație intimă între tată și copil este considerată ca mai puțin importantă pentru copil, și de care acesta se poate dispensa, cu condiția ca relația mamă-copil să rămână intactă [Parkinson, 1993, p. 14].

Se presupune, de asemenea, că tații sunt mai puțin devotați decât mamele în îngrijirea copiilor și că e nevoie ca ei să dovedească faptul că au competențele unui părinte, în vreme ce competența maternă este presupusă ca existentă, dacă nu se dovedește lipsa ei. În realitate, lucrurile nu stau totdeauna așa.

Când părinții se separă, ruptura dintre ei poate fi, adesea, adâncită de credința că, de obicei, părintele „bun” este cel care rămâne cu copiii, iar cel „rău” este cel care părăsește casa [Parkinson, 1993, p. 14].

Încercând să combată aceste prejudecăți, mulți sociologi (printre care Judith Stacey, profesor de sociologie la Universitatea din California) au afirmat că familia clasică, din care fac parte doi părinți, nu este atât de importantă pentru evoluția copiilor pe cât s-a crezut până acum. Ei au ajuns chiar la concluzia că valoarea familiei cu doi părinți nu este decât o prejudecată larg răspândită și neconfirmată de studii empirice.

Înmulțirea familiilor cu un singur părinte a dus la recunoașterea crescândă a faptului că ea este mai indicată pentru copil, decât o familie nucleară bântuită în permanență de certuri și probleme. De aceea, dacă în trecut se considera că familiile cu căsătorii nereușite trebuiau să rămână împreună de dragul copiilor, în prezent, mulți cred că este mai bine pentru copii dacă părinții se despart, în loc să-i supună unui permanent conflict în familie. Dealtfel, studiile psihologice au arătat că, cel puțin în ceea ce privește stima de sine (*self-esteem*) a copilului, ea este afectată mai mult (negativ) la familiile cu conflicte, decât la cele monoparentale.

S-a combătut și ipoteza care afirmă că acei copii ce provin din familii dezorganizate sunt mai ușor expuși riscului de a deveni delincvenți potențiali.

James Wilson și Richard Herrnstein au efectuat o serie de cercetări privind relația dintre criminalitate și ceea ce se numea în anii '70 „familii destrămate”.

Autori recunosc că se așteptau să găsească o legătură cauzală între două variabile: copii crescuți în familii cu un singur părinte și riscul de a comite – mai târziu – delikte. Dar nu au dat decât de constatarea binecunoscută, că cea mai mare parte a bărbaților aflați în închisori proveneau din familii dezbinat, dar, în același timp, ei aveau părinți care comisese delikte și veneau din medii sociale sărace și minoritare. Datorită faptului că acești trei factori erau interconectați nu putea fi clar dacă situația familială în sine avea un efect independent de temperament și circumstanțe.

Oare privim prea pesimist viitorul? Putem spune că nu, de vreme ce numeroși cercetători au demonstrat faptul că societatea contemporană reduce *continuu* posibilitatea unor relații interpersonale de durată și cu implicare mai adâncă, datorită diversității rolurilor. Relațiile sunt reduse la situațiile formale, sărăcite de conținut afectiv-individual. Indivizii se recunosc, tot mai des, în legături tot mai variate, cu treceri rapide de la o stare la alta sau de la un rol la altul.

Astăzi, familia nu mai acționează ca o solidaritate care nu sufocă individualitatea, ci, dimpotrivă, individualitatea este înăbușită de familie. Astăzi, individul nu mai poate fi pasiv pentru a-și menține unitatea familiei, însă activismul ce apare ca o necesitate presupune – în ultimă instanță – ignorarea familiei ca atare. Și exemplele pot continua.

Sigur că pot apare obiecții de genul: la noi în țară, numărul căsătoriilor nu s-a diminuat semnificativ. Numărul divorțurilor nu a crescut îngrijorător. Celibatul rămâne la un nivel scăzut. Uniunile libere nu sunt atât de răspândite încât să putem vorbi de un fenomen alternativ. Copiii rezultați în afara căsătoriei sunt, încă, subiect de sancțiune morală din partea opiniei publice.

Deci, s-ar putea spune că, familia românească evoluează – încă – pe linia caracteristică poporului nostru, în ciuda bulversării actuale [Smedescu, 1995]. Dar cât va mai putea ea, oare, să rămână o instituție fundamentală a societății românești, ale cărei rădăcini se află în fondul sănătos al acestui popor?

„Cine cunoaște istoria recentă a României își va de seama că, *la noi în țară criza familiei încă n-a început*. Aceasta va deveni vizibilă, probabil, peste câțiva ani când generația actuală, păstrătoare a valorilor tradiționale în ceea ce privește familia, va ieși din scena istoriei. Pe scurt, dacă în ansamblu societatea românească este în prezent într-o stare de criză, nu în sfera familiei vom vedea manifestările acestei stări” [Ghebre, Tessier, 1994, p. 476]. Totuși, putem afirma că, dacă familia – ca instituție – nu parcurge încă o perioadă de criză, *la nivelul relațiilor din interiorul familiei, alterările și mutațiile sunt semnificative*. Iar cumularea acestora în timp (în special, violența familială, insatisfacția conjugală, falsa comuniune etc.) poate alimenta opțiunile tinerei generații pentru forme alternative.

Pe de altă parte, principalele efecte ce ar putea să apară ar fi următoarele:

1. vârsta medie la căsătorie va crește, tendința fiind mai accentuată în cazul bărbaților;
2. vârsta medie a primului contact sexual va scădea, iar numărul partenerilor cu care o persoană întreține relații sexuale va crește;
3. va continua să crească numărul divorțurilor și să scadă cel al recăsătoririlor;
4. va scădea numărul mediu de copii pe familie și va crește vârsta mamei din perspectiva primei nașteri.

Aceste supoziții pleacă de la tendințele ce există și care ies în evidență printr-o *analiză explorativă* a indicatorilor amintiți. Astfel, se poate observa că, privind aceste fenomene pe o axă trecut–prezent–viitor, există o continuitate a lor, iar supozițiile de mai sus nu fac decât să prelungească niște tendințe care, se pare, vor căpăta un caracter și mai accentuat. Și aceasta fiindcă este greu de crezut că societatea va împiedica manifestarea acestor fenomene, deoarece diminuarea sau chiar reducerea lor ar da naștere unor efecte care ar fi mult mai grave și mai adânci pentru ea.

Astfel, societatea a conștientizat faptul că fenomenele și faptele realității sociale au avansat într-atât, încât orice întoarcere în trecut ar echivala cu apariția unor *dezechilibre*, nu atât de grave pe termen scurt, dar cu consecințe dezastruoase pe termen lung. De exemplu, orice încurajare a natalității (prin măsuri efective de sprijinire a familiilor cu copii și nu prin lozinci și deziderate) produce efecte asupra economiei. Din această perspectivă, doar țările cu o populație îmbătrânită și cele al căror venit pe cap de locuitor este foarte mare sprijină creșterea natalității.

Apoi, orice revenire la familia clasică ar avea efecte sociale, psihologice, economice etc. Să nu uităm că societatea a dezvoltat un sistem imens prin care a preluat o mare parte din funcțiile familiei, sistem ce nu trebuie să-și piardă vitalitatea.

Să nu uităm, de asemenea, că societatea are nevoie de indivizi cât mai pregătiți, trecuți printr-o mulțime de ani de studii, de specializări și aprofundări, cu alte cuvinte are nevoie de un individ care să pună accentul mai mult pe el însuși și mai puțin pe familie, iar prin condiționările amintite chiar îl determină să-și constituie un cămin la o vârstă care pentru societatea tradițională ar părea înaintată.

Din perspectiva creșterii vârstei la căsătorie, primul contact sexual va avea loc mai devreme, iar tabu-ul virginității va rămâne o amintire și mulțimea contactelor interpersonale la care te obligă societatea contemporană va face ca numărul partenerilor să crească, atât cantitativ, cât și calitativ. Căci SIDA nu face altceva decât să determine indivizii să fie mai selectivi și mai prudenți.

Să insistăm puțin și asupra ultimei ipoteze, care afirmă că va crește vârsta mamei, din perspectiva primei nașteri și va scădea numărul mediu de copii pe familie. Într-adevăr, indivizii au început să conștientizeze faptul că, „de regulă, nașterea primului copil aduce cu sine multe dificultăți și tulburări emoționale în

cuplul tânăr. Și aceasta pentru că, perioada 6-14 ani a copilului este pentru cuplu, una de presiuni economice, psihologice, sociale. Soțul fiind preocupat mai mult de profesie, constrângerile multiple se răsfrâng, cu deosebire, asupra soției. Astfel, iluzia unei iubiri ce depășește toate obstacolele s-ar destrăma cu viteză apreciabilă după nașterea copiilor și distanțele culturale și educative ar ieși pregnant la iveală în activitățile domestice cotidiene (igienă, alimentație, socializare). Deci, copilul în cuplul conjugal induce o nouă situație” [Iluț, 1995, p. 133].

Pe de altă parte, *se schimbă radical filosofia asupra vieții de familie* și, mai ales, asupra rolului copiilor în cadrul acestui angrenaj. De exemplu, „în societatea tradițională, axul principal al acestei concepții era că părinții nu trăiesc atât pentru ei, cât pentru realizarea în viață a copiilor lor” [Iluț, 1995]. Astăzi, deși această filosofie nu este total abandonată, se pleacă de la faptul că adulții trăiesc în primul rând pentru ei și abia apoi pentru copiii lor. De multe ori, chiar se renunță la ei invocându-se cauze mai mult sau mai puțin obiective.

Trecând peste faptul că propensiunea pentru căsătorie și familie este încă mare, nu putem ignora o serie de aspecte și tendințe ale familiei românești, așa cum rezultă ele din cercetările efectuate (1984, 1989, 1994) de noi, din perspectiva psihologiei familiei. Cele mai importante simptome sunt următoarele:

1. Pericolul iminent al dezinstituționalizării și denuclearizării, ca urmare a creșterii semnificative a fenomenului de instabilitate, divorțialitate, corelat cu scăderea numărului recăsătoriilor și a ratei scăzute a nupțialității. Consecința imediată o constituie *fragilizarea* și, de cele mai multe ori, *psihosociopatologizarea* relațiilor dintre soți și – în special – dintre părinți și copii. Mai mult, dincolo de aparența instituției familiale statuate prin căsătorie, asistăm la *prefaceri ale structurii rolurilor feminine și masculine* (unele cu vădit risc psihopatogen), la substituiri și inversiuni forțate în raport cu „prerogativele de sex”, *la distorsiuni sau amputări ale exercitării rolurilor familiale*, la evaziuni sau abandon de rol, așa încât hiatusul dintre statut și rol se accentuează, favorizând tendințele entropice ale celulei maritale și, printre ele, ale întregului microgrup familial.

Există o tendință netă la proliferarea unor noi metode (coabitarea, căsătoria deschisă, monoparentalitatea, semicăsnicia, celibatul) sau pseudomodele familiale (grupul comunitar, căsătoria dintre homosexuali) ca alternative ale stilului de viață maritală. Acestea din urmă, din fericire, nu au în țara noastră o reprezentare sau o răspândire semnificativă.

Toate acestea poartă pecetea unei tranziție psihosociale, a unor prefaceri anticipate de A. Toffler, ce au rolul de a anunța disfuncții „cu răsunet la distanță”, deși aparent ele vizează eforturi adaptative. Aceste disfuncții pot periclita, în perspectivă, echilibrul psihologic și social al consorțiilor sau ex-consorțiilor, dar mai ales al copiilor acestora. Mulți dintre acești copii sunt viitori adulți plutind în confuzia modelelor parentale multiple, succesive, incomplete sau absente, frustrate de căldură și comunicare afectivă. Programați la imaturitate socioafectivă ei vor fi

tentați să nege valorile conviețuirii familiale, căutând noi formule de viață mai puțin frustrante, încorsetate și amenințătoare.

2. Inautenticizarea relațiilor familiale este a doua tendință specifică multora dintre cuplurile contemporane, în cadrul instituțional care continuă totuși să dețină ponderea cea mai mare – căsătoria. Acest fenomen se evidențiază în proliferări marginal sociopatogene (semicăsnicia și pseudocăsnicia), ce trădează primele semne de *psihosociopatologie familială*.

Infidelitatea, disfuncțiile sexual-afective, alcoolismul, violența familială nu sunt cauze prime ale divorțialității (deși ele apar consemnate ca atare în documentele legale), ci sunt *consecințe* ale unui frecvent *proces de inadaptare și incompetență maritală*. Cauzele acestui proces trebuie căutate în miezul formării personalității, în dificultățile ei de maturizare psihologică (afectivă, socială, morală, spirituală), în ignoranța sa relațională, în absența unei minime culturi a relațiilor satisfăcătoare și civilizate între sexe. Adesea, precaritatea condiției socioeconomice sub nivelul satisfacerii nevoilor bazale de siguranță și sănătate biologică și psihică, corelate cu un sistem educativ-instituțional incomplet sau deficitar sunt de natură să accentueze, să întrețină și să agraveze deficitul adaptative sociofamiliale, de azi și de mâine.

Nu putem ignora faptul că o familie „bolnavă” din punct de vedere interpersonal generează, în perspectivă, o societate fragilă din punct de vedere psihosocial. Ea distorsionează profund rolurile, scopurile, aspirațiile și comportamentele membrilor săi, periclitează – în consecință – nu numai eficiența și stabilitatea socială a acestora, ci și eficiența, coerența și echilibrul psihomoral al societății ca întreg.

Efectul de recurență este incontestabil în dinamica existenței... Criza psihosocială a familiei reflectă, fără îndoială (și nu numai), criza morală a societății, dar ea poate deveni motor în menținerea și agravarea crizei structurilor și funcționalității sociale. Or, nu putem răspunde la întrebarea „Care sunt factorii ce explică, asigură și potențează calitatea vieții în general?”, eludând profilările psihosociopatogene ale nucleului familial actual sau ignorând mijloacele de protecție, terapie psihosocială, educație și cultură relațională ale acestuia.

Nu putem ignora nici faptul că ființa umană poartă în ea vocația fericirii. În devenirea sa, de cele mai multe ori, ea își urmărește autoafirmarea, autoîmplinirea, autorealizarea („*self-actualisation*” în expresia lui C. Rogers). Calea afectivă – iubirea și armonia între sexe și între generații, cunoașterea, valorizarea și stimularea interpersonală întru bunăstarea comună, ca indicatori ai relațiilor intergeneraționale și intersexe și, implicit, ai calității vieții – este la fel de importantă ca și calea prosperității materiale, aflându-se cu aceasta în strânsă interdependentă. Dar calea afectivă – cu toate implicațiile ei în planul evoluției spirituale – este *prioritară și transformativă*. Ea este expresia libertății autentice a omului și sursa de netăgăduit a ființării sale, a destinului său individual și colectiv.

Meditând asupra evenimentelor sale psihologice, dar și asupra resurselor ei afective, morale, biologice și culturale întru autoregenerare, în a face față prezentului și viitorului, **FAMILIA** rămâne pentru fiecare dintre noi o întrebare la care nu se poate răspunde decât cu iubire.

BIBLIOGRAFIE

- ILUȚ P., *Familia – cunoaștere și asistență*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 1995.
- MIHĂILESCU I., *Politici sociale în domeniul populației și familiei*, în *Politici sociale. România în context european*, București, Editura Alternative, 1995.
- MITROFAN IOLANDA, *Cuplul conjugal – armonie și dizarmonie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- MITROFAN N., MITROFAN IOLANDA, *Elemente de psihologie a cuplului*, București, Editura Șansa, 1994.
- MITROFAN N., MITROFAN IOLANDA., *Familia românească în perioada de tranziție*, în „Psihologia”, număr special, București, Editura Știință și Tehnică, 1994.
- PARKINSON L., *Separarea, divorțul și familia*, București, Editura Alternative, 1993.
- SMEDESCU I., *O instituție fundamentală*, în „Familia modernă” nr. 1, București, 1995.
- SMIRNOV I., MARGHESCU G., *Stilul de viață și familia*, în *Stiluri de viață*, coordonatori C. Zamfir, I. Rebedeu, București, Editura Academiei, 1989.
- TESSIER R., GHEBREA G., *Cuplul și familia românească: menținerea precară a familiei tradiționale*, în „Sociologie Românească”, nr. 5, București, Editura Academiei, 1994.
- TOFFLER A., *Al Treilea Val*, București, Editura Politică, 1983.
- VOINEA M., *Sociologia familiei*, București, T.U.B., 1993.
- VOINEA M., *Restructurarea familiei: modele alternative de viață*, în „Sociologie Românească”, nr. 5, București, Editura Academiei, 1994.
- VOINEA M., *Psihosociologia familiei*, București, T.U.B., 1994.
- WILSON J., *Valorile familiale și rolul femeilor*, în „Sinteza”, nr. 99, București, 1994.

FAMILIILE MONOPARENTALE: ÎNTRE MARGINALIZARE, EXCLUDERE SOCIALĂ ȘI MODEL ALTERNATIV AL FAMILIEI

ANA GHERGHEL

Încă de la începutul constituirii sociologiei ca știință, familia a reprezentat un obiect de studiu privilegiat, iar sociologia familiei a fost una dintre primele ramuri specializate ale sociologiei, prin cursul lui Emil Durkheim (1892). Preocuparea pentru problematica familiei provine din faptul esențial că noi toți trăim în cadrul structurilor familiale, într-o țesătură de relații sociale dintre care cele mai importante sunt cele stabilite în familie, întrucât acestea sunt primare și definitorii pentru personalitatea individului. După perioada de debut, la sfârșitul secolului al XIX-lea, sociologia familiei a parcurs o perioadă de recul, în prima jumătate a secolului. Din anii '60 și până în prezent, însă, cercetările sociologice asupra familiei au cunoscut o dezvoltare fără precedent, datorită faptului că, în ultimele decenii, familia a suferit mutații profunde în ceea ce privește structura (dimensiunea, generațiile, distribuția autorității, diviziunea rolurilor familiale) și funcțiile sale. Principalele direcții de transformare au fost atomizarea familiei și diminuarea anumitor funcții, în sensul preluării lor parțiale de către alte instituții, și, în același timp, emergența formulelor alternative de viață familială și extinderea lor la scară tot mai mare.

Articolul propune o analiză a familiei monoparentale, ca model alternativ de viață familială, emergent în cadrul unui proces mai vast de schimbare a structurilor și funcțiilor familiei, desfășurat în ultimele trei decenii. După prezentarea cadrului general de analiză – definirea și decompoziția termenului, istoria sa, literatura de specialitate și problematica abordată – atenția se va focaliza asupra cazului României, în intenția de a evidenția câteva aspecte particulare ale procesului de emergență și extindere a familiilor monoparentale, precum și a problemelor specifice cu care se confruntă. Expunerea va fi susținută de datele provenite dintr-o cercetare calitativă desfășurată în anii 1998-1999, în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române. Alegerea subiectului e legitimată și justificată printr-o serie de argumente. În primul rând, mutațiile provocate sau accelerate de schimbările politice și sociale de la sfârșitul anilor '80 au afectat și instituția familiei; e vorba de procesul de transformare a structurilor și funcțiilor familiei, a normelor sale și universului său valoric, a modurilor de viață și practicilor familiale. În prezent, asistăm la diversificarea comportamentelor și aranjamentelor

de viață, la relativizarea normelor sociale, a modelelor culturale și demografice. Aceasta este o reacție la normativitatea familială și la ordinea „familialistă” a regimului comunist, dar, în același timp, și un rezultat al dinamicii societății, în cadrul căreia noi suntem, în același timp, actori și spectatori. În general, la nivel internațional, tendințele de transformare cele mai vizibile sunt: declinul natalității, mariajul tardiv, creșterea numărului de divorțuri, difuzarea din ce în ce mai largă a uniunii libere, debutul relațiilor sexuale la vârste precoce, creșterea numărului familiilor monoparentale și al mamelor necăsătorite etc., în contextul atomizării tot mai accentuate a familiei. Astfel, studiul familiei monoparentale, ca model alternativ de viață familială, ce apare ca parte integrantă a unui proces general/global de schimbare a societății, pare a fi de mare actualitate în centrul schimbării sociale. Al doilea argument e dat de carențele cercetării asupra acestui subiect, neexistând în România decât studii sporadice, parțiale, în nici un caz preocupări sistematice de cercetare a noilor formule de viață familială, în particular, al familiilor monoparentale. Un al treilea argument provine din carențele grave la nivelul politicilor publice, al structurilor guvernamentale de protecție socială și al serviciilor sociale care nu administrează riscurile și problemele familiilor confruntate cu provocările tranziției. Sărăcia și problemele sociale cu care se confruntă anumite categorii de familii monoparentale justifică interesul unui studiu în profunzime al subiectului în vederea obținerii unor date care să permită ameliorarea politicilor publice și a sistemului de protecție socială.

FAMILIA MONOPARENTALĂ – obiect de studiu sociologic și obiect al politicilor sociale: definiție, tipologii, probleme metodologice, teme de cercetare

Cercetările asupra familiei monoparentale au în țările occidentale o istorie de aproape 30 ani, în timpul cărora s-au impus câteva puncte de referință pentru acest domeniu, prin lucrările cercetătorilor care au studiat această problemă.

Nadine Lefaucheur¹ a realizat o scurtă istorie a cercetărilor privind monoparentalitatea. „Familie monoparentală” este o noțiune utilizată în Franța, din a doua jumătate a anilor '70, pentru a desemna „menajele în care o persoană trăiește fără soț, având în îngrijire unul sau mai mulți copii”. Noțiunea a fost introdusă în sociologia familiei sub influența feminismului, care a preluat-o din sociologia anglo-saxonă unde apăruse în a doua parte a anilor '60, în vederea schimbării modalității de abordare a maternității din afara căsătoriei și a disociației familiei în termeni de „probleme psihosociale” și „familie cu riscuri”. Utilizarea acestei noțiuni a impus o abordare mai neutră și mai obiectivă, mai puțin stigmatizantă, prin recunoașterea ei ca tip de familie, ca alternativă față de familia conjugală.

¹ Nadine Lefaucheur, *Les familles dites monoparentales*, în: François de Singly, *La famille: l'état des savoirs*, Paris, La Découverte, 1997, p.67-75.

În Franța, familia monoparentală a devenit în același timp obiect de cercetare sociologică și obiectiv al politicilor sociale, într-un context favorabil acestei dezvoltări: modificarea legislației privitoare la divorț (1975), care a devenit mai flexibilă, mai lejeră, ceea ce a determinat și schimbarea reprezentării sociale a divorțului; adoptarea unor măsuri de politică familială și socială pentru părinții singuri („izolați”) – centre de primire pentru familiile în dificultate, două prestații familiale specifice adresate părinților singuri (ASF – alocația de sprijin familial și API – alocația pentru părinte singur), în vederea asigurării resurselor minime necesare traiului; existența Casei naționale de alocații familiale – o instituție care a jucat un rol major în dezvoltarea cercetărilor privind familiile.

Un avans important s-a înregistrat începând cu anul 1981, când a fost introdusă rubrica „familie monoparentală” în nomenclatura „familles-ménages”, utilizată de INSEE pentru a prezenta datele recensământurilor și anchetelor demografice. Aceasta a condus la o producție foarte bogată de date statistice despre structura socio-demografică și condițiile de trai ale acestor menaje. Acestea au permis constatarea faptului că, în anii '70, familiile monoparentale, care erau din ce în ce mai numeroase, au parcurs o „tranziție/revoluție demografică”. Dacă la sfârșitul anilor '60, decesul unuia dintre soți reprezenta cel mai frecvent factor generator al situațiilor monoparentale, la sfârșitul anilor '80, separarea conjugală a devenit cel mai frecvent factor, în urma creșterii numărului divorțurilor și separărilor conjugale. Această transformare este și un efect al modificării legislației și al destigmatizării divorțului, care a devenit mai acceptabil, mai bine tolerat. Astfel, raportul văduvi/divorțați s-a inversat în rândul părinților singuri, pentru a ajunge, în 1993, ca, din totalul familiilor monoparentale (ce reprezentau 12-13% din totalul gospodăriilor), 86% să fie conduse de femei, dintre care 60% divorțate, mamele necăsătorite și văduvele fiind în număr egal. Această schimbare a configurației populației familiilor monoparentale a fost însoțită de accentuarea caracterului precoce al fenomenului².

Cercetările sociologice privind familiile monoparentale sunt centrate pe trei teme principale:

- condiții de viață și vulnerabilitate socio-economică, studii asupra nivelului de trai;
- eficacitatea politicilor familiale, a acțiunilor sociale și a transferului social;
- efectele „disociației familiale” și structurii monoparentale asupra socializării copiilor.

În ceea ce privește nivelul de trai și condițiile de viață, comparativ cu ansamblul menajelor parentale conjugale, menajele monoparentale au o situație mai defavorizată; studiile au demonstrat că scăderea nivelului de trai după intrarea în monoparentalitate poate fi dramatică, momentană sau inexistentă; deci, nu toate familiile monoparentale sunt în sărăcie sau în dificultate.

² Nadine Lefaucheur. *Les familles dites monoparentales*, în: Dominique Favre, Alain SAVET (dir.), *Parents au singulier. Monoparentalité: échec ou défi?*. Paris, Autrement, 1993, p. 31.

În privința eficacității transferurilor sociale, Nadine Lefaucheur a făcut o analiză în funcție de diferitele sisteme de redistribuire, specifice diverselor tipuri de stat al bunăstării: liberal, etatist-corporatist, social-democrat, analizând situația diferitelor tipuri de familie înainte și după realizarea transferurilor sociale, pentru a pune în evidență diferențele dintre ele³.

În continuare, trebuie precizată o serie de distincții în cadrul acestei categorii. Termenul de „familie monoparentală” acoperă o mare varietate de situații⁴ care se diferențiază în funcție de sexul părintelui, situația matrimonială (văduv, divorțat, separat, celibatar), dar și de factorii care au generat situația monoparentală – separarea cuplului, decesul unuia dintre soți, maternitatea în afara căsătoriei, precum și de factori subiectivi – situație dorită, căutată, deliberat/voluntar asumată sau impusă, ca urmare a unei opțiuni libere sau survenite în condiții impuse, mai mult sau mai puțin conștient asumată sau impusă, percepută negativ sau afirmată voluntar. Diferențele dintre aceste situații sunt notabile: mamele singure sunt mai des plasate în grupuri socio-profesionale defavorizate decât tații singuri; nivelul socio-economic al mamelor e mai scăzut decât cel al taților aflați în aceeași situație. Astfel, reprezentarea conform căreia monoparentalitatea este o problemă specific feminină se explică nu doar prin numărul mai mare de femei aflate în această categorie, ci și prin faptul că ele sunt, în general, mai puțin dotate din punct de vedere socio-economic decât bărbații, aflați în aceeași situație. Mamele singure sunt una dintre principalele categorii aflate în atenția lucrătorilor sociali, pentru că reprezintă contingentul cel mai numeros, cel mai vulnerabil și cu situația cea mai precară din populație. Autorii observă că, în funcție de modalitatea de intrare în monoparentalitate – în urma rupturii uniunii sau în urma unei maternități în afara căsătoriei voluntar asumată – situația monoparentală e percepută diferit. În primul caz, cu cât faza de viață conjugală se apropie mai mult de cuplul tradițional, cu atât situația e percepută negativ, iar a fi mamă singură e o experiență traumatizantă. Pentru a doua categorie, cu cât faza de viață conjugală se apropie mai mult de „noile modele familiale”, cu atât monoparentalitatea e mai bine acceptată, percepută ca o alternativă „rațională”. Astfel, urmând percepția monoparentalității ca „experiență traumatizantă” sau ca o „continuitate logică”, există două modalități de a trăi și de a se raporta la monoparentalitate: ca marginalitate sau ca model familial alternativ, liber ales. A doua variantă începe să se impună tot mai mult în defavoarea celei dintâi.

Dintre toate tipurile de familii monoparentale, segmentul mamelor necăsătorite a cunoscut cele mai importante transformări: reprezentările privind maternitatea în afara căsătoriei s-au modificat, fapt vizibil în trecerea de la

³ Nadine Lefaucheur, *Maternité, famille, État*, în: Georges Duby, Michelle Perrot (dir.), *Histoire des femmes*, vol.5, «Le XXe siècle», Paris, Plon, 1992, p. 411-430.

⁴ Cf. Didier le Gall, Claude Martin, *Les familles monoparentales. Evolution et traitement social*, Paris, ESF, 1987.

termenul de „mamă-fată” la cel de „mamă/maternitate celibatară (voluntară)”. În interiorul acestui segment, există mai multe tipuri de situații, între care sunt diferențieri importante: cele suportate, în care maternitatea a survenit în urma unui „accident”, în mod nedorit; cele involuntare, pentru care maternitatea nu a fost dorită, dar a fost ulterior acceptată; cele voluntare, care și-au asumat și chiar și-au dorit maternitatea; situațiile de maternitate în afara căsătoriei, dar în cadrul unei uniuni libere, în care partenerii și-au dorit și și-au asumat maternitatea (această ultimă situație e considerată din punct de vedere statistic și demografic familie monoparentală, fiind inclusă în statisticile globale, deși, din punct de vedere sociologic, reprezintă un alt model familial).

Astfel, noțiunea de familie monoparentală, care desemnează „menajul de o persoană ce trăiește singură și are în îngrijire unul sau mai mulți copii în vârstă de până la 25 ani”, acoperă un ansamblu de situații foarte diferite, nu reprezintă o realitate omogenă, ci foarte diferențiată. În toate cazurile, monoparentalitatea e asociată cu anumite dificultăți, dar acestea diferă în funcție de sexul părintelui – degradarea nivelului de trai și a situației socio-economice e mai accentuată la mamele singure decât la tații singuri. Diferențele înregistrate în cadrul categoriei mamelor singure sunt explicate de alte variabile (clasa socială de apartenență, situația familială, capitalul școlar etc.).

O altă contribuție importantă la studiul acestei tematici au adus Vincent de Gaulejac și Nicole Aubert⁵, care, într-o perspectivă ce conjugă psihologia clinică și sociologia familiei, au pus în evidență procesele de ruptură/continuitate ale traiectoriilor monoparentale. Utilizând mai multe configurații de scenariu parental și matrimonial, ei identifică diverse forme/tipuri de monoparentalitate: durabilă sau pasageră/tranzitorie, ca una dintre etapele ciclului de viața familială; monoparentalitatea ca reparare sau ca repetiție, în cadrul unei traiectorii socio-familiale.

FAMILIILE MONOPARENTALE ÎN ROMÂNIA: MARGINALITATE SOCIALĂ, MARGINALITATE JURIDICĂ

În România, situația este foarte diferită față de țările occidentale, din mai multe motive. În primul rând, politicile familiale ale regimului comunist au fost foarte dure, agresive față de formele alternative de familie, descurajând, marginalizând și stigmatizând orice altă formulă de viață familială diferită de familia conjugală legitimă – valoare pe care o promova prin metode specifice, mai mult constrângătoare decât suportive, susținute de un aparat legislativ coercitiv. Din această cauză, creșterea numărului familiilor monoparentale și a ponderii lor în

⁵ Vincent de Gaulejac, Nicole Aubert, *Femmes au singulier. La parentalité solitaire*, Paris, Klincksok, 1990.

totalul populației se înregistrează mai târziu (anii '80-'90). În al doilea rând, datele statistice și demografice existente au numeroase lacune – nu există o categorie „familie monoparentală” la recensământ, nici date complete despre structura și nivelul de trai. Singurele date care ne permit să aproximăm fenomenul sunt datele de la recensământul din 1992 – care prezintă situația pe gospodării, nuclee familiale și structura lor – și cele din anchetele realizate de ICCV și Banca Mondială privind sărăcia și politicile sociale, în care sunt înregistrate ca o categorie specială. Astfel, conform estimărilor, ce au la bază datele ultimului recensământ⁶, în 1992, erau 9,7% nuclee familiale monoparentale din totalul nucleelor familiale. În rapoartele CNS⁷, se apreciază că ponderea lor este 10% din totalul menajelor din România.

Între ultimele două recensământuri, din 1977 și 1992, numărul familiilor monoparentale a crescut⁸. În același raport al CNS, se apreciază că evoluția structurii familiei se datorează, în principal, schimbării comportamentului demografic de reproducere. În condițiile scăderii fertilității totale, se înregistrează o creștere a fertilității în afara căsătoriei. Nașterile în afara căsătoriei au sporit de la 15,0% în 1992 la 19,8% în 1995 și aproape 22% în 1997. Dintre acestea, aproape 60% se înregistrează în mediul rural, cel mai important contingent fiind furnizat de mamele necăsătorite și cele divorțate. De asemenea, se remarcă și caracterul precoce al maternității în afara căsătoriei, procentul de nașteri la grupa de vârstă a mamelor sub 20 ani crescând. În ceea ce privește familiile monoparentale provenite în urma divorțului, ele reprezintă un contingent numeros. În condițiile în care divorțialitatea a avut tendințe oscilatorii, divorțul are un caracter din ce în ce mai precoce și survine mai ales în familiile cu copii (peste jumătate din divorțuri se înregistrează la familiile cu copii).

Analiza secundară a datelor provenite din alte surse relevă alte aspecte importante. Anchetele ICCV⁹ arată că familiile monoparentale au un risc mai mare de sărăcie decât celelalte tipuri de familii. Astfel, familiile plasate sub pragul de sărăcie calculat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale – pentru care se acordă ajutor social – sunt: familiile monoparentale cu mai mult de 2 copii, cuplurile cu peste 3 copii, familiile monoparentale cu un copil. Principalele probleme cu care se confruntă aceste familii sunt dificultățile economice (sărăcia) și abandonul copiilor. Studiul asupra sărăciei, efectuat de Banca Mondială¹⁰, identifică predictorii sărăciei: inactivitatea/șomajul, mediul rural, nivelul scăzut de educație, gospodăriile în care capul familiei este femeie. Gospodăriile conduse de femei și

⁶ *Recensământul României*, CNS, 1992

⁷ Cf. *Situația copiilor în România și evoluția ei în perioada 1980-1995*, CNS, 1996, iar în *The European*, CNS, 1994, citat de Marian Preda, *Familiile monoparentale: un tip special de familie, ignorat de politicile sociale din România*, în Cătălin Zamfir, *Politici sociale în România*, Expert, 1999, p. 315, sunt apreciate la 10,5%.

⁸ Cf. *Situația copiilor în România și evoluția ei în perioada 1980-1995*, CNS, 1996.

⁹ *Pentru o societate centrată pe copil*, ICCV, 1997.

¹⁰ *România: Poverty and Social Policy*, vol. I-II, Banca Mondială, 1996.

aflate în sărăcie sunt mai vulnerabile decât cele conduse de bărbați, deoarece ele sunt mai puțin dotate cu capital școlar, primesc pensii mai mici și au o medie de vârstă mai ridicată. Un copil reduce considerabil șansele de a asigura un standard minim de viață pentru familie, de aceea familiile monoparentale sunt mai predispuse la sărăcie decât alte tipuri de familii. Absența unor măsuri adresate acestui tip de familie este un factor ce agravează disfuncționalitățile familiale și chiar disoluția familiei, iar una dintre consecințele grave ale acestei situații este abandonul și instituționalizarea copiilor.

Pentru a completa tabloul general, trebuie amintită și situația juridică a familiei monoparentale, care se remarcă prin ignorarea ei: în dreptul civil, legislația familiei nu cuprinde măsuri codificate, nici alocații speciale, nici servicii sociale adresate lor. Într-o manieră implicită, este recunoscută ca tip de familie: în Codul familiei, statutul copilului născut în afara căsătoriei este egal cu cel al copilului legitim, iar în legislație, părintele singur care trăiește împreună cu unul sau mai mulți copii este considerat familie. Deci, chiar dacă nu se folosește termenul de familie monoparentală, se recunoaște existența sa ca model familial. Totuși, în cadrul dreptului social, politicile sociale ignoră existența sa, prin neutilizarea termenului de familie monoparentală și absența oricăror măsuri adresate lor. Vidului juridic i se adaugă vidul social deoarece societatea civilă nu oferă un suport consistent acestor familii pentru a suplini lipsurile de la nivelul guvernamental. Singura inițiativă de sprijin, în acest sens, vine din partea unor asociații non-guvernamentale care au realizat centre maternale și de consultanță pentru mamele singure aflate în situații dificile (la București, Iași, Constanța). Acestea sunt centre de primire și consultanță și au în vedere evitarea riscului de abandon a copiilor și facilitarea integrării socio-profesionale.

UN STUDIU ASUPRA FAMILIILOR MONOPARENTALE. DATE DE CERCETARE

Pornind de la aceste considerente, apare ca necesară și interesantă realizarea unei anchete asupra familiilor monoparentale. În lipsa unor date statistice și demografice valide, relevante, complete, precum și a unor cercetări anterioare, am optat pentru o cercetare calitativă, cu caracter exploratoriu, realizată pe un eșantion restrâns de familii monoparentale.

Cercetarea s-a desfășurat în anii 1998 și 1999, în cadrul Centrului maternal „Micul Prinț”, al asociației non-guvernamentale „Sinergii”. Acest centru a fost creat pentru a oferi consultanță și găzduire mamei singure, în dificultate, care au copii în vârstă de până la 3 ani și nu au resursele materiale necesare traiului. Centrul are o capacitate de 10 locuri, activitatea din cadrul său fiind desfășurată de o echipă interdisciplinară (puericultor, asistenți sociali, psiholog), împreună cu personalul administrativ. Mamele și copiii participă la programele centrului: consultanță și terapie psihologică, cursuri de puericultură, programe pentru copii.

Perioada de găzduire în centru este de 6 luni, după care mamele luate în evidență sunt asistate, până la recuperarea definitivă a cazului – integrare.

Centrul a fost ales ca loc de desfășurare a acestei prime etape a cercetării din mai multe motive: este unul dintre puținele centre din țară care oferă servicii speciale mamelor singure; este un loc ce oferă posibilitatea de acces la un număr mare de cazuri, reprezentative pentru o anumită categorie de familii monoparentale – cele aflate în sărăcie; reprezintă un model pentru viitoarele centre maternale ce ar trebui înființate în țară. Din acest ultim punct de vedere, eficacitatea și funcționalitatea sa sunt importante pentru buna funcționare a viitoarelor centre. Ne-am propus să începem cercetarea cu studiul cazurilor extreme, segmentul populației de familii monoparentale aflate în dificultate, în sărăcie extremă, cele care au problemele socio-economice cele mai grave și care constituie clientela serviciilor sociale.

Metoda utilizată este istoria de viață (biografia; studiul de caz), realizată prin interviuri semi-directive, cu ajutorul unui ghid de interviu, ce cuprinde temele principale urmărite. Această metodă oferă avantajul studiului în profunzime a subiectului și posibilitatea de a culege un volum mare de informații. Pentru această fază de început a studiului, am privilegiat funcția exploratorie a metodei, în dimensiunea sa extensivă – pentru a acoperi cât mai multe aspecte ale vieții familiale, profesionale, sociale – și intensivă – pentru a accentua aspectele cele mai importante: intrarea în situația monoparentală, socializarea și educarea copiilor, perceperea/definirea situației. Motivul principal care a stat la baza acestei alegeri a fost necesitatea colectării cât mai multor date, precum și adecvarea metodei la tema de cercetare. Ancheta s-a derulat, în această primă fază, doar în centrul maternal, urmând a fi continuată cu studiul altor cazuri, neinstituționalizate, pentru lărgirea câmpului de investigație. Interviurile au fost realizate cu ajutorul studenților facultății de sociologie, aflați în practică la Institutul de Sociologie al Academiei Române.

Eșantionul este alcătuit din 9 cazuri, subiecții fiind selectați dintre persoanele aflate în evidența centrului și instituționalizate în centru. Din punctul de vedere al vârstei, eşantionul nu este omogen, mamele având vârste cuprinse între 15 și 40 ani; iar, ca statut matrimonial, 6 sunt necăsătorite, 2 divorțate și 1 separată. Din punctul de vedere al educației, se poate aprecia că nivelul este redus – capitalul școlar slab – cuprins între 10 clase (3 cazuri) și 12 clase/ liceu (5 cazuri), iar unul dintre subiecți, în vârstă de 15 ani, a întrerupt școala în clasa a V-a.

Obiectivele principale au fost identificarea factorilor de risc ai monoparentalității și a specificului traiectoriilor socio-profesionale, familiale, afective.

Se observă ca regularitate sistematică faptul că majoritatea cazurilor provin din familii dezorganizate, destrămate, în care divorțul s-a produs la vârste mici ale copilului, din familii recompuse, unde au avut dificultăți de adaptare cu părinții vitregi, din familii monoparentale, apărute în urma morții unuia dintre părinți. În aceste cazuri, precum și în cele provenite din familii biparentale, normale, se observă faptul că familiile de origine sunt puțin dotate cu capital social, școlar și

material. Relațiile cu cercurile de rudenie sunt mai curând reci, tensionate, remarcându-se reacția de respingere, ignorare a mamelor singure de către rude, lipsa suportului de orice natură din partea familiei largi sau restrânse. În multe cazuri, ele au fost victime ale diverselor tipuri de abuzuri și neglijării, în cadrul familiei. Acestea provin din mediul rural sau urban (de provincie), fapt ce are o semnificație aparte, așa cum vom arăta mai târziu.

Traectoria socio-profesională se remarcă prin rupturi și discontinuități pronunțate, schimbări bruște ale orientării profesionale. Traectoria este marcată adeseori de abandon școlar sau întreruperea școlii pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă. Capitalul școlar sărac – educația se oprește la nivelul liceului sau al școlii profesionale – reprezintă un factor ce îngreunează integrarea lor pe piața muncii. Majoritatea au avut slujbe temporare, slab remunerate, prestând munci necalificate, pe care le abandonează cu ușurință în favoarea altor angajamente. Aceste fluctuații determină insecuritatea, instabilitatea situației lor materiale/economice, ceea ce își pune amprenta și asupra traiectoriei lor sociale, caracterizată prin aceeași discontinuitate.

În privința traiectoriei afective, există pentru multe cazuri (5 cazuri) un anumit pattern caracterizat prin multiple relații succesive, pasagere, adesea tensionate, conflictuale, adoptând mai mult modelul uniunii libere decât căsătoria; de asemenea, prezentând și o anumită labilitate care le face foarte vulnerabile, au devenit victime facile ale diverselor tipuri de abuzuri, inclusiv ale violului. Pentru restul, deși relațiile au fost mai durabile – fie uniune liberă, fie căsătorie – s-au terminat prin ruptură, separare sau divorț.

În privința numărului de copii, 5 din 9 cazuri au un copil, 3 au 2 copii și doar una are 3 copii. De remarcat este faptul că nu există o corelație între statutul matrimonial și numărul de copii: dintre mamele necăsătorite, 3 au câte un copil, 2 au 2 copii, iar una are 3 copii, multe declarând că își mai doresc cel puțin un copil. De asemenea, resursele cu care sunt dotate mamele singure nu par a influența dorința de a avea copii.

Pentru foarte puține monoparentalitatea e bine acceptată, tolerată sau preferată. Majoritatea consideră o eventuală căsătorie sau uniune ca variantă preferabilă, apreciind monoparentalitatea ca fază/situație tranzitorie, pasageră a traiectoriei lor familiale. Ca soluții de supraviețuire, foarte puține își propun să facă față singure problemelor, majoritatea se orientează spre rețelele de rudenie – apelul la sprijinul familiei, rudelor – spre serviciile sociale sau se bazează pe alte planuri matrimoniale.

Se remarcă un fenomen ce are multiple repercusiuni grave și este generat de creșterea numărului mamelor necăsătorite în mediul rural și, mai ales, în grupa de vârstă de 20 ani. În mediul rural, marcat mai mult de valori tradiționaliste (printre altele, valorizarea familiei conjugale și toleranța redusă față de maternitatea în afara căsătoriei), de sărăcia resurselor și de probleme sociale, apariția maternității

în afara căsătoriei provoacă o serie de probleme: reprezentarea sa negativă determină respingerea, marginalizarea de către familie și comunitate; în consecință, ele sunt determinate să plece în marile orașe pentru a naște și a-și crește copilul, dar aici sunt confruntate cu multiple alte probleme – integrare dificilă, șomaj, dificultatea de a-și găsi un loc de muncă și, deci, de a asigura un minim necesar traiului, dificultatea de a găsi o locuință. Această categorie de mame singure, foarte tinere, cu un capital școlar și uman foarte sărac, lipsite de suportul familiei, formează o mare parte din populația centrelor maternale și prezintă riscuri specifice, fiind mai predispuse abandonului copilului și formelor de delincvență decât alte categorii.

În concluzie, putem afirma că factorii de risc ai monoparentalității, identificați după un prim contact cu aceste realități, sunt:

a. lipsa resurselor: capitalul uman, școlar, social și material sărac;

b. mediul de proveniență rural (valori tradiționaliste, probleme sociale, resurse sărace);

c. factori psihologici: labilitate emoțională, instabilitate etc.

d. lipsa educației sexuale și a planificării familiale (adeseori, metodele contraceptive nu sunt cunoscute, nici utilizate; apelul la avort este foarte frecvent în cazul apariției unei sarcini; apariția copilului nu e planificată, dar acesta e acceptat ulterior, după ce sarcina a survenit; nu există planuri concrete referitoare la creșterea copilului).

În contextul actual, în care actorii sociali sunt confrunțați cu provocările tranziției (inflație, șomaj, incertitudine, instabilitate, resurse rare), existența acestui fenomen, căruia i se asociază o serie de probleme specifice, agravate de aceste condiții (în special anumite categorii de familii monoparentale cu probleme), impune, pe de o parte, considerarea sa ca obiect de cercetare sociologică, iar, pe de altă parte, elaborarea unei politici publice de răspuns, care, pornind de la aspectele semnalate de studiile realizate, să sprijine aceste familii în efortul de a face față problemelor și să suplinească disfuncționalitățile survenite.

UNIUNEA LIBERĂ SAU PREFERINȚA PENTRU AUTONOMIE A CUPLULUI MODERN

CRISTIAN CIUPERCĂ, IOLANDA MITROFAN

Uniunea liberă desemnează un mod de a trăi împreună al cuplurilor heterosexuale, în afara contractului căsătoriei. După 1970, atât în Europa, cât și în S.U.A., preferința pentru coabitare a devenit atât de frecventă, încât a zdruncinat destul de semnificativ atitudinile sociale stereotipe care blamau – până nu demult – acest mod de conviețuire.

Cu alte cuvinte, deceniul opt marca, în istoria psihosocială a familiei, momentul critic al proliferării fără precedent a formelor substitutive ale familiei, sub semnul dezinstituționalizării tot mai accentuate. Cuplurile, deși păstrează nostalgia unei solidarități afective și sociale definitive, se reorientează în spiritul păstrării unei disponibilități cvasipermanente, a unei autonomii personale, considerate importante pentru autenticitatea vieții de cuplu.

Asistăm, în contemporaneitate, la o tendință din ce în ce mai pregnantă de înlocuire a mariajului legal constituit, dar – din păcate – din ce în ce mai scurt (numărul divorțurilor fiind în continuă creștere și al recăsătoriilor în scădere) – [Dumas, 1985], cu un nou model familial (uniunea liberă), adesea stabil și fecund, pe parcursul unui mare număr de ani.

Acest model nu reprezintă doar un substitut de logodnă sau de căsătorie de probă și cu atât mai puțin o promisiune amânată de căsătorie. Adoptată în mod preferențial de cuplurile tinere sau foarte tinere, uniunea liberă nu este deci doar un mod de a conviețui câțiva ani înaintea căsătoriei sau de a constitui o a doua relație, fără căsătorie, ci – pur și simplu – un nou model de coabitare, susceptibil de a se extinde asupra întregii vieți și de a înlocui mariajul în toate fazele sale [L. Roussel, 1989].

Încă de la sfârșitul deceniului șapte, sociologii francezi apreciau că numărul crescut al nașterilor în afara căsătoriei, semnala angajarea tinerilor în forme de viață familială, care negau cu bună știință (câtă intenționalitate și câtă spontaneitate, rămâne de văzut) constrângerile instituționale ale mariajului. Uniunea liberă devenea alternativa preferată, mai ales pentru femeile până în 35-40 de ani, bărbații având o longevitate mai crescută sub aspectul posibilității de a se implica în mai multe uniuni libere succesive, perioadele lor de singurătate fiind cel mai frecvent limitate, provizorii.

Apariția coabitării ca un nou model familial s-a produs pe fundalul unor prefaceri mai profunde în interiorul familiei nucleare. Astfel, scurtarea perioadei de

căsătorie (survenirea rapidă a divorțului) a condus direct la vulnerabilizarea condiției psihosociale a femeilor în special, al căror efectiv de „divorțate trăind singure” este în continuă creștere. Aceasta și pentru că numărul de recăsătoriri scade vertiginos, fie în favoarea uniunilor libere (atunci când impactul amoros se produce), fie a celibatului feminin, în directă corelație cu numărul crescut al femeilor, dar și cu limitările impuse de vârstele de după 40 de ani.

În ceea ce privește pe bărbați, aceștia par „a se bucura” mai mult de privilegiul conviețuirii cu sexul opus, fie prin recăsătorire cu o celibatară mai tânără (în medie cu 6-7 ani), fie preferând unul sau mai multe concubinaje succesive, până la vârste avansate sau chiar definitiv.

Prognozele demografilor și sociologilor sunt ferme în ceea ce privește instabilitatea cuplurilor pentru sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, chiar dacă divorțialitatea se va stabili sau diminua. Ei afirmă, pe baza „cinismului statistic al prognozelor”, că populația va continua să se disperseze în menajuri din ce în ce mai restrânse, între care cele mai frecvente vor fi situațiile de tranzit între două configurații mai stabile [Roussel, 1989].

Față în față cu alternativa mariajelor repetate, multiple, care supun copiii unor stresuri de dezvoltare și integrare socială semnificativ sociopatogene, uniunea liberă stabilă și armonioasă sub aspectul climatului socio-afectiv pe perioade lungi și – uneori – chiar definitive, pare să fie un reflex de apărare al cuplurilor în fața constrângerilor sociale ale unor cadre tradiționale secătuite moral, în care drama individuală a neîmplinirii **Sinelui** prin intermediul celuilalt a erodat într-atât așteptările individuale în raport cu căsătoria, încât a declanșat un adevărat „protest psihologic” [Mitrofan, 1994 a.]. Opțiunea pentru uniunea liberă încearcă să satisfacă prin conjugare nevoia de dependență și identificare cu cea de autonomie, angajând implicarea afectivă pleneră, negând aspectul contractual al relației și exaltându-l pe cel al libertății și plenarității de manifestare, pe măsura satisfacției mutuale și a nevoilor autentice de a fi împreună.

În cuplul modern, în căutarea noilor modele de conviețuire, se pare că nevoia de iubire, comunicare și valorizare a celuilalt și a Sinelui, depășește în intensitate și devine prioritară în raport cu cea de securitate și solidaritate socio-economică, chiar într-o lume care, în general, pune la grea încercare posibilitățile de satisfacere a acestora din urmă. Poate tocmai din acest motiv (prefacerile și instabilitatea socio-economică creează un nivel crescut de insecuritate individuală), iubirea și sprijinul mutual devin trebuințe prioritate ale „ființei”, iar satisfacerea lor devine „sursa” de rezidență și rezolvare creativă „a problemelor vieții”.

Această mutație motivațională reasează raporturile de forțe psihologice în cuplu, după principiul coevoluției mutuale, ceea ce exprimă noua rațiune de a fi împreună doar atâta timp cât cei doi reușesc să-și rămână, nu numai necesar, dar și reciproc, satisfăcători. Cu alte cuvinte, singura justificare acceptată a uniunii libere de tip familial rămâne gratificația mutuală, onorarea așteptării sau speranței de a fi

fericit cu și prin intermediul celuilalt. A înfrunța și rezolva problemele vieții devine astfel mai mult o sarcină personală (și nu a ambilor sau mai ales a soțului, ca în căsătoria tradițională), dar reușita și satisfacția obținută este de valorizare îndreptată către partener și de bucurie împărtășită. Bărbatul și femeia implicați în uniunea liberă își asumă responsabilitatea perfect conștienți, detestând aruncarea vinei sau „poverii” pe umerii celuilalt. Partenerul devine astfel doar un „susținător emoțional și spectator activ” al devenirii celuilalt, o sursă energetică pozitivă, dar și un subtil „instrument de autoconstrucție” prin feed-back-uri corectoare, prin reevaluări succesive.

Așadar, cuplul modern decis pentru coabitare a dobândit luciditatea tranziției fericirii sale, optând pentru calitatea relației în defavoarea durabilității sale cu orice preț. Divorțul și consecințele sale stresante sunt, astfel, eludate, ieșind de sub incidența cadrului social legislativ mai larg. El se transformă astfel într-o opțiune personală, simetrică (bilaterală) atunci când uniunea își pierde rațiunea de a continua (adică atunci când procesul de evoluție este stagnat).

Desigur, el devine mai curând un divorț psihologic și sexual, deci, rezolvarea unei probleme de intimitate interpersonală și nu o pierdere prin „ruptură” și „sanctiune” social-instituțională a unor statute acreditate, cu obligațiile și drepturile prescrise ale acestora. Sesizam în această opțiune a cuplurilor tinere pentru coabitare o disociere între statutul familial și rolul exercitat în fapt. Negarea statutului pare să declanșeze, în mod compensator, deliberat, o reevaluare și o îmbogățire a rolului de partener și – nu de puține ori – chiar și a celui de părinte.

Negarea cadrelor normative impuse de instituția căsătoriei să fie oare reflexul nevoii mereu crescânde de libertate individuală, de autocunoaștere și afirmare a Sinelui chiar și pe cel mai apropiat teritoriu al ființei umane – intimitatea sa biopsihologică?

Putem intui, dincolo de aparența acestei opțiuni alternative, protestul subtil și refuzul mascat al unei societăți constrângătoare, incerte și decepționate în ansamblul ei. Este aici, fără îndoială, un semnal de alarmă în privința raporturilor disfuncționale, poate bolnave, dintre individ și societate. Sau poate că normele și valorile pragmatice ale sistemului social, în general, au alterat până într-atât raporturile dintre sexe, încât între tiparul de viață sigur, dar potențial blamabil social, și experimentul autonom indivizii aspiră și se decid, cu tot mai mult curaj, pentru ultimul.

Aceasta este concluzia ce se poate desprinde dintr-o serie de studii efectuate în țara noastră, în ultima vreme. Astfel, dintr-o cercetare concretă efectuată pe 60 de cupluri studențești din Centrul Universitar București, efectuată de V. Dumitru (1991) rezultă că opțiunea pentru conviețuirea în uniunea liberă este o realitate identificabilă și în viața tinerilor români.

Cu ajutorul chestionarului de interapreciere a nevoilor și atitudinilor sexual-afective (adaptat de Iolanda Mitrofan după Eysenck), al anamnezei și

interviului focalizat, au fost comparate nivelurile de atitudini, concepții, autoprecipții, reacții afective cu privire la sexualitate, nivelurile de intercunoaștere a partenerilor, grupați în 30 de cupluri maritale și 30 de uniuni libere. Potrivit datelor cercetării, s-au desprins câteva observații interesante pentru prefacerile psihologice și interpersonale ale acestor cupluri tinere.

Astfel, în uniunile libere se conturează mai pregnant rolul sexual-afectiv al femeii, care tinde să-l egalizeze pe cel a bărbatului și chiar să-l domine sub aspectul inițiativei sexuale și al exigențelor fidelității. La ambele sexe, uniunile libere propagă regula fidelității liber consimțite, cu mai multă tărie chiar decât mariajul. Se produc astfel restructurări de esență ale rolurilor și relației dintre cele două sexe, simultan și paradoxal, în cadrul uniunilor libere, pe de o parte, și în cadrul căsătoriei, pe de alta. Dacă în uniunea liberă tinerii se angajează mai curând în speranța unei „creșteri calitative a relației”, cei care optează pentru căsătorie adesea o fac sub spectrul resemnării sau al temerii de devitalizare, inautenticitate și degradare în timp, proiecția posibilelor infidelități crescând „vigilența” tinerilor căsătoriți din chiar momentul în care „contractul” s-a încheiat.

O posibilă explicație a opțiunii pentru uniunea liberă o constituie și teama de contaminare cu maladia de transmitere sexuală (SIDA), în condițiile în care, ca răspuns de apărare la adulterul tot mai frecvent comis în cadrul căsătoriei, tinerii acordă credit mai mare unei relații libere, necondiționate contractual, dar bazată pe fidelitate afectivă și sexuală, atâta timp cât cei doi o doresc de comun acord.

Și, totuși, nu putem fi decât de acord cu afirmația lui A. Biron despre faptul că dintr-o uniune liberă ce se destramă, femeia e cea care pierde, având în vedere că prin structura ei – aceasta are nevoie de stabilitate. Datele cercetării amintite relevă faptul că femeile din uniunile libere fuseseră anterior puternic dezamăgite în dragoste, ceea ce le marcase mult concepțiile și așteptările vizavi de căsătorie. Opțiunea lor pentru această formă alternativă poate fi explicată și prin teama de încă un eșec sentimental care, în cazul căsătoriei, ar fi fost ireparabil.

Am căutat să surprindem și problemele ce țin de aspectul coabitării într-o cercetare efectuată în 1996, pe 120 de studenți (60 cupluri). Astfel, au fost avuți în vedere 58 (48,3%) studenți de la profilul umanist și 62 (51,6%) de la profilul tehnic, 102 (85%) dintre aceștia având domiciliul în mediul urban, 18 (15%) în mediul rural.

La întrebarea *Sunteți de acord cu uniunea liberă?* am obținut următoarele rezultate: 51 (42,5%) subiecți au fost de acord cu concubinajul, 50 (41,6%) subiecți au fost parțial de acord, iar 14 (11,6%) persoane nu au fost deloc de acord.

Trebuie evidențiat și faptul că nu s-au înregistrat diferențieri semnificative în funcție de sex sau profilul facultății, pentru cele trei variante de răspuns ale întrebării. Însă, pe zone geografice, subiecții provenind din Transilvania (87,5%) și Oltenia (50,0%) sunt, proporțional, mai aproape de preferința pentru concubinaj decât cei din Moldova (36,3%), Muntenia (37,8%) sau Dobrogea (40,0%).

Problema concubinajului am tratat-o, indirect, și prin alte două întrebări.

Prima se referă la scăderea popularității căsătoriei, în occident. Pe o scală de la 1 (acord total) la 5 (dezacord total) s-au obținut următoarele rezultate: 1 – 23 (19,1%), 2 – 37 (30,8%), 3 – 22(18,3%), 4 – 8 (6,6%), 5 – 9 (7,5%), la aceste procente adăugându-se 21 (17,5%) de nonrăspunsuri. Chiar dacă cei doi indicatori (existența concubinajului și scăderea popularității căsătoriei) nu pot fi substituiți, este ușor de remarcat că suma primelor două variante de la această întrebare este liberă. Același lucru se poate observa cu suma ultimelor variante (4+5) și procentul ce indică refuzul uniunii libere.

Situația este asemănătoare și în privința celei de-a doua întrebări: *La noi în țară, credeți că popularitatea căsătoriei este în declin?*, unde răspunsurile sunt: 39 (32,5%) – da; 64 (53,3%) – nu-mi dau seama; 17 (14,1%) – nu.

Mai putem evidenția faptul că, dintre cei 39 de subiecți care au afirmat că popularitatea căsătoriei este în declin în România, 29 consideră că același lucru se întâmplă și în Occident, congruența maximă dintre aceste afirmații întâlnindu-se la persoanele ce provin din Dobrogea, Oltenia și Transilvania. Pe de altă parte, din cele 17 persoane care au considerat că, în România, popularitatea căsătoriei nu este în declin, doar 2 apreciază că aceeași situație se întâlnește și în Occident.

Aceste corelații între aceste întrebări au avut un rost bine definit, deoarece ele au urmărit să detecteze opțiunile pentru un stil de viață sau altul și mentalitatea existentă în rândul cuplurilor studențești.

Pentru a fi mai expliciti, vom exemplifica cu răspunsurile de la întrebarea deschisă care cerea subiecților să justifice, prin propriile cuvinte, afirmația lor că popularitatea căsătoriei ar fi în declin, la noi în țară. Aceste răspunsuri prezintă, în genere, următoarele motivații: tendința de a adopta modelul occidental; datorită neîngrădirii politice și sexuale de a trăi în concubinaj; fiindcă societatea actuală izolează afectiv indivizii; din cauza obișnuinței trăirii în concubinaj; datorită emancipării populației; fiindcă e greu să divorțezi; din cauza condițiilor financiare, a nesiguranței și incertitudinii.

Dimpotrivă, justificările celor care cred că popularitatea căsătoriei nu ar fi în declin, la noi în țară, se reduc la următoarele categorii de motivații: modelul cultural tradițional e încă larg răspândit; prejudecățile sunt încă prea puternice; existența familiei dă sens vieții; familia creează cadrul necesar creșterii copiilor.

Pentru a obține un răspuns și mai tranșant, pentru a „vedea” mai clar opțiunile subiecților pentru un stil de viață sau altul, am introdus afirmația de mai jos, cerând acordul sau dezacordul respondenților, pe o scară de la 1 la 4. Rezultatele obținute sunt prezentate în tabel:

	ACORD PUTERNIC	ACORD	DEZACORD	DEZACORD PUTERNIC
Tânăra generație este adepta uniunii libere	23(19,1%)	76 (63,3%)	18 (15,0%)	3(2,5%)

Rezultatele sunt mai mult decât evidente, balanța înclinându-se clar către perpetuarea uniunii libere.

Mai putem menționa că, din cei 18 subiecți aparținând mediului rural, nici unul nu a ales varianta de răspuns „dezacord puternic”; în același timp, doar un sfert din aceștia au indicat că ar fi în dezacord cu afirmația făcută.

Aceste rezultate nu fac decât să ne arate că mentalitatea rurală este în curs de schimbare (vizavi de concepția tradițională ce a dominat secole de-a rândul) și este influențată de o serie de factori care nu fac decât să atace perenitatea credinței în familie și valorile ei fundamentale. Valorile familiale sunt ele însele în cumpănă, deoarece se poate observa că doar 2 subiecți mai consideră că acestea vor mai fi importante.

Sigur, aceasta nu este decât concepția studenților proveniți din mediul rural, și nu a populației aparținând acestui mediu, dar schimbarea relativ rapidă a unor concepții despre viață, în general, și despre familie, în special (altădată, de neconceput) nu ne face decât să ne întrebăm dacă tânăra generație rurală mai este beneficiara unei socializări rigide și conformiste sau își arogă dreptul de a-și hotărî singură scara de valori în funcție de care să-și direcționeze și organizeze viața.

Lăsând la o parte cercetările efectuate în perimetrul românesc, cercetări ce ne propun o serie de concluzii interesante și – poate – neașteptate, nu putem ignora problemele pe care le implică adoptarea uniunii libere sau, mai bine zis, avantajele și dezavantajele acesteia.

În privința avantajelor coabitării, studiile raportează că tinerii angajați în această „formă existențială” își exprimă în proporție de 90% satisfacția, considerând-o ca pe o experiență plăcută, matură și de succes (E. Macklin, 1974, studiu efectuat la Universitatea Cornell, citat de J. Coleman). Multe persoane care au coabitat înainte de căsătorie sunt de părere că nu ar fi putut accepta căsătoria fără coabitare anterioară. Comparând cuplurile de căsătoriți cu cele de coabitare și alți autori constată că acestea din urmă își exprimă cu mult mai multă ușurință satisfacția față de partener. M. Rotrin (1985) consideră că 95% dintre cuplurile căsătorite în perioada studiilor au parcurs în prealabil coabitarea, care i-a pregătit pentru căsătorie. Lauer și Lauer (1987) constată că și cuplurile aflate la a doua căsătorie au raportat o satisfacție și o stabilitate mai mare dacă au trăit mai întâi împreună într-o uniune liberă. Ceea ce oferă pozitiv coabitarea ar fi:

1. o satisfacție sexuală crescută, o mai mare autodeschidere și sentimente mai intense de intimitate, comparativ cu cuplurile de îndrăgostiți care nu coabitează;
2. o mai mare posibilitate de a se înțelege pe ei înșiși, de a-și înțelege partenerii și relațiile apropiate. Această „formulă” evită bruiajele și „parazitările”, atât de caracteristice întâlnirilor convenționale și curtoaziei;
3. o posibilitate de realizare a compatibilității și o familiarizare cu modurile diverse în care partenerii reacționează într-o varietate de situații;
4. dezvoltarea deprinderilor interpersonale și încrederea în construirea unor relații strânse;

5. un standard mai înalt de trai, rezultat din asocierea resurselor economice.

Dintre dezavantajele menționate [Coleman, 1988], cu privire la coabitare, semnificative sunt următoarele:

1. limitarea prematură a experienței „întâlnirilor”. Deși mulți tineri (în special studenți) se angajează în cobitare după parcurgerea unei etape de „întâlniri amoroase”, există și tineri ce intră în coabitare după ce au consumat un număr relativ restrâns de întâlniri sau contacte interpersonale. Această decizie survine din dorința de a depăși dificultatea întâlnirilor (spațiu, timp, program etc.) și de a se bucura tot mai repede de presupusele avantaje ale coabitării: prietenie, sex, frecvența mare a contactelor interpersonale etc. Pe de altă parte, însă, intrarea timpurie într-o formulă de coabitare restrânge semnificativ numărul întâlnirilor posibile cu parteneri de sex opus, potențial compatibili;

2. perpetuarea rolului tradițional al femeii, constând mai ales în asigurarea sarcinilor domestice și a cumpărăturilor, poate conduce consecutiv la unele dificultăți în continuarea instrucției și formării pentru viitoarea carieră, precum și la o restrângere semnificativă a satisfacerii nevoilor proprii, câtă vreme partenerul sunt depășite de „activitățile de suport” pentru partener. Uneori coabitarea juvenilă poate fi în beneficiul bărbatului dar mai puțin al femeii;

3. investirea emoțională inegală. Unul dintre parteneri poate investi mai mult în relație decât a intenționat inițial, ceea ce poate antrena unele tensiuni și „răniri” narcisiste;

4. schimbări în viața socială a partenerilor prin reducerea numărului de prieteni. A trăi în cuplu adesea schimbă relațiile fiecărei persoane cu prietenii și cunoștințele. Cuplurile coabitante tind să se asocieze cu alte cupluri. Aceasta reduce pentru fiecare partener rețeaua de suport social în timpul perioadelor de stres;

5. complicațiile legale, care sunt posibile în coabitare mai mult decât în orice relație de prietenie amoroasă. Din acest motiv, multe state consideră ilegală relația de coabitare și, chiar dacă legile respective nu se bucură de prea mare audiență, în baza lor se aplică uneori amenzi și chiar detenție;

6. în ciuda dezavantajelor menționate, coabitarea tinde să fie evaluată de cei implicați ca fiind mai curând recompensată. Desigur, ea este frecventă în special la cuplurile juvenile, dar este aleasă ca o alternativă la căsătorie și de cei mai vârstnici. Această situație este mult mai frecventă și specifică modului de viață american, decât celui european;

7. se consideră că explicația acestei atitudini ar ține de semnificația psihologică securizantă pe termen lung a „ritualului căsătoriei”. Se pare că, pentru european, calitatea intimității, pe termen lung garantată de căsătorie este dificilă sau aproape imposibilă de a fi reprodusă în coabitare. Însă, evenimentele lumii contemporane par să ne contrazică și să ne convingă de contrariu.

BIBLIOGRAFIE

- CIUPERCĂ C., *Alternativele căsătoriei – motivații și comportamente ale cuplului tânăr* (lucrare de licență sub coordonarea conf. dr. Iolanda Mitrofan, 1996).
- COLEMAN J. C., *Intimate Relationships marriage and Family*, New York, MacMillan Publishing Company, 1988.
- DUMITRU V., *Studiu comparativ asupra comportamentului sexual afectiv al cuplurilor maritale și al uniunilor libere studențești* (lucrare de licență sub coordonarea conf. dr. Iolanda Mitrofan, 1991).
- MIROFAN N., MITROFAN IOLANDA, *Elemente de psihologie a cuplului*, București, Editura Șansa, 1994 (a).
- MITROFAN N., MITROFAN IOLANDA, *Familia românească în perioada de tranziție*, în „Psihologia”, număr special, București, Editura Știință și Tehnică, 1994 (b).
- ROUSSEL L., *La famille incertaine*, Paris, 1989.

ÎNTÂLNIREA – FORMĂ MODERNĂ A SELECȚIEI MARITALE

VICTOR NICOLĂESCU

În societățile umane, etapele curtării variază enorm de la o cultură la alta. Curtarea, în anumite societăți, reprezintă o responsabilitate exclusivă a părinților care derulează o serie de pași în direcția unor mișcări atent orchestrate, desemnate a conduce la cea mai bună alegere pentru fiul sau fiica lor. Tânărul are o opțiune ne semnificativă în privința alegerii în condițiile în care caracteristicile personale nu sunt considerate importante. În alte societăți, tinerii sunt responsabili în ceea ce privește alegerea lor iar considerațiile personale sunt foarte importante. *Curtarea reprezintă procesul în care o persoană încearcă abordarea unei alte persoane care este apreciată ca atractivă și, dacă atracția este mutuală, cei doi formează o legătură pereche și gradual își extind și își intensifică relația.*

Indiferent de formă, curtarea este universală în experiența umană, existând statusuri instituționalizate în toate societățile. Ea constituie prima etapă a sistemului familial – angrenarea instituțiilor întâlnirii, căsătoriei și familiei – care asigură apariția și creșterea copiilor ce constituie următoarea generație și asigură perpetuarea societății.

METODE ALE ALEGERII PARTENERULUI

Elementul esențial al curtării – oricare ar fi categoriile implicate și orice forme ar îmbrăca – îl constituie alegerea partenerului. În societățile umane, metodele de alegere a partenerului se dispun de la o extremă în care părinții realizează alegerea și tânărul nu are nimic de argumentat în privința alegerii (mate selection by parental arrangement) la o extremă în care tânărul își caută partenerul și părinții nu au drept de „veto” asupra alegerii (mate selection by mutual choice). Lloyd Saxton¹ considera că majoritatea societăților se regăsesc undeva între cele două extreme, iar tendința generală indică o apropiere de limita continuumului definită de aranjamentul părinților.

Aranjamentul părinților

Alegere mutuală

¹ Saxton L., *The Individual Marriage and the Family*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1986, p.168.

PROCESUL SELECȚIEI MARITALE

De-a lungul continuumului care descrie generic procesul selecției maritale, prin intermediul a două dimensiuni care delimitează tradiția de modern, se regăsesc mai multe practici de curtare: ritualul tradițional al întâlnirii; o versiune contemporană a relației „a fi împreună”; coabitarea; logodna; apariția sarcinii – ultimul model nu este încă recunoscut, dar este totuși premergător căsătoriei.

Curtarea – *in sens tradițional* – a fost definită sugestiv de William Congreve², un scriitor din secolul al XIX-lea, ca „prolog foarte spiritual pentru un foarte plictisitor joc”. Deși cuvântul „curtare” a ieșit din tipar – poate pentru că indică o relație formală și specifică intrării într-o relație de căsătorie – observația rămâne valabilă. De secole, ceea ce conduce către căsătorie este mai fascinant decât ceea ce va urma. Comparată cu formula curtare practică de generația bunicilor noștri, întâlnirea sau petrecerea timpului liber pare să permită unui cuplu tânăr cunoașterea reciprocă mai bună.

A. MODELE TRADIȚIONALE ALE ARANJAMENTULUI PARENTAL

În majoritatea societăților lumii responsabilitatea pentru alegerea maritală revine părinților și chiar în câteva dintre națiunile dezvoltate se aplică modelul tradițional al alegerii maritale prin aranjament parental.

Căsătoria prin aranjament parental este privită ca *un mijloc de a furniza continuitatea familiei și de a-i asigura creșterea economică*. Dreptul de proprietate este în mod obișnuit deținut de familie iar contractul de căsătorie este cel mai adesea realizat în numele celor două familii, semnăturile mirelui și miresei nefiind câteodată necesare (Mace and Mace, 1974)³.

A merge împreună este termenul utilizat în evaluarea familiei unei viitoare mirese sau a unui viitor mire și verificarea în mediul familial. Aceste intervenții în aranjarea căsătoriei trebuie să dezvăluie câteva date semnificative: potențialul mire poate avea perspective, potențiala mireasă poate fi frumoasă sau inteligentă și fiecare poate avea o situație materială înfloritoare.

Fiecare familie poate căuta astfel o uniune ce poate fi economic avantajoasă, precum și o persoană care are un nume de familie respectat, este sănătoasă, binecrescută și dispune de o linie genetică bună. *Aprecierile și considerațiile personale sunt cel mai adesea dezavuate iar dragostea se presupune că urmează căsătoriei, nu o precedă.*

Aranjamentele parentale au fost ambalate în comportamente premaritale care variază de la o societate la alta.

² apud. Melville K., *Marriage and Family today*, New-York, Fourth Edition, Random House, 1988, p.69.

³ apud. Saxton L., *The Individual Marriage and the Family*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1986, p. 170.

Oamenii în vârstă povestesc despre curțarea de acum câteva generații utilizând termeni ca „a ține companie”, „a drăgălăși”, „a cere în căsătorie” și care conturează o amintire care își avea locul de desfășurare în proximitatea părinților și sub atenta supraveghere a celor din jur.

Ritualurile care conduc spre căsătorie în alte culturi par să fie comice și în același timp curioase. Biesanz și Biesanz (1959)⁴ descriau perfectarea căsătoriei în insulele Cuna situate de-a lungul coastei statului Panama. Căsătoriile sunt aranjate de părinți, primul pas fiind întreprins în direcția obținerii unui acord din partea potențialilor soți iar al doilea pas desemnează o persoană care să officieze căsătoria (marriage broker). „Preotul”, ajutat de asistenții săi, are sarcina de a-l lua pe potențialul mire și să-l ducă spre casa fetei strigând în timpul deplasării „Husband! Husband!”. Cei doi soți vor fi plasați într-un hamac simplu (unic) dar tânărul va sări imediat și va fugi pentru a fi urmărit și recapturat de preot. Dacă în acest moment potențialul mire refuză să se întoarcă în hamac, căsătoria nu se încheie. Deși bărbatul are o anumită libertate de alegere, se presupune că viitoarea soție va accepta. Se poate ca o femeie Cuna să se răzvrătească, să sară din hamac și să-și exprime opțiunea, dar nu s-a înregistrat niciodată un asemenea eveniment. De asemenea se consideră că tânărul bărbat va accepta relația numai dacă el se va întoarce în hamac și se va executa acest ritual „du-te vino” de încă patru ori. În urma posibilităților de refuz executate ritualic, tânără pereche va înnopta în hamac având interdicția relațiilor intime. A doua zi dimineată, după această perioadă de cunoaștere maritală, tânărul bărbat va merge împreună cu tatăl fetei să culeagă lemne de foc, această activitate pecetluind căsătoria.

Ritualurile de acest tip nu constituie o cale rezonabilă de testare și de pecetluire a alianței de lungă durată deoarece exclud ceea ce este crucial în sistemul de curțare: stabilirea compatibilității și a așteptărilor maritale.

Perspectiva exotica descrisă mai sus ascunde câteva mecanisme intime care au funcționat sau funcționează în comunitățile în care aranjamentul parental coordonează selecția maritală (Saxton L., 1986)⁵: instituția zestrei, instituția prețului miresei, intermediarul căsătoriei.

Instituția zestrei este utilizată în societățile în care femeia este considerată o piedică economică de către familia ei până în momentul căsătoriei și care este preluată ulterior de soțul ei. O zestre poate fi înregistrată ca bani sau proprietate (cum ar fi pachete de acțiuni, o turmă de animale, un imobil) oferită de către părinții miresei, pentru a deveni numai a sa ori pentru a o împărți cu soția ca bunuri legale.

În multe comunități zestrea este indispensabilă. În Grecia contemporană, de exemplu, este imposibil pentru o fată să se căsătorească fără a avea o suficientă

⁴ apud. Melville K., *Marriage and Family today*, Fourth Edition, Random House, New-York, 1988, p.70.

⁵ Saxton L., *The Individual Marriage and the Family*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1986, p.171-173.

zestre, tatăl împreună cu frații își asumă responsabilitatea de a o furniza. Este o regulă fundamentală în aceste familii ca nici un frate să nu se căsătorească până când fiecare soră nu-și va găsi soțul. Mai mult, onoarea familiei este susținută de un ospăț de nuntă abundent iar în cazul în care mirele provine din afara orașului, costul întreținerii lui și familiei lui trebuie să fie suportat tot de familia fetei. În țările în care zestre este cutumă, un tată cu câteva fete se lovește de ruina financiară dacă nu este suficient de înzestrat.

Instituția prețului miresei este considerată a fi opusă zestrei și este utilizată în societățile în care femeia este asimilată ca un bun economic ce contribuie la venitul familiei prin munca și îndemănările sale. În aceste societăți mirelui nu i se oferă o zestre ci este întrebat de prețul pe care-l oferă în schimbul fetei. Tehnici elaborate de evaluare precisă a proprietății sunt utilizate în multe arii culturale din Africa pentru a determina prețul miresei. În Japonia, suma de 2.000 de dolari pe care trebuie să o posede un pretendent pentru „prețul miresei” se va returna tinerei familii în următoarea distribuție: aproape jumătate va fi oferită ca bani lichizi iar cealaltă jumătate este reciclată în bunurile care vor echipa noua casă. În Taiwan, țară în care veniturile medii pe familie se cifrau în jurul sumei de 10.000 de dolari în 1978, prețul miresei era dispus între limitele 1.300-2.600 dolari, iar familiile înstărite puteau să ceară și 10.000 de dolari pentru o viitoare „partidă”. Baniți oferți ca preț al miresei erau priviți ca un semn al statutului și al bunelor intenții pentru că după căsătorie erau returnați tinerei familii sau erau investiți în dotări casnice.

Căsătoriile aranjate de către părinți au condus la apariția unei funcții specializate care să reprezinte părțile implicate în viitorul contract: negociatorul sau intermediarul căsătoriei (broker marriage). Informațiile privind abilitățile și resursele viitorilor parteneri erau percepute ca indispensabile în modelul aranjamentului parental iar o familie care nu utiliza un negociator suferea un serios dezavantaj și putea fi chiar înșelată de o slabă reprezentare. Atunci când doi profesioniști negociau, ambele familii sunt protejate, iar dacă intermediarul producea o greșală, reputația lui era știrbită.

Un impresar va descoperi părinții cu copiii aflați la vârsta căsătoriei ce corespund cererilor clienților săi și care pot să fie abordați. Brokerul garantează clientului caracteristicile „ofertei”: vârsta, sănătatea, educația, îndemănările, abilitățile, statutul social și înfățișarea. În cazul în care clientul este un bărbat, brokerul negociază pentru zestre (prețul miresei este fixat de obicei) și dacă părinții sunt interesați, schimburi formale foarte atente se inițiază fără a se implica angajarea părților. Dorința de a continua negocierile după aceste întrevederi va conduce la derularea unor întâlniri între viitorii parteneri maritali și se va ajunge rapid la o angajare formală.

Societățile care prezintă modelul aranjamentului parental ignoră dorințele celor care vor construi în viitor familia: tinerii care se vor căsători. Există foarte puține informații asupra succesului sau eșecului căsătoriilor aranjate de părinți, formula de încheiere a contractului familial excluzând ruperea căsătoriei. Fericirea

personală nu este un factor al succesului în căsnicie, relația fiind asimilată de îndeplinirea necesităților sociale și economice. *Fiecare soț are de îndeplinit roluri standard minime (venit, protecție, treburi casnice și creșterea copiilor) și cu cât sunt menținute aceste standarde cu atât mai mult căsnicia este considerată un succes.* Pentru că standardele sunt atât de puternic condiționate cultural, numai un renegat social le poate viola. Când, cu rare ocazii, aceste standarde sunt violate – de exemplu când un soț își părăsește soția, sau nu mai furnizează minimul de venit – partenerul marital „rănit” este preluat de familia de origine, care va analiza problema și va decide dacă va fi rupt contractul de căsătorie. *Dacă nefericirea personală este o cauză a problemelor maritale, în mod obișnuit cele două persoane trebuie să-și ajusteze nefericirea. În India, de exemplu, o soție nefericită trebuie să facă o încercare serioasă de suicid înainte ca familia să intervină.*

B. ÎNTÂLNIREA – FORMĂ MODERNĂ A SELECȚIEI MARITALE

Apariția întâlnirii: În trecut, în majoritatea culturilor, relația dintre un bărbat și o femeie necăsătorită era cu mare grijă circumscrisă de tradiție. În mod obișnuit, de-a lungul adolescenței – etapă din ciclul vieții asociată cu întâlnirea – relațiile sociale dintre sexe erau limitate, restricțiile fiind explicate de factori variați (Bell, 1971)⁶:

- **Rolurile atribuite prin diferențiere, din punct de vedere al sexului** erau mult mai clar diferențiate decât sunt azi. Individul își învăța sex-rolul referindu-se în primul rând la viitorul său rol ca adult și prin preluarea unor modele standard de la membrii de același sex ai familiei mai în vârstă. În acest sens, tânărul bărbat era pregătit pentru viitorul său rol ocupațional de către tată sau de către alți bărbați adulți, același proces derulându-se în cazul tinerei femei, prin modelarea de către mamă sau de către alte femei adulte.

- **Timpul liber** era mai limitat, iar atunci când exista, el era cel mai adesea petrecut în cadrul aceluiași grup (ca sex) sau în cadrul familiei.

- **Selecția partenerului de căsătorie nu era obținută prin intermediul interacțiunii emoționale prelungite dintre doi indivizi**, ci era cel mai adesea aranjată de către părinți sau de către alți adulți din societate.

Postulatul societăților tradiționale declara dorințele individului ca fiind îndeplinite numai ca parte a tuturor dorințelor familiei de origine. Când o tânără persoană atingea vârsta căsătoriei, selecția perechii era primordial determinată de factorii cei mai importanți pentru familie, iar valorile accentuate erau, cel mai adesea, cele economice. În contrast, în prezent dorințele individului sunt considerate cruciale în selectarea partenerului, care va aduce satisfacția și fericirea dorită. Această schimbare este în parte datorată migrării familiei din cadrul rural (cu valori patriarhale extinse) către cel urban (cu valori caracteristice familiei

⁶ Bell, Robert, *Marriage and family interaction*, Third Edition, Georgetown, The Dorsey Press, 1971, p.79.

nucleare). Progresiv, accentul a fost plasat pe factorii emoționali și ai satisfacției dorite mai mult decât pe factorii practici care se referă la dorințele asimilatoare ale familiei de origine. *Tranziția de la controlul parental către decizia individuală practică în alegerea partenerului marital nu este finalizată, pentru că părinții, în grade variate, continuă să-și influențeze copiii.*

Cu toate că în societatea contemporană curtea se fondează pe multe moșteniri culturale, toate acestea s-au concentrat în *modelul selecției partenerului prin alegerea mutuală cunoscută ca întâlnire (dating, rendez-vous)*. Întâlnirea a cunoscut o relativ recentă dezvoltare și a obținut statutul instituțional numai în secolul al XX-lea și este considerată a fi relativ rară în majoritatea lumii. Ea este virtual necunoscută în China și aproape necunoscută în India; ea este, de asemenea, relativ rară în zone din Africa, America de Sud, Mexic și în zona din jurul Mediteranei – Grecia, Sicilia, Spania, Portugalia; întâlnirea este prohibită în Egipt, Arabia Saudită, Iran, Irak, Libia etc. Spațiul din fosta U.R.S.S. reprezintă un conglomerat de arii culturale greu de tipologizat, iar în majoritatea zonelor din Europa de Vest se acceptă întâlnirea, dar nu în aceeași măsură ca „instituționalizarea” din Statele Unite, Marea Britanie, Canada, Australia, Noua Zeelandă și în insulele din spațiul Oceaniei (Polinezia, Malaiezia). În S.U.A., *instituția întâlnirii a apărut ca o metodă practic universală prin care un tânăr îl cunoștea pe altul, își dezvoltă abilitatea de a se raporta socio-sexual față de celălalt și își afirmă disponibilitatea încheierii căsătoriei.*

Întâlnirea-dating, relație care permite tinerilor libertatea relativ neîngrădită de a se întâlni și socializa, a fost recunoscută în societatea noastră ca o metodă a curtării doar în ultima jumătate a secolului al XX-lea. Sistemul întâlnirii s-a afirmat ca o alternativă a curtării la începutul anilor '20 și a triumfat la sfârșitul anilor '50 și anilor '60. Înainte de această formă, întâlnirile neașteptate și relațiile sociale nesupravegheate erau foarte nepotrivite, iar „împrietenirile” erau practic necunoscute. Pericolul unei fete de a întâlni un eventual pretendent nedorit era minimalizat prin atenta supraveghere a părinților și prin interdicția de a fi lăsată să se întâlnească singură cu băieții.

În momentul în care un cuplu era creat formal, iar curtea era continuată de stadiul logodnei, tinerii nu beneficiau de eliberarea de interdicție și nu erau lăsați singuri. Relațiile viitorilor parteneri maritali erau dezvoltate numai în prezența prietenilor sau rudelor. O anumită formă de dragoste se manifesta prin atenție mutuală și scurte îmbrățișări, dar datorită dificultăților de a fi singuri, se înregistra un nivel de intimitate mult mai scăzut în raport cu ce s-a produs după instituirea întâlnirii.

Întâlnirea, definită ca o formă de curtea care se așteaptă să conducă la încheierea unei căsătorii, constă într-o relație exclusivă dezvoltată între două persoane prin intermediul unor contacte programate (Libby, 1976)⁷. Relația de

⁷ apud Lamanna, Mary Ann, Riedman, Agnes, *Marriages and Families, Making Choices Through the Life Cycle*, Second Edition, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1985, p. 193.

întâlnire se dezvoltă și se finalizează cu încheierea căsătoriei printr-o serie de stadii atent ordonate: rămânerea împreună, angajarea informală, angajarea formală, de-a lungul evoluției relației. În acest sens, esența curtării era definită de sociologul Willard Waller (1985)⁸ ca „introducerea unei persoane într-o relație de căsătorie printr-o serie de angajări progresive. În comunitățile țărănești izolate, în zona periferică, în clasele de mijloc ale englezilor de acum câteva decenii și în comunitățile mici din America de azi, fiecare pas în procesul de curtare are o semnificație normativă și o puternică implicație către următorul pas”. Când un investigator (Le Masters, 1951)⁹ a studiat sistemul american de curtare, el a descoperit o secvență sistemică ce cuprinde 6 stadii: **grupul de întâlnire; întâlnirea la întâmplare; permanentizarea întâlnirii; fixarea; angajarea; căsătoria.**

Fiecare etapă este marcată de anumite simboluri, implică un anumit nivel al angajării în relație și impune acordul partenerilor și rudelor în privința excluderii etapei îndeplinite. *Derularea succesivă a fiecărei etape induce o dificultate crescută în ruperea relației.* Încălcarea promisiunii încheiate, deși a devenit de domeniul trecutului încă din anii '50, ilustrează presupunerea tradițională că la un nivel al curtării se contura o angajare mai profundă.

Modelul tradițional al atentei supravegheri a interacțiunii sociosexuale dintre tineri a început să se schimbe în ultima parte a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, datorită influenței a doi factori (L. Saxton, 1986)¹⁰: noile condiții economice; schimbarea rolurilor femeii.

În anul 1949, antropologul Margaret Mead¹¹ critica sever relația de întâlnire care apăruse în S.U.A.. Ea știa că întâlnirea însemna atât încercarea a două persoane de a se cunoaște mai bine, cât și un joc competitiv în care oamenii sunt preocupați de a arăta succesul obținut din admirație și multe întâlniri.

Mead presupunea că există două probleme majore în întâlnire:

- relația de întâlnire încurajează oamenii să-și definească relația heterosexuală mai degrabă ca „situațională”, decât ca un progres, sau ca o dezvoltare. Pentru că întâlnirea este formalizată, femeia și bărbatul – chiar dacă ei abordează căsătoria – se văd unul cu celălalt numai în momentele și în locurile prestabilite.

- relația sexuală devine depersonalizată și mai degrabă orientată sexual decât orientată către întreaga persoană. Astfel, întrebarea salientă devine dacă un cuplu „merge oricum” sau dacă băiatul „iese cu oricine” și elimină raportul emoțional împărțit de parteneri.

⁸ apud Melville, K., *Marriage and Family today*, New-York, Fourth Edition, Random House, 1988, p. 71.

⁹ *Ibidem*, p. 72.

¹⁰ apud. Saxton L., *The Individual Marriage and the Family*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1986, p. 176.

¹¹ apud. Lamanna, Mary Ann, Riedman, Agnes, *Marriages and Families, Making Choices Through the Life Cycle*, Second Edition, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1985, p. 194.

Modalitățile în care bărbatul și femeia ajung să se cunoască mai bine s-au schimbat de la critica adusă de Margaret Mead. În acest sens, Murstein¹², a observat că nu există nici un dubiu că întâlnirea tradițională în care bărbatul prelua femeia de la casa ei la o oră prestabilită, cinau și o aducea înapoi la ora aranjată a dispărut rapid.

După Philip Rice¹³ **scopurile întâlnirii** sunt reprezentate de:

1. Recreere: *întâlnirea eliberată de normele restrictive tradiționale devine predominant distractivă.*

2. Companie fără a avea responsabilitatea mariajului. *A dori să fi împreună cu o persoană de sex opus este un motiv puternic pentru a te întâlni. Dorința pentru prietenie, acceptare, afecțiune și dragoste cu o persoană de sex opus este o parte normală a creșterii.*

3. Status: ascensiune, sortare, dobândire. Tinerii cu un grad socio-economic mai mare se întâlnesc mult mai frecvent decât cei din niveluri mai scăzute, ei utilizând întâlnirea pentru a dobândi, proba și menține statusul.

4. Socializare. A te întâlni înseamnă o creștere personală și socială. Este calea de a cunoaște, de a fi împreună și de a înțelege multe tipuri de oameni. Prin intermediul întâlnirii tinerii învață cooperarea, considerația, responsabilitatea, numeroase aptitudini sociale și probleme de etichetă, tehnici de interacțiune cu ceilalți.

5. Experimentare, satisfacție și exploatare sexuală. Studiile au arătat că întâlnirea a devenit mult mai orientată către sexualitate, pentru că foarte mulți adolescenți au relații sexuale; totuși, ea a devenit astfel exploativă. Un băiat care „agață” o fată pe care nu o cunoaște, în special dacă are un nivel socio-economic mai scăzut, poate să o facă în special pentru exploatare sexuală. Totuși, cercetătorii au subliniat că majoritatea întâlnirilor se realizează în cadrul aceleiași clase sociale. De fapt, intimitatea sexuală este mult mai probabil să se întâmple între partenerii care se întâlnesc și care se consideră ei înșiși egali. Majoritatea cercetărilor au indicat că *bărbatul dorește intimitate sexuală într-o relație mai mult decât femeia, această discordanță fiind o sursă de conflict potențial.*

6. Alegerea perechii și selecția. Chiar dacă este un motiv conștient sau nu, aceasta se va întâmpla în cele din urmă, în special printre tinerii mai în vârstă în ceea ce privește importanța experienței întâlnirii. Cu cât un cuplu se întâlnește mai mult, cu atât mai puțin vor încerca să se supraidealizeze unul pe celălalt și cu atât mai mari vor fi șansele să se cunoască unul pe celălalt. *Astfel, întâlnirea furnizează o oportunitate pentru doi oameni de a deveni o pereche.* Dacă băiatul sau fata sunt similari în ceea ce privește caracteristicile personalității ei sunt mult mai dispuși să dezvolte o relație compatibilă decât cei care nu sunt similari în ceea ce privește atractivitatea fizică și caracteristicile psihologice și sociale. Totuși, rezultatul

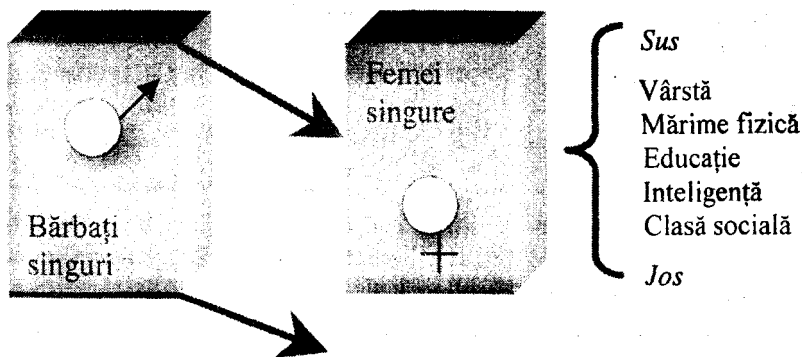
¹² *Ibidem.*

¹³ Rice, Philip, *The Adolescent-Development, Relationship and Culture*, Boston, Fifth Edition, Allyn and Baron Inc., 1987, p. 389-390.

întâlnirii privind selecția celei mai compatibile perechi va depinde de experiența totală. Nu toate modelele de întâlnire conduc la o înțeleaptă selecție a perechii, în special dacă partenerii s-au descoperit urmând trăsături superficiale.

7. Dobândirea intimității. Dezvoltarea intimității este sarcina psihosocială primordială a tânărului adult. *Prin intimitate se ajunge la dezvoltarea comunicării, încredere mutuală, respect, afectivitate și loialitate, în așa fel încât relația cu persoana de sex opus poate fi caracterizată ca apropiată, durabilă și care implică dragoste și angajament.* Un studiu realizat pe un eșantion de studenți (bărbați) la Universitatea Harvard a indicat faptul că „descoperirea unei prietene femei” era listată drept cel mai important motiv de întâlnire, iar „discuția purtată într-o cameră” era activitatea preferată prezentă în întâlnire. Interesul pentru întâlnire ca formă de recreere a scăzut. Întâlnirea ca mijloc de a spori reputația a fost semnalat ca fiind cel mai puțin important motiv de întâlnire. Întâlnirea ca mijloc de a descoperi o soție este considerat a fi penultimul motiv. *Aceste tendințe indică o dorință intensă de a dezvolta o relație intimă, apropiată prin intermediul experienței de întâlnire. De asemenea, calitatea de a fi o persoană comunicativă (împreună cu atractivitatea) a fost desemnată ca fiind prima necesitate cerută partenerului de întâlnire. Acești bărbați au declarat că preferă o femeie în locul unui bărbat în rolul de confident. Concluziile de mai sus sunt în concordanță cu cele care subliniază faptul că bărbații apreciază drept cele mai apropiate relații prietenile cu femeile, pentru că se simt mai puțin anxioși în compania femeilor și în relație mai puțin competitivă decât cu bărbații.*

S-a observat că bărbatul tinde să se întâlnească (și să se căsătorească) „mai jos”, în timp ce femeia tinde să se întâlnească (și să se căsătorească) „mai sus”, în raport cu anumiți factori cum ar fi: vârstă, înălțime, inteligență, nivel educațional și clasa socială (Landis și Landis, 1977, Carter și Glick, 1976)¹⁴:

Bărbații tind să se întâlnească „mai jos”, iar femeile tind să se întâlnească „mai sus” – în funcție de factori cum ar fi vârstă, dimensiunile fizice, nivel educațional, inteligență, clasă socială.

¹⁴ apud. Saxton L., *The Individual Marriage and the Family*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1986, p.197-199.

Această distribuție conduce la apariția a două categorii: femei cu nivel relativ ridicat, care nu se întâlnesc; bărbați cu nivel relativ scăzut, care nu se întâlnesc.

Categorizarea poate arăta că o femeie care are aproximativ 25 de ani are șanse mai reduse de întâlnire și căsătorie față de un bărbat de aceeași vârstă.

Fenomenul paradoxal și asemănător unui joc de puzzle, pare nedrept ca tip de alegere, dar este relevat de principii demografice.

Într-o relație de întâlnire, bărbatul și femeia urmăresc fiecare propriile scopuri, dar se pare că pozițiile finale dorite de ambii parteneri nu diferă foarte mult în societatea modernă. Noi și diferite modele vor continua să apară pentru că realitățile sociale contemporane se schimbă: intrarea femeii în piața muncii pe baza principiilor egalitare, preluarea unor roluri casnice de către bărbat, reducerea importanței motivațiilor economice ale căsătoriilor, creșterea importanței comunității de preocupări, mentalități, atitudini și interese etc. Congruența modelelor masculine și feminine care se doresc a fi prezente în întâlnire a fost subliniată de concordanțele dintre portretul ideal al femeii și cel al bărbatului, conturate de bărbați și femei, subiecți ai unui eșantion mare – 28.000 de persoane (Tavis, 1978) ¹⁵:

FEMEIA IDEALĂ		BĂRBATUL IDEAL	
DESCRIEREA BĂRBATULUI	DESCRIEREA FEMEII	DESCRIEREA BĂRBATULUI	DESCRIEREA FEMEII
Capabilă să iubească	Capabilă să iubească	Capabil să iubească	Capabil să iubească
Generoasă	Își apără ideile	Își apără ideile	Își apără ideile
Își apără ideile	Generoasă	Optimist, încrezător	Generos
Politicoasă	Optimistă, încrezătoare	Luptă pentru familie	Optimist
Optimistă, încrezătoare	Politicoasă	Inteligent	Politicos
Se luptă pentru familie	Inteligentă	Generos	Inteligent
Inteligentă	Se luptă pentru familie	Politicos	Luptă pentru familie
Romantică	Romantică	Succes profesional	Succes profesional
Blândă	Fidelă sexual	Romantic	Romantic
Fidelă sexual	Blândă		

Descrierile femeii ideale de către bărbat și femeie sunt aproape identice – peste 75% dintre ei agreează primele cinci atribute, iar aproape 55% le agreează pe toate. Alte trăsături și comportamente au fost menționate dar au primit prea puține voturi. Cu câteva excepții („optimistă”, „inteligentă”, „își apără ideile”), descrierea nu este prea diferită de cele realizate în 1950 sau în 1960. Numai 41% dintre bărbați, respectiv 60% dintre femei au menționat ca un criteriu al femeii ideale succesul profesional.

¹⁵ apud. Lasswell, Marcia, Lasswell, Thomas, *Marriage and The Family*, Lexington, D.C. Heath and company, 1982, p. 44.

DEZVOLTAREA RELĂȚIEI EMOȚIONALE ÎN PROCESUL CURTĂRII

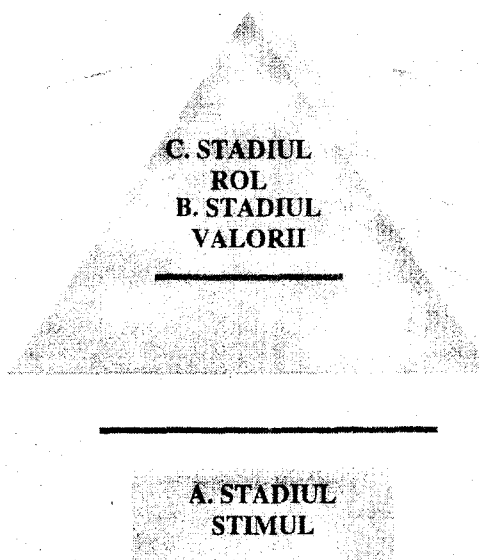
Atracția interpersonală este explicată prin analizarea unor factori generali, cum ar fi similaritatea statutului social și a nivelului de educație. Prezentarea acestor factori înregistrează anumite diferențe pentru că oferă coordonatele unei imagini statice. Din experiența acumulată anterior, putem deduce că în măsura în care relația se dezvoltă, anumite trăsături devin mult mai importante decât erau la prima întâlnire cu o persoană. De exemplu, chiar dacă suntem atrași de prima dată de cum arată cineva, chiar și persoana care arată cel mai bine va deveni plictisitoare, dacă nu are ceva de spus.

● **Teoria dezvoltării stadiale.** Psihologul social Bernard Murstein (1971)¹⁶ a propus o teorie asupra alegerii maritale prin care descrie o relație ca dezvoltându-se de-a lungul a trei stadii:

1. stadiul stimul („stimulus stage”), în care oamenii sunt atrași pe baza aparenței fizice.

2. stadiul valorii („value stage”), în care descoperă dacă au sau nu atitudini și credințe compatibile.

3. stadiul rolului („role stage”), în care lucrul cel mai important este cum se simt oamenii împreună.

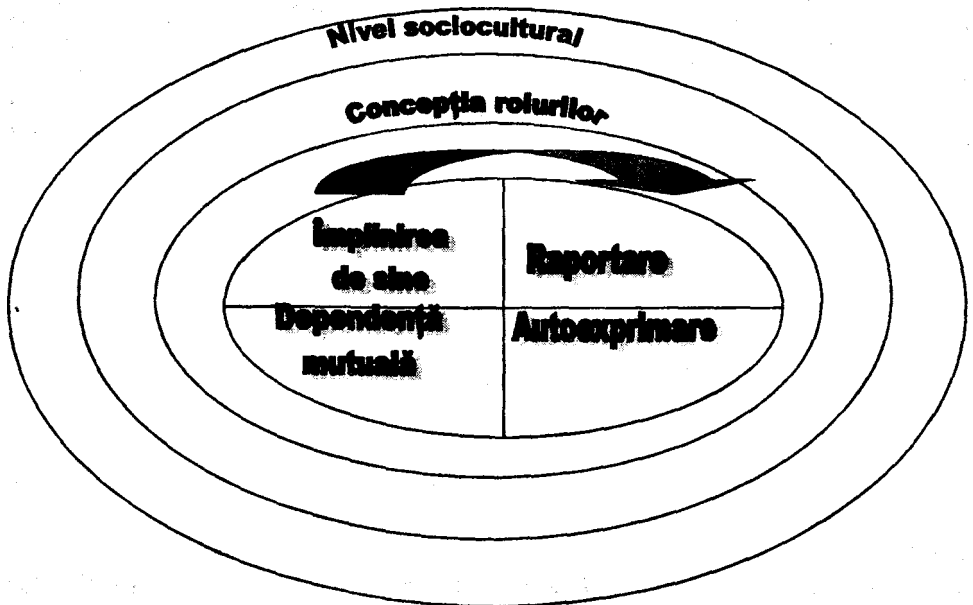

● **Teoria dezvoltării ciclice.** Față de descrierea creșterii unei relații (după cum o realizează Murstein) ca progresarea prin intermediul unor stadii diferite,

¹⁶ apud. Melville K., *Marriage and Family today*, Fourth Edition, New-York, Random House, 1988, pp. 90-91.

sociologul Ira Reiss (1980)¹⁷ a imaginat evoluția ca un ciclu format din 4 elemente. Elementele sau spițele roții sunt: *raportarea*, *auto-revelația*, *dependența mutuală* și *împlinirea de sine*. La prima întâlnire un sentiment de raportare sau ușurința de a fi cu cineva determină continuarea relației și conduce la relevarea anumitor fapte despre sine. Apoi, când relația merge mai departe, cei doi oameni încep să se simtă mutual dependenți (se bucură să meargă împreună, să-și facă anumite confidențe). A patra spiță a roatei, dorința de împlinire de sine, se întâmplă atunci când partenerii își îndeplinesc reciproc dorințele prin oferirea suportului emoțional în domenii cum ar fi dezvoltarea în carieră.

Reiss preferă să definească această descriere ca „teoria roții” („wheel theory”) și nu teoria stadială, pentru că cele patru elemente sunt privite ca elemente ale unui singur proces. Atunci când relația se dezvoltă, roata se învârtă într-o direcție pozitivă: mai multă auto-exprimare conduce la o mai mare dependență și astfel la o împlinire de sine mai profundă. Cu fiecare rotație, a roții, relația devine mult mai intensă și implică o angajare mai mare. Dar roata poate să se învârtă înapoi în orice punct. O mai mică raportare poate să-i determine pe ambii parteneri să devină rezervați în a-și releva mai mult despre ei, iar aceasta se continuă cu o stagnare a anumitor obișnuințe de interdependență. Dacă roata continuă să se învârtă invers, relația poate să se sfârșească.

¹⁷ apud. Bryan, Strong, Christine, De Vault, *The Marriage and The Family Experience*, Fourth Edition, St. Paul, West Publishing Company, 1981, p.116-118.

Nu este necesar să decidem care teorie, a lui Reiss sau a lui Murstein, furnizează cea mai bună descriere a dezvoltării relației. În modalități diferite, ambele ne ajută să conceptualizăm procesul curțării și să analizăm ce se întâmplă între întâlnirea inițială și decizia cuplului de a forma un parteneriat de lungă durată.

Prin urmare, întâlnirea a devenit în societatea contemporană o metodă complexă de alegere a partenerului de căsătorie, prin înlocuirea metodei atentei supravegheri și a selecției partenerului marital datorată angajamentului parental (formă considerată a fi arhaică și izolată). Universalitatea întâlnirii își regăsește rădăcinile în înlocuirea vechiului model de selecție maritală, dezvoltarea ulterioară apariției ei prezentând o ramificație de funcții sociale adaptate schimbărilor înregistrate la nivel social și individual.

SĂRBĂTOAREA DRAGOSTEI – ÎNTRE MODĂ ȘI NECESITATE

OZANA OANCEA

Evenimentele petrecute în România în decembrie 1989 au determinat, așa cum se știe, multiple schimbări, începând cu cele din domeniul politic, continuând cu cele din domeniul economic și terminând cu cele din domeniile „soft”: cel cultural și cel legat de mentalitățile oamenilor, recunoscut printr-o schimbare mai lentă și mai puțin vizibilă. Însă, indiferent de domeniu, tendința acestor schimbări a fost una comună: apropierea cât mai mult de modelele occidentale, în speranța că astfel societatea noastră, după cincizeci de ani de comunism, va ajunge din urmă societățile occidentale dezvoltate, de cele mai multe ori invidiate de țările fostului bloc comunist.

Dacă această aspirație este de înțeles în domenii ca cel politic, economic, social și chiar în cel legat de mentalități, unde poporul român a avut și va mai avea de suferit poate cel mai mult, sistemul comunist lăsându-și o amprentă greu de șters multă vreme de acum înainte, în domeniul cultural lucrurile nu stau chiar atât de simplu. Tradiția unui popor nu este de dorit să fie schimbată conform tradiției altor popoare, chiar dacă acestea din urmă sunt mai evolute economic; motivul este cât se poate de simplu: tradițiile nu pot fi evaluate valoric, ele există, se transmit, poate chiar se modifică, dar, în orice caz, prin procese naturale. Se spune că tradițiile, tocmai datorită stabilității și perenității lor, reprezintă chiar sufletele popoarelor. Ce se întâmplă însă astăzi la noi?

Imediat după 1990, dar mai ales în ultimii ani, în elanul nostru de a ne alinia cât mai mult și cât mai rapid la standardele internaționale occidentale, am „înfiat” și anumite manifestări culturale tradiționale occidentului, una dintre ele și, se pare, cea mai penetrantă fiind sărbătoarea Sf. Valentin, pe numele ei original *Valentine's Day* sau *Saint Valentine's Day*. Pentru început, ar fi potrivit să privim câteva coordonate istorice ale acestei tradiții.

Se pare că *Valentine's Day* a zilelor noastre reprezintă un amestec între alte două vechi sărbători romane, *Lupercalis*¹ și *Juno*, ambele având la bază

¹ *Lupercalis* sau *Lupercalia* a fost un ritual religios, ținut în urmă cu două mii de ani de locuitorii Romei Antice. În timpul *Lupercaliei*, tinerele femei obișnuiau să se biciuiască singure cu piei de capră, cu credința că astfel Dumnezeu va fi mulțumit de sacrificiul lor și le va ajuta să aibă copii. Jennifer Maiorany (Assistant Features Editor) consideră că ideea lui *Valentine's Day* vine tocmai din raționamentul dedus din ritualul *Lupercaliei*: dacă te îndrăgostești, există posibilitatea de a te căsători și apoi aceea de a avea copii, iar *Valentine's Day*, în sensul său restrâns, îți dă posibilitatea de a te îndrăgosti sau de a-ți manifesta dragostea. Aceasta este însă doar una dintre variantele existente ale legendei referitoare la *Lupercalia*. Se pare că în timpul domniei lui Pope Gelasius, în jurul anului 496, *Lupercalia*, ritual păgân de pe 15 februarie, a fost transformat în Sf. *Valentine's Day*, sărbătoare creștină care avea să se celebreze în fiecare an la 14 februarie (*Customs and Holidays Around the World*, Lavinia Dobler, p.172).

sentimentele romantice. Totuși, prin natura sa, Valentine's Day acordă un sens mai larg dragostei. Biserica romano-catolică recunoaște opt sfinți diferiți pe nume Valentin, dar cel mai renumit a trăit la Roma, în timpul domniei lui Claudius al II-lea, în preajma anului 270 după Christos.

Legenda spune că împăratul Claudius al II-lea, pentru a încuraja bărbații să se alătore armatei sale, ar fi scos în afara legii căsătoria. Preotul Valentin, refuzând să se supună acestei legi, a fost arestat sub acuzația oficerii în secret a nunților tinerele cupluri. În timp ce se afla la închisoare, bunătatea și atitudinea sa pozitivă ar fi ajutat la convertirea la creștinism a temnicerului și a nevestei sale. Mai mult, Valentin ar fi fost, de asemenea, alături de fiica cea oarbă a temnicerului, trimițându-i scrisori de încurajare și rugându-se pentru ea. Văzând toate acestea, Claudius al II-lea se îmbună și îi propuse lui Valentin să-l elibereze, dacă acesta va renunța la religia sa, închinându-se zeilor romani. Refuzul lui Valentin, însoțit și de încercarea de convertire la creștinism a lui Claudius însuși, a atras condamnarea sa la moarte, într-o zi de 14 februarie.

Legenda mai amintește și faptul că rugăciunile lui Valentin au avut răspuns, fata temnicerului fiind vindecată. În ajunul execuției, Valentin ar fi scris o scrisoare, asigurând-o pe tânăra fată că execuția lui nu are nici o legătură cu ea și, ca atare, nu trebuie să se simtă în nici un fel răspunzătoare pentru asta. El semna scrisoarea „de la al tău Valentin” – „*from your Valentine*” –, formulă rămasă până astăzi, în diverse variante, cu un sens apropiat de următoarea adresare: „de la cel care te iubește”.

După cum se vede, legenda lui Valentin dezvăluie mai multe aspecte ale dragostei, prin aceasta depășindu-le pe cele două sărbători care i-ar fi stat la origine, *Lupercalis* și *Juno*, limitate la „romance”. Morala legendei și, deci, esența sărbătorii stă în următoarele îndemnuri: fii propriul tău *Valentine*; împărtășește sinceră prețuire tuturor oamenilor importanți din viața ta, nu doar iubitului tău; fii bun și cu cei necunoscuți; încredințează-te propriilor tale valori.

Ce se întâmplă în tradiția românească? Așa cum era de așteptat, poporul român, renumit prin multitudinea de sărbători și obiceiuri populare care îl caracterizează, nu a trecut indiferent pe lângă acest sentiment total care este dragostea și i-a închinat o zi. Sărbătoarea dragostei la români poartă numele de Dragobete, care este considerat un zeu tânăr al Panteonului autohton, patron al dragostei și al buneii dispoziții. Data de celebrare este fixă în același sat, dar variabilă de la zonă la zonă (24 și 28 februarie; 1 și 25 martie). „La Dragobete, păsările nemigratoare se strâng în stoluri, ciripesc, se împerechează și încep să-și construiască cuiburile. Păsările neîmperecheate în ziua de Dragobete rămâneau fără pui până în ziua de Dragobete a anului viitor². Asemănător păsărilor, fetele și băieții trebuiau să se întâlnească pentru a fi îndrăgostiți pe parcursul întregului an. Dacă timpul era favorabil, fetele și feciorii se adunau în cete și ieșeau la pădure hăulind și chiuind pentru a culege primele flori ale primăverii. Din zăpada netopită

² Aici se vede clar legătura cu ritualurile de fertilitate ce caracterizau *Lupercalia* (n. a.).

până la Dragobete fetele și nevestele tinere își făceau rezerve de apă cu care se spălau în anumite zile ale anului, pentru păstrarea frumuseții (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania)³.

Astăzi însă, sărbătoarea Dragobetelui mai este puțin cunoscută și practică în măsură și mai mică. Nu este aici locul pentru a studia în amănunt cauzele dispariției treptate a acestei sărbători sau a majorității sărbătorilor populare atât din obiceiurile, cât și din mintea și sufletul oamenilor; ar însemna să deschidem un capitol mult prea vast, mult prea complex și destul de întunecat până la ora actuală, care să trateze mecanismele de naștere, menținere și, în ultimul rând, de dispariție a fenomenelor socio-culturale numite sărbători.

Ceea ce îmi propun deocamdată este să sesizez ceea ce se întâmplă acum și să formulez, poate, câteva ipoteze despre ceea ce va urma. Datele de pornire sunt clare. La noi a existat, până nu demult, o sărbătoare dedicată în totalitate dragostei, în sens larg, sărbătoare numită Dragobete și care, în momentul de față, mai este cunoscută de foarte puțină lume, în general de oameni în vârstă, de la sate sau specialiști în etnografie și folclor. Ritualul de celebrare nu mai este nici el cunoscut decât parțial⁴ și, de multe ori, se dovedește a fi impracticabil în zilele noastre la oraș, ca majoritatea sărbătorilor populare, care au pus accentul pe strânsa legătură dintre om și natură.

Pe de altă parte, simțim cum pătrunde și e pe cale de a se naște o altă sărbătoare, dedicată de asemenea dragostei, dar mult mai accesibilă și mai atractivă pentru tinerii de azi. Faptul că ea este o sărbătoare occidentală nu face decât să-i crească atractivitatea și credibilitatea în ochii multor tineri, așa cum se va vedea mai jos. Practic, se dă o bătălie între Dragobete, ca exponent al specificului românesc, și *Valentine's Day*, ca exponent al noului, al modernului, al occidentului. Dacă a fi în rând cu lumea occidentală înseamnă a avea o democrație veritabilă, a avea un nivel de trai ridicat ș.a., nu înseamnă însă deloc și a importa sărbători și tradiții occidentale. Cultura și tradițiile sunt singurele pe care, pentru ca ființa acestui popor să supraviețuiască, trebuie nu doar să nu le părăsim, dar să încercăm să le cultivăm și să le revitalizăm. După cincizeci de ani de comunism, sufletul poporului român este obosit, dar el este singurul care ne poate susține în

³ Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 65.

⁴ Simion Florea Marian, în lucrarea *Sărbătorile la români*, amintește oarecum în trecut despre această sărbătoare. Totuși, prin ceea ce scrie despre ea, ne face să credem că, în trecut, avea un loc important în sufletul și obiceiul poporului, fie și local. „După credința poporului, 24 februarie, adică Dragobetele, este ziua în care se împerechează toate păsările și animalele. Băieții și fetele au deci credința nestrămutată că în această zi trebuie ca și ei să glumească, să facă Dragobetele, după cum zic ei, ca să fie îndrăgostiți în tot timpul anului. Iar dacă în această zi nu se va fi întâlnit fata cu vreun băiat, se crede că tot anul nu va fi iubită de nici un băiat, și viceversa” și, conchide S.F. Marian, „dacă în aparență acest obicei nu are nici o însemnătate, în fapt însă poporul ține atât de mult la el, că nu-l lasă să treacă fără să nu-l sărbătorească”.

eforturile de a ne ridica la statutul de societate civilizată, așa încât trebuie să încercăm a-l salva și a-l revitaliza. Dacă *Valentine's Day* nu ar fi pătruns în România, probabil că nici acum nu s-ar fi vorbit despre Dragobete. Succesul lui *Valentine's Day* în România trebuie să ne pună pe gânduri și să-l considerăm ca pe o întâmplare favorabilă. Nu este corect și nici nu este de dorit a condamna mass-media că a răspândit această sărbătoare mai mult decât pe cea românească. Ele au transmis mai departe ceea ce li s-a dat și, mai important, ceea ce s-a vândut bine. O sărbătoare nu se poate menține prin forță. Dacă răspunde nevoilor și așteptărilor oamenilor, atunci ea este adoptată, altfel – oricât de mediatizată ar fi – nu va avea șanse de supraviețuire decât pentru puțin timp, până ce trece moda! Astfel am înțeles că sufletul poporului nostru dorea o asemenea sărbătoare și, dacă aici nu a găsit-o, a căutat în altă parte. Dacă așa stau lucrurile vom vedea într-o oarecare măsură în comentarea rezultatelor unei cercetări, mai degrabă exploratorii, întreprinse în luna martie, pe un lot omogen de 230 de adolescenți din câteva licee bucureștene, cercetare centrată pe tema „*Valentine's Day* – modă sau necesitate”.

Problemele la care își propune să răspundă cercetarea mai sus-amintită sunt următoarele:

1. Dorește tineretul român de astăzi să instituționalizeze dragostea printr-o sărbătoare, are nevoie de *Valentine's Day* sau de altă sărbătoare cu același specific? Și, apoi, ce importanță și ce semnificație are în momentul de față *Valentine's Day* pentru el?
2. Care este rolul mass-media în răspândirea informațiilor despre *Valentine's Day* comparativ cu rolul grupurilor primare? De asemenea, există vreo legătură între canalul mediatizator și efectul avut, atitudinea formată?
3. Ce legătură există între atitudine și comportament în ceea ce privește *Valentine's Day*?
4. La aflarea existenței unei sărbători populare românești cu aceeași semnificație ca și *Valentine's Day*, care este reacția tinerilor, câți mai sunt dispuși să opteze pentru *Valentine's Day* și de ce?⁵

În ceea ce privește prima problemă, voi relata pentru început răspunsurile primite la o întrebare cât se poate de simplă, dar în același timp și relevantă: „*Ce părere aveți despre faptul că, de câțiva ani, și în România se sărbătorește Sf. Valentin?*”

Se observă că aproape trei sferturi dintre intervieuați (74,3% – 171 subiecți) se declară de acord cu sărbătorirea în România a Sf. Valentin. O cincime (20% – 46 subiecți) precizează că le este indiferent dacă se sărbătorește sau nu în România Sf. Valentin, iar abia 5,7% (13 subiecți) sunt în dezacord total cu acest fapt. La prima vedere, lucrurile par a fi clare. Pe trei sferturi dintre adolescenții subiecți, deci marea majoritate, nu numai că nu îi deranjează existența pe tărâm românesc a unei asemenea sărbători, dar sunt chiar încântați, în timp ce, la o treime, ea nu a avut încă un ecou pozitiv. Aceasta ar fi însă o viziune simplistă și atunci privim și spre răspunsurile la următoarea întrebare: „*Ce reprezintă pentru dv. Sf. Valentin, Ziua Îndrăgostiților?*”

⁵ Va fi tratată în același timp cu prima problemă, deoarece există între ele o legătură puternică.

Sigur, întrebarea fiind deschisă, avem de-a face cu o varietate de răspunsuri. Totuși, în cele din urmă se desprind câteva categorii mari. În primul rând, îi avem pe cei care sunt cel mai aproape de sensul inițial al unei astfel de sărbători, Sf. Valentin reprezentând pentru ei dragostea, deosebitul, dar, în cea mai mare parte, dragostea și fericirea alături de persoana iubită: „Zi a dragostei, când toți oamenii își iubesc semenii” (fată, 18 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O zi pentru toți cei care se iubesc, să le amintească că s-au iubit, că se iubesc și că se vor iubi” (fată, 16 ani, lic. „Gh. Lazăr”), „Ziua fericirii universale” (17 ani, băiat, lic. „Gh. Lazăr”); „Ziua în care iubirea reprezintă totul” (băiat, 17 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „Cea mai profundă zi a dragostei dintre o femeie și un bărbat” (fată, 16 ani, lic. „Henri Coandă”), „O zi mult așteptată, dacă ești un visător, dacă crezi în dragoste. Nu trebuie să ai un prieten cu care să o sărbătorești, ci doar să speri că ai putea găsi persoana potrivită. Sărbătoarea aceasta e pentru dragostea din inima ta, nu pentru dragostea pentru o persoană anume.” (fată, 18 ani, lic. „Henri Coandă”) ș.a. În această categorie sunt cuprinși aproape jumătate dintre cei intervievați (49,1% – 113 subiecți). De altfel, se observă că băieții sunt, așa cum era de așteptat, mai pragmatici decât fetele: 36,5% dintre cei cuprinși în categoria de față sunt fete și 59,5% sunt băieți.

Pentru o cincime, Sf. Valentin este doar o zi pe care o petreci cu prietena(ul), la o plimbare, la film sau în altă parte, subiecții neajungând la o semnificație mai profundă, mai spiritualizată decât cei din prima categorie. Și de data aceasta băieții dovedesc a avea o imagine mai simplistă, mai nespecifică: 55,3% față de 44,7%.

Puțin mai mult de o cincime declară chiar că Sf. Valentin nu reprezintă nimic pentru ei, că este o zi ca oricare alta. Și acest răspuns este întâlnit într-o măsură mai mare la băieți: 61,7%, față de doar 38,3% fete. O dată în plus se dovedește că băieții pun mai puțin preț pe această sărbătoare decât pun fetele. La prima vedere s-ar spune că totul este foarte clar, această cincime este cea care la întrebarea anterioară a răspuns că, în cel mai bun caz, sărbătorirea în țara noastră a Sf. Valentin îi este indiferentă. Dar lucrurile nu stau așa. Dintre cei care sunt cuprinși în această ultimă cincime, 36,2% au declarat la întrebarea anterioară nici mai mult, nici mai puțin că sunt de acord cu serbarea Sf. Valentin în România. Iată, deci, că a fi de acord cu existența ei pe teritoriul României nu înseamnă deloc că ai și nevoie de ea, că are vreo importanță pentru tine personal. Pentru determinarea gradului de importanță, va trebui să privim și alte întrebări; până atunci, să enunțăm însă și categoriile mai restrânse de răspunsuri.

Cu câte un procentaj oscilând între 2,6% și 3,9% se plasează cei care văd în Sf. Valentin ceva nostim, simpatic și într-o oarecare măsură amuzant, cei care sunt oarecum neutri, afirmând că „depinde dacă ești singur sau ai iubit” și, nu în ultimul rând, cei pentru care Sf. Valentin are o semnificație negativă⁶ : „O sărbătoare

⁶ Surprinzător, poate, dintre toți aceia care sunt cuprinși în această categorie, mai mult de trei sferturi sunt fete și doar un sfert sunt băieți. Fetele sunt, deci, și mai romantice, și mai dispuse să atribuie sensuri profunde Sf. Valentin, dar sunt și cele de la cealaltă extremă, respingând cu vehemență sărbătoarea dacă nu îi găsesc un rost. Băieții sunt mai nepăsători, mai materialişti, dar și mai puțin înverșunați, mai neutri.

catolică împrumutată nejustificat. Un kitsch.” (fată, 19 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O ocazie bună de a cheltui bani pe inimioare handicapate” (băiat, 16 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O agitație inutilă” (fată, 19 ani, lic. „Gh. Lazăr”), „O aberație în stil american, care a intrat și la noi” (băiat, 19 ani, lic. „Henri Coandă”).

Uitându-ne atent la semnificațiile date de subiecți acestei sărbători, optimismul creat după interpretarea răspunsurilor la prima întrebare, când trei sferturi dintre subiecți păreau a fi dispuși să adopte Sf. Valentin, începe să scadă. Abia jumătate văd în această sărbătoare ceva deosebit, apropiat de sensul său original. Pentru cealaltă jumătate, ori nu înseamnă – poate deocamdată – nimic, ori reprezintă ceva foarte banal, nespecific, Sf. Valentin nefiind pentru ei o sărbătoare propriu-zisă, ori reprezintă chiar ceva negativ, de nedorit. Așadar, lucrurile încep să capete nuanțe și, pentru a intra mai în profunzime, să urmărim răspunsurile subiecților la cea de-a treia întrebare: *„În tradiția populară românească există o sărbătoare numită Dragobete, care se adresează, la fel ca Sf. Valentin, îndrăgostiților. Pe care dintre cele două sărbători credeți că ar fi mai potrivit să o sărbătorească românii pe viitor?”*

Nevoia tinerilor de o sărbătoare a dragostei pare a fi semnificativă. Doar 5,7% declară că le este indiferent dacă există sau nu o zi specială a dragostei. Procentul celor care văd o necesitate în existența unei asemenea sărbători depășește procentul celor în acord cu sărbătorirea Sf. Valentin, ajungând la 94,3%. Mai interesant este însă felul în care se împart acum procentele. Deși 51,5% găsesc necesară o sărbătoare a dragostei, ei se declară indiferenți dacă aceasta va fi în cele din urmă Sf. Valentin sau Dragobetele; 27,8% optează pentru Dragobete, datorită specificului său tradițional românesc: „Este o sărbătoare a poporului român ce nu trebuie uitată!” (băiat, 18 ani, lic. „Henri Coandă”); „E o sărbătoare veche și, cel mai important, e o sărbătoare ROMÂNEASCĂ” (băiat, 18 ani, lic. „Henri Coandă”); „A fost sărbătorit de strămoșii noștri, e o sărbătoare a noastră” (fată, 17 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „Ne caracterizează mai bine ca popor” (fată, 18 ani, lic. „Gh. Lazăr”). Există însă și motivații cu referire la alte nații: „Nu e normal să copiem ce fac alte popoare (în speță SUA)” (fată, 19 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „Trebuie să ne conformăm propriilor tradiții. Influența altor culturi e bună până la un anumit punct” (fată, 18 ani, lic. „Henri Coandă”). Abia 15% rămân fideli Sf. Valentin, motivațiile fiind aici mai diverse: „Această sărbătoare prinde din ce în ce mai mult în toată lumea” (băiat, 19 ani, lic. „Henri Coandă”); „Ar fi foarte puțini cei care ar respecta tradiția românească” (băiat, 18, lic. „Henri Coandă”); „E mai modern, mai occidental, mai universal” (fată, 18 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „E recunoscută în toată lumea” (băiat, 15 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „Sună mai bine Sf. Valentin decât Dragobetele” (fată, 15 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „Tinerii nu cunosc cealaltă denumire” (fată, 15 ani, lic. „Gh. Lazăr”) ș.a..

După cum se observă, motivațiile în favoarea Sf. Valentin se împart în câteva categorii mari: universalitatea, modernitatea sa, mediatizarea mai mare și

obișnuința, cunoașterea mai bună a denumirii și a ritualurilor, atractivitatea numelui. Astfel, faptul că *mass-media* a furnizat mult mai multe informații despre *Valentine's Day* decât despre Dragobete pare a nu fi influențat decât în mică măsură opinia publică „adolescentă”. Totuși, mediatizarea puternică a Sf. Valentin din ultimii ani, chiar dacă nu a orientat în totalitate atitudinile oamenilor către această sărbătoare, a revitalizat nevoia, până atunci probabil latentă, de a cinsti cel mai sublim sentiment omenesc, dragostea. Cei 51,5% care au declarat că le este indiferent care dintre cele două sărbători se va ține, important fiind să existe o zi, oricare ar fi aceea, care să fie dedicată dragostei și îndrăgostiților, demonstrează cel mai clar starea de spirit actualizată sau, mai bine zis, activizată de mediatizarea Sf. Valentin.

După aceste trei întrebări se poate conchide că nevoia pentru o astfel de sărbătoare este reală, deși încă într-o formă incipientă. Faptul că mai mult de jumătate dintre tinerii intervievați nu dau Sf. Valentin o semnificație specifică unei sărbători a dragostei și uneori nici chiar specifică unei sărbători în general – deși peste 90% se declară *pentru* existența unei asemenea sărbători – poate însemna fie că Sf. Valentin nu ar fi (încă) sărbătoarea potrivită pentru a întruchipa sentimentul iubirii și, deci, a răspunde nevoilor tinerilor, fie că trebuințele multora sunt încă vagi chiar și pentru ei înșiși; cu alte cuvinte: tinerii vor, dar, de fapt, nu știu exact ce vor, iar dacă știu ce vor, nu știu ce să facă sau cum să facă mai departe pentru a fi în sărbătoare⁷; la vârsta lor, mirajul unei sărbători a dragostei prinde, farmecă, dar, în ultimă instanță, puțini sunt conștienți de ceea ce ar însemna sau înseamnă o sărbătoare dedicată iubirii, așa cum, din păcate, se constată că puțini sunt conștienți de ceea ce înseamnă o sărbătoare în general. Aceluiași lot de 230 de subiecți li s-au pus și câteva întrebări despre ceea ce reprezintă pentru ei o zi de sărbătoare, pentru a li se testa gradul de disponibilitate la sărbătoresc, ca trăire specifică a deosebitului. Astfel am constatat că, pentru două treimi dintre subiecți, (108) sărbătoarea are o semnificație mai mult sau mai puțin simplistă, rezumându-se la distracție, relaxare, întâlniri, mâncare și băutură. Doar 27,8% (64 subiecți) asociază sărbătoarea și cu anumite trăiri deosebite, de fericire și împlinire sufletească; și mai puțini, 8,3%, dau sărbătorii un sens de o mai mare profunzime: „O zi în care armonia domnește peste tot, o zi de pace și înțelegere, când toți oamenii sunt fericiți” (fată, 16 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O zi în care nu sunt certată cu nimeni, mă simt fericită și nu există nimic ce ar putea să mă supere” (fată, 17 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O zi de reculegere spirituală, de liniște și fericire în familie” (băiat, 18 ani, lic. „Gh. Lazăr”); „O zi sfântă, liniștită, în care toate problemele să dispară; să îți găsești liniștea sufletească” (fată, 16 ani, lic. „Henri Coandă”); „O zi plină de fericire, în care supărarea și necazurile nu-și au locul” (fată, 17 ani, lic. „Henri

⁷ Din păcate, acest lucru s-ar părea că este un sindrom al lumii moderne, cel puțin al celei românești: vrei să sărbătorești, să intri în sărbătoresc, dar parcă ai uitat cum se face... Să fie oare vorba de acea „impotență festivă” de care vorbea Vasile Băncilă încă de la începutul secolului? (Vezi V. Băncilă, *Duhul sărbătorii*, București, Editura Anastasia, 1996).

Coandă”). Pentru elevii liceului „Gh. Lazăr” s-a observat creșterea complexității semnificației sărbătorii o dată cu vârsta, în timp ce, la elevii liceului „Henri Coandă”, complexitatea rămâne constantă, la valori egale cu cele observate la elevii claselor a noua de la liceul „Gh. Lazăr”, deci la valori foarte mici.

Revenind la Sf. Valentin, chiar și atunci când oamenii și-o doresc, cu siguranță că nu este deloc ușor să impui o sărbătoare, fie și dacă este legată de un fenomen atât de plăcut și de dorit cum este dragostea. Oamenilor nu le este ușor să adopte chiar dacă știu ce este dragostea, și cu atât mai greu le va fi celor care nu știu; nu le este ușor a învăța să instituționalizeze un asemenea fenomen, atât de personal, de intim, cu atât mai mult cu cât nici nu au de la cine învăța. Probabil că cel mai priceput învățător a fost și va rămâne timpul...

Interpretarea răspunsurilor la o nouă întrebare va demonstra o dată în plus că impactul pe care îl are sărbătoarea Sf. Valentin în rândul adolescenților bucureșteni este relativ. Iată deci întrebarea: „Care sunt cele mai plăcute cinci evenimente pe care le sărbătoriți dv. într-un an calendaristic? Enumerați-le în ordinea descrescătoare a preferinței.”

Analiza răspunsurilor la întrebarea de mai sus ne face să credem că, într-adevăr, Sf. Valentin se află printre sărbătorile preferate ale tinerilor, dar nu ocupă un loc privilegiat. Astfel, fără a lua în considerare poziția indicată de subiecți, procentajul cel mai mare l-a obținut aniversarea personală. Cu alte cuvinte, 94% dintre cei intervievați au menționat pe unul dintre primele cinci locuri ale preferințelor festive ziua de naștere. Urmează apoi Crăciunul cu 83,5%, Revelionul cu 71,5%, Paștele cu 73,6% și alte aniversări cu 66,7%. Restul sărbătorilor sau al evenimentelor se află la mare distanță, ca procentaj, de aceste prime cinci sărbători: alte sărbători – 17,5%, Sf. Valentin – 14,8% (11,3% fete și doar 3,5% băieți)⁸, onomastica – 13,5%, vacanța – 11,4%, ultima zi de școală – 7,1%, evenimente personale – 7%, 1 Martie – 6,5%, prima zi de școală – 3,9% ș.a. Nici din punctul de vedere al importanței, Sf. Valentin nu are o poziție mai bună. De data aceasta, el se află pe locul al șaselea, dar la o mare distanță de sărbătoarea aflată pe locul 5 – diferența între locul 5 și locul 6 este de patru ori mai mare decât diferența dintre locul 4 și locul 5. Orientativ, pe o scală a importanței care cuprinde valori de la 0 la 1, primele cinci sărbători se plasează în a două jumătate a scalei (peste 0,5), iar următoarele nouă în prima zecime a scalei – Sf. Valentin deține poziția cea mai bună din această grupă, cu 0,08 unități.

Aceste cifre arată clar faptul că Sf. Valentin nu se află în acest moment printre evenimentele preferate ale adolescenților – 85,2% nementionându-l nici măcar pe locul al cincilea în topul preferințelor festive. Totuși, având în vedere că

⁸ Mai mult, nu numai că fetele amintesc mai des Sf. Valentin între cele mai plăcute cinci evenimente, dar îi și conferă acestuia o importanță mai mare în ierarhia celor cinci sărbători enumerate. Fetele, așa cum era și de așteptat datorită firii lor mai romantice, manifestă o deschidere mai mare spre Sf. Valentin.

este încă o sărbătoare foarte nouă, era de așteptat ca importanța pe care i-o acordă tinerii să nu fie la fel de mare cu aceea acordată unor evenimente ca aniversările, Revelionul, Paștele și Crăciunul. Cei mai mulți dintre intervievați au auzit pentru prima oară de ea între 1994 și 1997, anul de vârf fiind 1996, cu 28,3%. Mai mult, unii nu au avut până acum cu cine să o serbeze (iubită sau iubit), și anume 24,3%. Totuși, 61,7% au serbat-o până acum și doar 5,7% nu au serbat-o datorită ostilității pe care o au față de această sărbătoare iar 3,5% datorită lipsei de importanță pe care o au pentru ea. Din cei 61,7%, au sărbătorit „în doi” 34,3%, unii cinând într-un cadru romantic, cu lumânări și cadouri, alții la restaurante, spun ei, „selecte” și „intime” etc. Aproape toți accentuează că ziua a fost una foarte reușită. Acest procent de 34,3% reprezintă segmentul care a înțeles cel mai bine ceea ce trebuie să însemne o zi de 14 februarie (din punctul de vedere al sensului occidental). Restul de până la 61,7% fie au sărbătorit laolaltă cu prietenul (a) și cu prietenii (10%), fie au fost doar cu prietenii (10%), fie au fost la petreceri organizate la școală sau în alte părți.

Surprinzătoare sunt însă răspunsurile la următoarea întrebare: „În ce măsură vă detașați de viața cotidiană – de griji, de neazuri, de probleme restante ș.a. – în următoarele ocazii?”, căreia îi urmează o listă de 14 sărbători și evenimente. Sf. Valentin se găsește și de această dată în josul listei, la poziția 10, după Revelion, vacanță, aniversări, întâlniri romantice, ascultarea unei muzici bune, *week-end*, chefuri obișnuite, vizionarea unor filme bune, sărbători religioase, dar înaintea lui 1 Martie, a lecturării unor cărți bune, a sărbătorilor populare și, evident, a zilelor obișnuite de școală. Ca intensitate a detașării, media pe sărbătoarea Sf. Valentin se situează undeva în dreptul valorii medii a scalei: 35,2% au ales variantele „În foarte mică măsură” și „În mică măsură”, 24,4% „În oarecare măsură” și 40,4% „În mare măsură” și „În foarte mare măsură”.

Faptul că tinerii se detașează mai mult vizionând un film bun, mergând la petreceri sau ascultând muzica preferată decât sărbătorind Sf. Valentin ne îndeamnă să credem că doar în aparență această sărbătoare a cucerit sufletele lor. Interesantă este și diferența mare pe care o percep intervievații între Sf. Valentin și întâlnirile romantice, despre care pot spune că se află în „topul detașării”: 8,3% au ales variantele „În foarte mică măsură” și „În mică măsură”, 21,8% „În oarecare măsură” și 69,9% variantele „În mare măsură” și „În foarte mare măsură”. Acest lucru arată, cel puțin la prima vedere, că tinerii simt nevoia romantismului, a dragostei, a intimității, dar mai puțin pe aceea a instituționalizării sale; semnificația reală, din mintea adolescenților, a acestei noi sărbători nu se suprapune peste cea a întâlnirilor romantice, așa cum ar trebui să fie.

O ultimă întrebare vine să sublinieze, încă o dată, dacă mai era nevoie, ambiguitatea rolului Sf. Valentin pentru tinerii bucureșteni: „După părerea dv., o eventuală dispariție a următoarelor evenimente ar influența sau nu viața oamenilor și, dacă da, în ce fel?” Doar jumătate dintre cei intervievați au fost de părere că

dispariția sărbătorii Sf. Valentin ar influența negativ viața oamenilor, față de 85,7%, care au această opinie în ceea ce privește dispariția aniversărilor, față de 89,6% în cazul dispariției Revelionului, 92,2% a vacanțelor, 86,5% a *week-end*-urilor, 81,7% a sărbătorilor religioase și chiar 57,4% pentru dispariția lui 1 Martie, a Mărțișorului. Singurele surclasate de Sf. Valentin, dar la mică distanță de el, sunt chefurile obișnuite, cu 51,7%, și sărbătorile populare, cu 48,6%. Sf. Valentin se află însă în top pentru răspunsul „Nu, dispariția Sf. Valentin nu ar influența în nici un fel viața oamenilor”, cu un procent de 14%. În cazul sărbătorilor religioase s-a înregistrat cel mai mic procentaj pentru tipul de răspuns de mai sus: 2,6%, urmat la mică distanță de aniversări, cu 3%, și de vacanțe și Revelion, cu câte 3,5%. *Week-end*-ul a obținut și el un procent mic, și anume 3,9%. Astfel, cele patru evenimente a căror dispariție se pare că nu ar influența pe mai mult de 10% dintre tinerii intervievați sunt: sărbătorile populare, chefurile obișnuite, 1 Martie și Sf. Valentin – cu cea mai mică influență asupra vieții oamenilor.

Este interesant faptul că sărbătoarea Mărțișorului, deși cu o foarte mare răspândire și cu o foarte mare tradiție, dar neconsiderată de către tineri drept o sărbătoare populară, pare totuși a avea o importanță la fel de mică pentru tineri ca și Sf. Valentin. Dacă dezinteresul tinerilor sau, mai bine zis, deruta lor referitoare la semnificația și valoarea Sf. Valentin pot fi motivate prin durata prea scurtă de când această sărbătoare și-a făcut apariția pe meleagurile românești, nu aceleași justificări se pot folosi și în cazul lui 1 Martie. În plus, să nu uităm că aceste două sărbători au fost în ultima vreme foarte mediatizate, luna februarie fiind declarată, mai mult sau mai puțin informal, Lună a Dragostei sau a Îndrăgostiților, iar luna martie, Lună a Femeilor (a „PRO-Femeii”). Acestea nu au fost simple speculații verbale ale disc-jockey-ilor anumitor posturi de radio, cu precădere de la PRO FM, sau ale anumitor posturi de televiziune, deși se poate spune că mass-media a avut un rol important în acest sens. Înșiși comercianții s-au folosit de aceste sărbători cum nu s-au mai folosit decât de Paște și de Crăciun (de sărbătorile de iarnă în ansamblu) pentru a-și vinde mai bine mărfurile – vezi ofertele speciale pentru Luna Îndrăgostiților sau pentru Luna Femeii. Publicitatea făcută acestor sărbători sau făcută sub pretextul acestor sărbători a fost cantitativ deosebit de importantă, probabil până la urmă chiar agasantă. Așadar, este surprinzător că tocmai 1 Martie și Sf. Valentin s-au plasat mai mereu la urmă: printre cele mai neimportante, printre cele mai neatractive, mulți tineri putându-se în ultimă instanță și dispensa de ele. Toate acestea ne fac să ne întrebăm dacă nu cumva soarta Sf. Valentin a fost deja pecetluită, nepărând deloc a fi una prea fericită. O altă constatare care pare a argumenta ideea anterioară este aceea că interesul pentru Sf. Valentin scade o dată cu vârsta și cu gradul de pregătire. Va cuceri cu timpul un loc mai central, va lăsa în urmă Mărțișorul sau, după ce moda va trece, va cădea chiar mai jos, până la dispariție? Aceasta este, în contextul actual, o întrebare retorică, dar merită avută în vedere prin luarea pulsului opiniei publice, de la an la an.

Să trecem acum la o altă problemă pe care ne-am propus să o tratăm, și anume: care este rolul *mass-media*, comparativ cu cel al grupurilor primare, în răspândirea și receptarea acestei sărbători, Sf. Valentin.

Pentru început, trebuie spus că, în ceea ce privește sursa de la care subiecții noștri au auzit pentru prima dată de existența Sf. Valentin, situația se prezintă în felul următor: aproape jumătate dintre subiecți au invocat grupurile primare ca fiind prima sursă a informațiilor despre Sf. Valentin, iar mai mult de o treime – televiziunea, în fruntea căreia se află canalul PRO TV, cu mai mult de jumătate din procente. Surse precum radioul, revistele și ziarele au obținut scoruri foarte scăzute. În ceea ce privește sursa de la care subiecții au obținut cele mai multe informații privitoare la Sf. Valentin, lucrurile se inversează: televiziunea ocupă de această dată locul de frunte, cu 44,7% – din care 24,8% sunt ale PRO TV-ului –, urmată de grupurile primare – rude, prieteni, colegi –, care numără 36,1%. Revistele și ziarele obțin și ele un procent mai ridicat, dar ne semnificativ (4,8%); 21,7% nu se pot hotărî între grupurile primare și *mass-media* (în general, canale de televiziune, PRO TV deținând cea mai mare pondere).

Din cele de mai sus reiese faptul că atât grupurile primare, cât și *mass-media*, în principal televiziunea (de altfel, și cea mai accesibilă media pentru tineri, necostându-i nimic) au avut o influență importantă în difuzarea informațiilor despre proaspăta sărbătoare Sf. Valentin. Dacă diferențele dintre acestea două erau cât de cât considerabile în ceea ce privește prima sursă de la care subiecții au primit informații despre Sf. Valentin, diferențele scad și devin practic ne semnificative (36,1% pentru grupurile primare și 44,7% pentru televiziune) atunci când este vorba despre sursa care le-a furnizat tinerilor cele mai multe informații despre acest eveniment.

Este de văzut însă dacă există diferențe la nivelul comportamentului și al atitudinii față de Sf. Valentin între cei care au ales *mass-media* ca sursă principală de furnizare a informațiilor și cei care au ales grupurile primare. Va fi sau nu confirmată teza funcționalistă, potrivit căreia grupurile se dovedesc a fi mai influente decât *mass-media*? Vor adopta tinerii, de data aceasta, comportamente conforme mai degrabă cu cele ale grupurilor lor decât cu cele ale *mass-media*? Rămâne de văzut.

Procentul cel mai ridicat al celor care s-au declarat de acord cu sărbătorirea în România a Sf. Valentin se găsește în rândul celor care au avut ca sursă principală de informare grupul primar (rude și prieteni) – 87,8%. La nivelul celor care s-au informat mai mult din *mass-media*, doar 73,5% și-au manifestat acordul față de sărbătorirea Sf. Valentin (77,2% pentru PRO TV ca sursă principală, 68,2% pentru alte posturi de televiziune și 73,5% pentru întreaga media – televiziune, radio, reviste și ziare)⁹. O sursă care a atras după ea mai puțin acord, 45,5%, a fost școala,

⁹ Chiar dacă 87,8% dintre cei care au avut ca sursă principală grupurile de prieteni reprezintă 43 de subiecți, iar 73,5% dintre cei care au bifat „*mass-media*” însumează 86 de subiecți (deci exact de două ori mai mulți decât în primul caz), lucrurile nu se schimbă, deoarece, în situația de față, nu ne-a interesat sursa principală de la care au aflat mai mulți tineri despre Sf. Valentin ci *efectul* mediului de informare asupra atitudinii subiecților.

reprezentată de profesorii săi – mai ales de profesorii de engleză și de religie. Dacă privim lucrurile din acest punct de vedere, atunci s-ar putea trage concluzia, conformă cu tezele funcționaliste, că grupurile primare conferă o credibilitate mai mare față de *mass-media* și, ca atare, indivizii sunt tentați în mai mare măsură să se conformeze atitudinilor și comportamentelor grupului decât celor ale *mass-media*. Punctul slab al acestei concluzii se găsește în faptul că noi nu am controlat opiniile difuzate în cadrul grupurilor primare și, deci, nu putem fi convinși că ele au fost în favoarea Sf. Valentin. Ceea ce se poate ști este că, deși *mass-media* a fost cea care a dus în cea mai mare măsură o campanie favorabilă Sf. Valentin, ea nici măcar nu a egalat procentul celor de acord cu această sărbătoare, care au avut ca sursă principală de informare grupul de prieteni, ceea ce este semnificativ. Mai mult, uitându-ne apoi la subiecții care s-au declarat în dezacord cu sărbătorirea în România a Sf. Valentin, se observă că 46,2% dintre ei au avut ca sursă principală de informare canalul de televiziune PRO TV (toată *mass-media* deținând mai mult de 70%) și doar 7,7%, grupurile primare.

De asemenea, s-a observat că cei care au primit cele mai multe informații despre Sf. Valentin de la televiziune au definit în mai mare măsură decât cei care au primit informațiile de la grupul de prieteni această sărbătoare ca pe ceva negativ și ca pe ceva obișnuit (5,82% față de 2% și 21,35% față de 16,3%); situația se va inversa însă în cazul definițiilor mai profunde, cu referire directă la sentimentele de dragoste (44,66% pentru cei care au avut ca sursă principală televiziunea și 57,1% pentru cei cu sursa principală grupul de prieteni). Școala apare din nou ca o sursă mai puțin convingătoare, care conține un procent de doar 45,5% de subiecți care atribuie Sf. Valentin sensul cel mai profund – dragostea, cu toate fațetele sale. Sigur că fiecare își formează o opinie, dă un sens unui anumit fenomen (în cazul de față Sfântului Valentin) în funcție de mai mulți factori; deci, sursa principală de la care individul s-a informat nu deține monopolul asupra atitudinii formate. Acest lucru se poate vedea ușor din faptul că, deși cei mai mulți dintre subiecți au aflat majoritatea informațiilor despre Sf. Valentin din *mass-media* (aceasta având la rândul său o atitudine predominant favorabilă Sf. Valentin), doar trei sferturi dintre ei și-au manifestat acordul cu aceasta. Apar deci în scenă factorii intermediari, cărora funcționaliștii le-au atribuit un rol deosebit de important în formarea atitudinilor, rol validat într-o oarecare măsură și de această cercetare.

În fine, în ceea ce privește relația dintre sursa principală de informare (cu statut de variabilă independentă în cercetarea de teren, așa cum s-a văzut și până acum) și comportamentul efectiv al subiecților (cu statut de variabilă dependentă), măsurat prin întrebările „*Dv. personal ați sărbătorit sau nu vreodată în România Sf. Valentin?*”, „*Descrieți în câteva rânduri cum ați sărbătorit până acum Sf. Valentin*” și „*Care sunt motivele pentru care nu ați sărbătorit până acum Sf. Valentin?*”, s-au putut observa următoarele: deși la o distanță de doar 10%, cei care au avut drept sursă principală de informare grupul primar se pare că au sărbătorit

deja Sf. Valentin într-o măsură mai mare (67,4%) decât cei a căror sursă de informare a fost *mass-media* (59% și 57,3% pentru televiziune).

Se poate spune deci că *mass-media*, cu toată strădania de care a dat dovadă pentru a mediatiza cât mai mult și cât mai favorabil sărbătoarea Sf. Valentin, nu a fost foarte eficientă nici în ceea ce privește atitudinile valorice, nici în ceea ce privește comportamentul efectiv al subiecților față de sărbătoarea Sf. Valentin. Datele de până acum ne sugerează că tinerii români și-ar dori o asemenea sărbătoare, dar nu prea știu nici ce ar trebui să ceară de la ea și nici ce ar trebui să dea, așa cum puțin știu ce trebuie să aștepte de la o sărbătoare, în general. Superficialitatea și, uneori, contradicția răspunsurilor celor intervievați s-ar putea, desigur, pune pe seama vârstei, ea însăși atât de contradictorie. Adolescența este o perioadă de căutări, de tatonări și la un moment dat de negări și contradicții – sociopsihologia adolescenței (a generațiilor) demonstrează acest lucru. Totuși, nu se poate pune pe seama vârstei și faptul că doar 14,7% dintre intervievați au știut să dea trei exemple de sărbători populare românești și că 85,2% (ce-i drept, un procent mult mai mare, dar nesatisfăcător pentru importanța întrebării) au putut da trei exemple de sărbători religioase. Lăsând la o parte vârsta subiecților, cred că rezultatele acestui studiu ar trebui să constituie un semnal de alarmă referitor la fragilitatea valorilor culturale, la fragilitatea mentalității adolescentului român de astăzi, care pare să se secularizeze tot mai mult, golind de semnificație unul dintre fenomenele „totale”, în termenii lui Marcel Mauss¹⁰, și anume fenomenul sărbătorii. Sărbătoarea, pe lângă funcția de a menține trează ființa națională, de a da continuitate tradițiilor, culturii specifice românilor, are și funcția de a revitaliza periodic sufletul uman, indiferent de naționalitate. Pierderea sentimentului sărbătorescului, a deosebitului, nu pune în pericol doar ființa națională a unui popor, ci și existența spirituală și, în cele din urmă, fizică a oamenilor. Totuși, faptul că datele actuale sunt insuficiente pentru a formula concluzii categorice și validate științific, ne determină a continua acest demers într-o cercetare viitoare, pentru a clarifica ceea ce deocamdată a putut fi spus doar cu titlu ipotetic.

¹⁰ V. Marcel Mauss, *Eseu despre dar*, Iași, Editura Polirom, 1997.

INTERPRETĂRI ÎN DOMENIUL SOCIOLOGIEI DIVORȚULUI

DANA SICOE

1. FACTORI FACILITATORI ȘI FRENATORI AI DIVORȚULUI. UN POSIBIL IMPAS ÎN EVALUAREA ACESTORA

Ca urmare a creșterii numărului divorțurilor în ultimii ani, atenția sociologilor și demografilor a fost captată în mare măsură în direcția surprinderii cauzelor și condițiilor care conduc la disoluția cuplurilor. Au fost stabilite, în acest sens, o serie de corelații între diferiți indicatori. Dat fiind faptul că datele au fost în general culese în scopuri statistice și administrative, lipsesc într-o mare măsură analizele cu caracter sociologic care să le rafineze.

Evaluarea factorilor cu incidență asupra divorțului nu ridică, se pare, dificultăți prea mari până la începutul anilor '60, întrucât, frecvența acestui fenomen era relativ scăzută iar evoluția sa, în timp, constantă.

Începând cu anul 1965, rata divorțialității a crescut de trei-patru ori într-un interval de douăzeci de ani – apreciază statisticile efectuate în țările din Occident –, fapt ce a ridicat numeroase probleme în interpretarea cauzelor care au condus la amplificarea acestui fenomen.

Studiile efectuate în acest sens au pus în evidență numeroase dificultăți în identificarea factorilor care influențează divorțul. Astfel, există o diferențiere a cauzelor în funcție de modelul socio-cultural, normele și valorile promovate în cultura fiecărei societăți, fiind dificil de precizat, în același timp, sensul relației cauzale, care are mai multă circularitate decât liniaritate (reforme legislative privitoare la divorț, spre exemplu, au fost considerate atât o cauză cât și un efect al creșterii ratei divorțului). O altă dificultate este legată de sesizarea imposibilității de izolare a unui singur factor, în scopul măsurării influenței directe asupra divorțului, cât și de incapacitatea de detectare a intervenției unor variabile intermediabile, care pot influența rezultatele cercetării.

În legătură cu această dificultate, bunul simț sugerează că experiența familială, dobândită în cadrul relației de coabitare, acționează ca factor de stabilizare a căsniciilor constituite. O serie de cercetări au demonstrat faptul contrar că, divorțialitatea, este mult mai ridicată în rândul celor care au coabitat anterior, decât în rândul celorlalte cupluri de căsătoriți. Diferența dintre rezultatele cercetărilor și concluziile teoretice a fost justificată de intervenția unei variabile, care nu a fost luată inițial în calcul: „nonconformismul” coabitantilor, care induce

un comportament refractar la caracterul instituțional al căsătoriei. Ratele ridicate de divorțialitate, înregistrate în rândul celor care practică uniunea consensuală, trebuie puse în relație cu nonconformismul față de instituția căsătoriei, variabilă care anulează efectul „experienței relației de coabitare”.

Subliniind aceste dificultăți, sociologul francez L. Roussel apreciază faptul că amplificarea fenomenului divorțului nu poate fi explicată printr-o simplă însumare de factori cauzali. În aceste condiții, este necesară construirea unui indicator sintetic care să permită aprecierea gradului de evoluție caracteristic unei anumite țări, pentru a-l pune, ulterior, în relație cu indicele frecvenței divorțului. Această propunere are doar un caracter teoretic.

Limita principală a acestui „proiect” constă în faptul că modelul matrimonial nu este inertial; el comportă modificări în timp, ca urmare a unei permanente transmutări în planul valorilor societății, care conduc la modificări ale configurației modelului ca atare. Ca urmare, trebuie testată influența exercitată de fiecare factor în parte asupra divorțului, iar corelațiile dintre aceștia trebuie efectuate ulterior.

Datele cele mai importante pentru studiul factorilor care influențează divorțul le furnizează analiza demografică. Această analiză, prin modalitățile sale specifice de investigație, s-a rezumat, până acum, cel mai adesea, doar la descrierea fenomenului și mai puțin la evaluarea sa calitativă. Din perspectiva demografică interesează doar amploarea fenomenului, evoluția caracteristicilor sale în raport cu populația supusă „riscului” divorțului, consecințele sale asupra nupțialității și fertilității căsătoriilor. În consecință, cercetările demografice au evidențiat numai legătura divorțului cu variabilele exogene, cum sunt: vârsta la căsătorie, status-ul profesional, numărul de copii rezultați, durata căsătoriei, mediul de proveniență etc.

În prezent există o mai mare preocupare în direcția explorării mecanismelor psihologice și sociologice care conduc la adoptarea unui comportament divorțial particular și a consecințelor sale.

2. EVALUĂRI PRIVIND FACTORII DETERMINANȚI AI DIVORȚULUI

Teoriile mai noi accentuează rolul factorilor subiectivi în explicarea divorțului. În acest sens este de semnalat efortul sociologului american R. Chester 1972 care, elaborând monografiile ale divorțului în 11 țări occidentale, a oferit explicații asupra divorțului prin intermediul factorilor de personalitate. Luarea deciziei de divorț este influențată de concepția prenupțială și personalitatea individului modelată din punct de vedere socio-cultural. Este relevant rolul religiei, culturii și chiar a sistemului politic. În aceeași direcție, folosind drept criterii variabilele socio-culturale care au contribuit la modelarea personalității individului, sociologii americani Kallerhals (1985) și Bumpass (1991) efectuează o clasare a factorilor care influențează divorțul. Acești autori disting în acest sens: 1. „carențe” în ajustarea reciprocă familială; 2. resursele de care dispun indivizii

în momentul angajării lor în cuplu (materiale, morale, afective); 3. heterogamia înțeleasă aici ca incompatibilitatea dintre indivizi determinată de factori de natură rasială, religioasă, culturală; 4. modelul matrimonial; 5. caracteristicile familiei de origine; 6. caracteristicile personale ale soților; 7. situația socio-profesională;

Un rol deosebit de important s-a acordat integrării sociale, considerat mult timp, ca factor cu implicații profunde în stabilizarea mariajelor. În acest sens, un grup de sociologi americani au studiat mecanismul prin care procesul de integrare socială ar putea influența divorțul ca importantă problemă cu care se confruntă atât individul, cât și societatea. Pornind de la ideile subliniate pentru prima dată de E. Durkheim, cu privire la importanța integrării sociale în subordonarea intereselor individuale vieții colective (familiale și sociale) și utilizând distincțiile făcute de W. S. Landecker între cele patru tipuri de integrare (comunicațională, normativă, funcțională și culturală) sociologul american Al. Both și colaboratorii săi au elaborat mai multe ipoteze. Aceste ipoteze au fost folosite într-o formă sau alta în mai multe cercetări, care au testat corelația dintre tendințele de divorț ale indivizilor și gradul de afiliere religioasă, mediul lor de rezidență (urban, rural), implicarea lor în activitatea unor organizații, relația cu prietenii sau rudele, etc.

Ipotezele stabilite de Both și colaboratorii săi au fost utilizate într-o cercetare bazată pe un eșantion de persoane căsătorite, intervievate succesiv în anii 1980, 1983, 1988, pentru a putea înregistra eventualele modificări intervenite în status-ul lor marital. La sfârșitul studiului, 10% din totalul celor intervievați a cuprins persoane divorțate sau separate, rata reprezentativă pentru datele de la nivel național. Ca indicatori de măsurare a gradului de integrare socială au fost folosiți numărul de prieteni și numărul de organizații cu caracter voluntar (biserica, sindicat, asociații profesionale, civice, culturale, de loisir), numărul de rude sau prieteni care au divorțat sau sunt pe cale să divorțeze.

Rezultatele cercetării au fost următoarele:

a. relația dintre divorț și integrarea comunicațională: rezultatele au arătat că numărul de prieteni și afiliere organizaționale au o relație foarte slab negativă cu divorțul, ceea ce semnifică faptul că integrarea comunicațională are o influență foarte slabă asupra deciziei de a divorța, influența sa este mai mare pentru cuplurile căsătorite într-o perioadă care nu depășește șapte ani;

b. relația dintre divorț și integrarea funcțională: această relație are un profund caracter negativ, semnificând că, cu cât este mai mare numărul de prietenii împărtășite reciproc de cei doi parteneri ai cuplului, cu atât este mai mică probabilitatea lor de a divorța. În același timp, gradul de afiliere organizațională reciproc împărtășită este nesemnificativ legată de divorț, ceea ce înseamnă că integrarea funcțională nu este legată în mod consistent de divorț. Asemenea tip de integrare nu semnifică altceva decât o extindere a fericirii maritale, reducând probabilitatea ca unul din parteneri să divorțeze.

c. relația dintre divorț și integrare normativă: această relație indică faptul că existența unui prieten sau rude divorțate sau care este pe cale să divorțeze este puternic legată de probabilitatea ca individul să divorțeze el însuși. Cei care au un prieten sau o rudă divorțată au 12% șanse să divorțeze ei înșiși. Dacă ei au în același timp și o rudă sau un prieten care au experimentat divorțul, probabilitatea de a divorța crește la 16%. Din acest motiv, integrarea normativă pare să fie un important factor explicativ pentru divorț reducând presiunile de rămânere într-o căsnicie nefericită.

Renunțând la punerea în corelație a divorțului cu integrarea culturală și utilizând și alți factori explicativi pentru disoluția mariajului (durata căsătoriei, instrucția, rasa, etc.) studiul sociologului american demonstrează că nu poate exista o singură teorie a disoluției maritale, ci mai multe, fiecare autor utilizând predictorii diferiți ai divorțului. Vârsta, de exemplu, la data încheierii căsătoriei, constituie un predictor important, mariajele încheiate la vârste timpurii fiind cele mai vulnerabile și mai expuse riscului de divorț.

De asemenea, un slab nivel educațional, la fel ca și un venit limitat, pot constitui factori cu importante efecte destabilizatoare asupra cuplului conjugal, mai ales, în cazul unor căsătorii mai recente. Probabil, subliniază autorii, eșecul celor mai multe mariaje care au o durată de timp mai redusă se datorează procentului mare de schimbări care au loc în viața personală, gradului de experiență cerut de rolurile asociate relațiilor intime pe termen lung, accesului la resurse absolut necesare îndeplinirii obligațiilor maritale etc. Dizolvarea mariajelor bazate pe o durată mai mare de timp, poate fi la rândul ei explicată în raport de așa-numitul „model de investiție”. Indivizii care au investit mai mult într-o relație maritală par mai puțin dispuși să divorțeze. Acolo unde copilul există ca „investiție” sau acolo unde există acumulări de bunuri comune (proprietatea casei, de exemplu) în forma unui capital marital probabilitatea divorțului scade direct proporțional cu nivelul acestor investiții.

Conchizând că, gradul de integrare socială nu are un efect negativ atât de puternic asupra divorțului, cum au presupus o serie de studii și cercetări anterioare, autorii consideră că orice model explicativ trebuie să aibă în atenție în mod obligatoriu problema duratei mariajului, reducerea explicației doar la mecanismele societății nefiind în măsură să evidențieze pentru ce unele mariaje durează în timp, pe când altele se dizolvă.

3. DIVORȚUL CA FENOMEN „NORMAL” – DIN PERSPECTIVA TEORIILOR FENOMENOLOGICE ȘI ACȚIONALISTE

În consens cu noile atitudini sociale mai permissive față de divorț, sociologii au ajuns să considere că divorțul nu mai este o devianță ci se înscrie în noua logică a mariajului. Drept argumente sunt folosite ratele înalte ale recăsătoriilor celor

divorțați considerându-se că prima căsătorie poate fi una „de probă”, în timp ce cea de a doua facilitează o mai mare adaptare maritală a partenerilor. În același timp, noua relație maritală poate beneficia de achizițiile și experiența căsătoriei sau căsătoriilor anterioare.

Perspectiva „normalității” divorțului se întemeiază pe înlăturarea definitivă a tezei funcționaliste, care-l considera drept un semn de criză sau un indiciu al instabilității familiei.

Divorțul, din această nouă perspectivă de abordare a concepției despre familie, devine o „componentă structurală a modelelor matrimoniale contemporane. În noua optică, el este considerat ca fiind un fenomen „normal” devenit, în caz de eșec, un rezultat logic al evoluției căsătoriei. Solidaritatea familială nu mai este în consecință expresia unei ordini impuse din exterior prin norme coercitive ci se fondează pe un „pact colectiv reziliat”, iar imposibilitatea rezilierii acestuia duce la imposibilitatea practicării căsătoriei. Deci, divorțul este reconsiderat ca fiind o dimensiune a căsătoriei.

Conform „tezei divorțialității” – conturată de L. Roussel – divorțul nu se mai opune căsătoriei ci este, mai degrabă, „expresia actualizării uneia dintre virtualitățile ei”, fiind soluția ieșirii dintr-un eșec. Această actualizare constă într-un demers permanent, ce decurge din caracterul revocabil pe care l-a dobândit căsătoria în societatea contemporană. Revocabilitatea este permanentă – după cum susține și J. Commaille –, repunerea sa în discuție poate avea loc oricând, ruptura între parteneri fiind considerată o „eventualitate naturală” care constituie unul din elementele continue în proiectul matrimonial însuși. În aceste condiții, căsătoria va fi consecința unui acord permanent a cărui respectare, este îngăduit părților s-o controleze, să-i renegocieze mereu termenii, să-l denunțe, dacă e necesar, chiar în fiecare moment.

Relația familială, în noua concepție, este tratată în termenii unui „contract” în care „echilibrul” este urmarea unei permanente negocieri și renegocieri asupra „costurilor” și „beneficiilor” pe care le presupune rămânerea în cuplu sau părăsirea lui. Astfel, beneficiile uniunii familiale constituie un „credit” care nu se epuizează la prima criză. Cu timpul, însă, beneficiile scad progresiv (mai ales în cazul cuplurilor „deficitare”) creditul se „demonetizează”, iar individul preferă asumarea riscurilor despărțirii, evaluând faptul că beneficiile obținute prin rămânerea în căsnicie sunt puternic contrabalansate de costurile pe care le-ar suscita aceeași decizie. Costurile sunt privite, deci, ca o expresie a uzurii morale pe care le presupune eventuala rămânere într-o căsnicie nefericită. Hotărârea de a divorța – precizează L. Roussel – este rezultatul arbitrajului între prețul despărțirii și posibilul câștig ce l-ar aduce rămânerea în cuplu. Certitudinea ca fond pe care se „grefează” decizia – nu este în general clară în conștiința „actorului”. În cele mai multe din cazuri, decizia subiectului relevă influența unui model colectiv respectat, interiorizat; de prea puține ori, însă, subiectul este conștient de acest lucru, decizia pe care o ia fiind percepută ca rezultat al propriei opțiuni.

Probabilitatea „rupturii” unei căsnicii, în concepția sociologului francez L. Roussel, este rezultatul unui arbitraj complex între nivelul așteptărilor individului (definite de modelul cultural), gradul decepționării produsă de partener și rezultatul evaluării costurilor, pe care le implică urmarea fiecărei alternative.

Modelul „schimbului” este tributar, după părerea noastră, unei concepții de tip economist, care supralicitează rolul relației cost-beneficiu. Totuși, el are meritul că evidențiază mai bine schimbul de „resurse” (materiale, morale, spirituale, afective) între parteneri, reușind să sublinieze importanța motivațiilor personale ale partenerilor.

Paradoxal pare a fi modul în care unii sociologi americani tratează divorțul, în prelungirea descrierii strategiilor de atingere a fericirii conjugale. Urmarea acestui „itinerariu” al reușitei conjugale presupune adoptarea a trei strategii: regula echității (elaborată de Kehlerhals, 1987) care arată că cei doi soți pot sconta, ca urmare a alegerii lor reciproce, la obținerea de gratificații echivalente; regula compatibilității simultane, care constă în „suprapunerea” expectațiilor, fiind urmarea firească a compatibilității „de fond” a celor doi parteneri; regula reversibilității care justifică divorțul și care constă în capacitatea fiecăruia dintre soți de a se angaja într-o nouă relație (ca o opțiune mereu deschisă), de a surmonta consecințele morale negative pe care le-ar putea avea desfacerea căsătoriei pentru fiecare dintre ei.

Justificarea divorțului, considerarea lui ca fenomen absolut firesc cu care se poate finaliza o căsnicie, devine foarte plauzibilă astăzi în condițiile în care principalul element de referință stabilit în trasarea coordonatelor acestuia este „fericirea scontată în căsnicie”. Divorțul spune L. Roussel – nu este altceva decât „viitorul speranței decepționate, a unei căsnicii care nu și-a ținut promisiunile”.

Negarea divorțului ca problemă socială sau legală consfințește, după părerea noastră, veritabila autenticitate a uniunii familiale, întrucât aceasta nu se poate întemeia pe o relație bazată pe constrângere concepută în termenii unei „captivități” ireversibile. În consecință, divorțul nu poate și nici nu trebuie tratat ca un act incriminatoriu, ci ca un act necesar care pune capăt unei căsnicii nefericite.

BIBLIOGRAFIE

- BOTH AL., EDUARDS N., JOHNSON D., *Social integration and divorce*, în „Social Forces”, vol 70, nr. 1, The University of Carolina Press, 1991.
- COMMAILLE JACQUES, FRANÇOIS DE SINGLY (COORD), *La question familiale in Europe*, Paris, L'Harmattan Collection „Logiques sociales”, 1992.
- DE SINGLY FRANÇOIS, COMMAILLE JACQUES, (coord), *La question familiale in Europe*, Paris, L'Harmattan Collection „Logiques sociales”, 1992.
- EDUARDS N., BOTH AL., JOHNSON D., *Social integration and divorce*, în „Social Forces”, vol 70, nr. 1, Paris, 1991.
- JOHNSON D., BOTH AL., EDUARDS N., *Social integration and divorce*, în „Social Forces”, vol 70, nr. 1, Paris, 1991.

- RANDALL COLLINS, *Sociology of marriage & the family*, Cichago, Nelson-Hall Publishers, 1988.
- ROUSSEL LOUIS, *Le famille en Europe occidentale: divergences et convergences*. în „Population” nr. 1, Paris. Editions de L.I.N.E.D., 1992.
- SARDON JEAN PAUL, *Le remplacement des generations en Europe depuis le debut du siecle*. „Population”, nr. 6, Paris, 1990.

RAPORTUL ÎNTRE MORALĂ ȘI POLITICĂ LA PETRE ANDREI

ELENA COBIANU

Tema raportului dintre morală și politică, a interferențelor celor două spații teoretice – etică și politologie –, dar aparținând, totodată, practicii nemijlocite, a preocupat frecvent pe gânditorii români în frământata perioadă interbelică. Sfârșitul primului război mondial, victoria revoluției bolșevice, primele simptome ale unei noi epoci de criză a capitalismului apărută spre sfârșitul deceniului al treilea, organizarea și proliferarea forțelor de dreapta, cu întregul arsenal de teorii și practici politice ce le-a acompaniat, situația specifică a țării noastre după realizarea României Mari, au determinat un larg și complex tabloul al vieții spirituale românești.

Prin scrierile sale de sociologia politicii, Petre Andrei se atașează reprezentanților gândirii românești încrezătoare în lupta pentru democrație și progres, forțelor celor mai avansate ale societății din acea vreme. Asemenea lui P.P. Negulescu, Mihai Ralea și altor gânditori, Petre Andrei se apleacă asupra fenomenelor politice care conduc la restrângerea democrației, la criza culturii și a universalității, după cum e preocupat de mișcările sociale și politice ale tinerimii, ale studenților cu deosebire, împărtășind cu ei mai bine de două decenii de activitate.

Demersul analitic privind structurile politice ale societăților, rolul și funcțiile lor, a prilejuit gânditorului român numeroase referiri la problema raportului dintre morală și politică.

Respingerea fascismului, ca mișcare politică, Petre Andrei o realizează printr-o ascuțită critică a caracterelor fundamentale ale concepției ce stă la baza acestuia: activismul pasiunii, instinctului și voinței, aristocratismul elitist al conducerii, misticismul clerical proclamând superioritatea bisericii catolice, naționalismul integral împins până la mesianism și chiar imperialism.

Am reținut pentru analiză studiul *Fascismul*, scris în 1927, pentru a releva câteva din virtuțile morale ale democrației. Antidemocratismul neîndreptățit al fascismului justifică stăruința autorului asupra democrației.

Pentru Petre Andrei, conceptul de democrație are în ansamblul ideologiei o strânsă legătură cu morală. Teza potrivit căreia „în ideologie democrația apare ca un adevărat postulat moral, deoarece tot progresul organizărilor sociale moderne i se datorește ei”¹, sintetizează, într-o formulare originală, îngemănarea dintre politic și moral, politicul fiind reprezentat de fenomenul democrației.

¹ Petre Andrei, *Fascismul*, în Petre Andrei, *Opere sociologice alese*, vol II, București, Editura Academiei, 1973, p. 175.

Definită din perspectivă politică, democrația, arată gânditorul, este „forma juridică de stat în care toate drepturile au ca origine poporul”, cu alte cuvinte, este „domnia poporului”. Libertatea, fără de care morala nu este posibilă, constituie, de asemenea, un element fundamental pentru democrație. Libertatea pe care o are în vedere autorul este libertatea politică, așa cum a fost elaborată aceasta în mod deosebit în secolul al XVIII-lea, ca afirmare a „dreptului indivizilor de a colabora, fără piedici legale, la organizarea și conducerea statului”, și, în același timp, ca deosebită de lipsa de autoritate.

Egalitatea, o altă componentă esențială a democrației analizată de autor, reprezintă dreptul tuturor indivizilor la viață, libertate și fericire, așa cum a consfințit declarația de independență a Americii. Libertatea însăși, observă Andrei, în acest fel este o consecință a egalității. Raportul dintre egalitate și morală rezidă în dreptul la acel sumum de manifestări umane de care se pot bucura toți oamenii, pentru a participa la viața socială.

Referitor la analiza democrației politice, Petre Andrei face o remarcă, deosebit de actuală, cu consecințe deloc neglijabile pentru viața socială și morală; este vorba de rolul minorității, al opoziției de „controlor” și de „ponderator” al majorității în parlament. Pe aceeași direcție, sociologul român menționează acea critică a regimului democratic vizând principiile majorității, care, după cum se știe, formează osatura lui, pe motivul că „nu întotdeauna majoritatea reprezintă și majoritatea spirituală”².

Dincolo de criticile posibil de adus democrației, Petre Andrei apără valoarea ei inevitabilă ce decurge din superioritatea acesteia în raport cu regimurile autocrate absolutiste, incontrollable. În privința principiului majorității, poziția democratului Petre Andrei este clar exprimată: „Principiul majorității, afirmă el, e singurul mijloc de funcționare a mecanismului democratic de stat și e cel mai bun, căci, oricât de defectuos s-ar prezenta astăzi, totuși, întotdeauna, tot poporul își cunoaște interesele mai bine, le simte, le trăiește zi cu zi”. Și parcă, pentru a răspunde unor probleme cu care se confruntă actualitatea politică din țara noastră, continuă: „Nu combinațiile intelectuale de cabinet ale câtorva indivizi vor putea exprima pulsul vieții poporului”³.

Includem în virtuțile morale relevate de Andrei democrației, capacitatea acesteia de a fi „o mirabilă metodă de selecționare a valorilor, a conducătorilor”, cum o numește el. Reluând afirmația lui Carlyle, potrivit căruia orice democrație are aristocrația ei, gânditorul român consideră îndreptățită ierarhizarea societății în conducători și conduși. Trăsătura morală, am spune, a aristocrației este faptul că ea se bazează pe merit și pe încrederea poporului. În acest sens, bunăoară, deputații, ca delegați ai poporului, trebuie să aibă permanent conștiința că ei reprezintă interesele masei. Depășirea propriilor interese și prezentarea celor generale

² *Ibidem*, p. 177.

³ *Ibidem*.

constituie, însă expresia unei personalități morale responsabile căreia deputatul trebuie să-i facă dovada.

Starea de libertate care însoțește democrația autentică este larg și variat constructivă pentru om și societate, constructivă inclusiv pe tărâm moral. „Democrația, arată Petre Andrei, e starea în care personalitatea omenească se poate dezvolta liber și poate crea astfel valori culturale”. Opunându-se cenzurii, îndeosebi reacționarismului, care „au împiedicat avântul gândirii și au comprimat personalitatea”⁴, democrația, prin esența ei rațională, este liberală.

Criza parlamentarismului european, îmbinarea „nenaturală” și „periculoasă”, cum o numește Petre Andrei, între fascism și naționalism sunt fenomene care, trecute în revistă, relevă aspecte morale semnificative asupra cărora, însă, spațiul nu ne permite să stăruim.

Vom analiza mai departe concepția lui Petre Andrei despre cele două orizonturi, deopotrivă existențiale și teoretice, așa cum este configurată aceasta în studiul *Raporturile dintre politică și morală* apărut în 1928.

Observația dintru început a eticianului este că acest raport preocupă mai mult pe teoreticieni decât pe politicieni, deși, după părerea sa, ar fi mai firesc ca problema să fie de resortul conștiinței acestora din urmă. Explicația fenomenului se găsește în despărțirea politicii de morală, chiar în credința multora că „viața politică nu poate fi îngrădită de norme morale. Și cu toate acestea, (este convins autorul, după cum vom vedea) între ele există o strânsă legătură”⁵.

Caracterul normativ al vieții oamenilor în societate este primul aspect care s-a impus analizei lui Petre Andrei. Între diferitele legi și reguli, menite să delimiteze activitatea, sfera de manifestare a indivizilor, el reține legile juridice, legile și normele morale, cu asemănările și deosebirile lor. Convins că orice societate, oricât de primitivă, impune oamenilor anumite reguli de conduită, în raporturile lor reciproce, Petre Andrei afirmă că „Autoritatea și legea sunt supoziții fundamentale pentru existența societății. Deci regulile morale și legile au o origine comună – societatea, care le-a impus mai întâi sub forma religioasă. Tabu-ul primitivilor s-ar putea spune că este sursa legilor”⁶.

Ca produs social, legea morală a răspuns variatelor trebuințe ale societății. Recunoașterea caracterului social-obiectiv al normelor și legilor morale îi impune o detașare critică de poziția subiectivistă în etică, potrivit căreia principiile morale neschimbătoare își au sorginea în sufletul omenească. Menționând concordanța dintre Kant și Marx în relevarea caracterului imperativ, constrângător al legii morale, Petre Andrei adaugă imediat și deosebirea dintre ei în ceea ce privește originea acesteia, anume Kant considerând-o internă, iar Marx externă, socială.

⁴ *Ibidem*, p. 178.

⁵ Petre Andrei, *Raporturile dintre politică și morală* în *Opere sociologice*, vol. II, București, Editura Academiei, 1973, p. 183.

⁶ *Ibidem*.

Influenței lui Kant și Marx asupra concepției etice a gânditorului român se mai adaugă aceea a lui Durkheim. Pornind de la acesta din urmă, el va observa că în aprecierile pretins cele mai subiective, privind moralitatea sau imoralitatea a ceva, este tot punctul de vedere social care s-a impus individului, formându-i o anumită concepție. Pledând în manieră durkheimistă pentru neutralitatea actului moral, Andrei afirmă, reluând pe acesta: „Elanul moral nu depinde de actul în sine, ci rezultă din faptul că actul nu e conform cu o regulă prestabilită”⁷ (E. Durkheim, *Sociologie et philosophie*, Paris, 1924).

În ceea ce privește problema reformei morale, Petre Andrei enunță câteva idei demne de reținut. Deși regulile și normele de conduită își au izvorul în societate, reformele morale, observă el, tind către emancipare de social, cu alte cuvinte, tind spre o anumită autonomie, formulând valori pentru întregul social, deci inclusiv pentru zona politicului. La rândul său, societatea, sub forma statului, este, de asemenea, izvor de legi, spune autorul, dar aceasta nu trebuie să abuzeze de puterea sa împotriva indivizilor. „Aprecierea morală, observă Petre Andrei, se extinde și asupra instituțiilor sociale și asupra activității politice. Atunci se impune mai întâi, problema raportului dintre politică și morală”⁸. Deducem din aceste considerații că acuitatea sus-menționatului raport se dezvoltă în cazurile când individul este neglijat sau când i se impun, firește nedrept, anumite legi sau norme de către puterea guvernatoare. *Menirea orizontului moral, cu normativitatea sa specifică, ar fi să readucă, pe locul ce i se cuvine, individul cu problemele, trebuințele și interesele sale, de care societatea se cuvine să țină seama.*

Pentru cercetarea aspectului teoretic, științific al sus-menționatului raport, Petre Andrei prezintă un succint tablou al unor contribuții semnificative la problemă. Astfel, eticianul englez Sidgwick consideră că, atât etica, cât și politica fixează reguli de conduită, preocupându-se de ceea ce trebuie să fie, cu deosebirea că etica formulează norme de conduită pentru oameni izolați, pe când politica face același lucru pentru stat și mase politice, statul fiind înțeles ideal.

Complementaritatea dintre politică și morală este menționată la Dietzel care concepea etica în sensul formulării de valori și idealuri, iar politica drept mijlocul de a le realiza. D. Gusti, de asemenea, vedea în politică și morală, științe dinamice care studiază realitatea în devenire, etica elaborând scopuri, iar politica indicând mijloacele de realizare.

Se „întregesc reciproc”, cum se exprima Petre Andrei dar, totodată, în cazurile de mai sus, se observă că etica este supraordonată oarecum politicii. Ideea nu este nouă. În antichitate, Platon a absorbit și el politica în morală. La rândul său, Aristotel este adeptul identificării moralei cu politica, idee ce se regăsește în absolutismul și liberalismul politic.

⁷ *Ibidem*, p. 184.

⁸ *Ibidem*.

Recunoașterii corelației dintre cele două domenii i se adaugă acea poziție (Jellineck) care face din drept, definit ca un minimum etic, un termen mediu, protejat de politică.

Dincolo de identificarea eticii cu politica, de subordonarea ultimei de către prima, există, în istoria gândirii, acea poziție prin care etica este subordonată politicii, concepție al cărei „formular tipic”, cum se exprimă Andrei, este Niccollo Machiavelli. Secretarul florentin supraordona rațiunea de stat moralității și dreptului. În timpul Renașterii, conflictul dintre morala absolută a religiei și a diferitelor concepții filosofice și puterea politică avea să ducă, pentru salvagardarea puterii statului, la acea cunoscută subordonare a moralei în fața necesității politice.

Machiavelli este acela care, „ca urmaș al sofisților”, „pune morala după expresia lui Andrei, în funcțiune de oportunitate și utilitate”⁹. Potrivit unei concepții naturaliste și empiriste, el recomandă, prin preceptele moralei sale, supunerea față de natură și mai ales față de stat. De la Machiavelli a rămas clar și precis, arată autorul român, că „politica poate întrebuița pentru realizarea scopurilor sale și mijloace nemorale. Omul mare, conducătorul de stat, trebuie să unească deci forța cu lipsa de scrupule, să știe să fie rău la nevoie și să poată constrânge pe indivizi (...)”¹⁰, pentru a realiza unitatea, stabilitatea și progresul politic.

În concepția lui Machiavelli, principele și grupul colectiv sub forma statului au o altă morală decât morala comună, iar între politică și morală e o antinomie.

Concluzia lui Petre Andrei referitoare la istoricul abordării problemei este că într-adevăr politica nu trebuie separată de morală, deoarece arta practică a politicii trebuie să fie călăuzită de idealuri morale și să aleagă mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea acestor idealuri”¹¹. Mai mult, așa cum politica trebuie să se refere la valori care se impun din tendințele de evoluție a vieții statului, la fel morala trebuie să fie socială, deci nici metafizică, nici speculativă și individuală.

Reproșul pe care autorul îl aduce lui Machiavelli este că, în numele rațiunii de stat, a neglijat morala, a înăbușit personalitatea, a sacrificat populația, elementul fundamental al statului. În ceea ce privește dictonul „scopul scuză mijloacele”, Petre Andrei e de părere că „poate fi admis cu o condiție, anume ca mijloacele să nu coste mai mult ca scopul și să-l compromită”¹².

Pornind de la o idee a lui Meinecke, potrivit căruia puterea în sine nu e nici bună, nici rea, dar prin întrebuițarea sa poate deveni bună – morală – sau rea – imorală, Petre Andrei, în mod justificat, consideră că „Motivete etice pot interveni deci și modifica în oarecare măsură impulsurile politice, în orice caz ele pot fi îndreptate pe calea cea mai bună. De aceea, moralul apare ca un aspect normativ al

⁹ *Ibidem*, p. 186.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

politicului”¹³. Teza dimensiunii morale a politicului este și mai mult aprofundată de gânditorul român. Pe fondul unor idei din epocă, el pledează pentru legătura dintre politică și etică întrucât, în afara acestei conexiuni, politica devine o simplă tehnică, fără posibilitatea de a fixa scopuri raționale, fără forța de convingere necesară succesului.

Concomitent, Petre Andrei cere eticii, pentru a deveni normativă, deci dătătoare de norme, cunoașterea faptelor sociale. „Morala trebuie deci să devină politică, aceasta atât în interiorul unui stat, cât și în raporturile dintre state”¹⁴. Găsim în acest context o formulare expresă a necesității unei morale a raporturilor internaționale. Amenințarea fascistă ce se profila la orizontul vieții internaționale, o politică internațională în care etica nu-și găsea nici un loc, state care-și urmăresc scopurile egoiste, exagerându-și valoarea, atribuindu-și meniri de conducătoare, erau tot atâtea motive pentru a justifica cerința unei morale la acest nivel. Ligii națiunilor îi descoperea tocmai „menirea de a introduce o notă mai morală în raporturile politice dintre state” și să reglementeze „pe cale pașnică neînțelegerile între state respectând valorile morale”¹⁵.

Contemporan activ, militant în viața politică din epoca sa, Petre Andrei stăruie asupra aspectului moral al politicii, respectiv asupra a ceea ce numește el „morala politică”. Despre aceasta din urmă autorul afirmă că se află la un nivel cu mult inferior moralei individuale, astfel, născându-se părerea foarte răspândită că în politică orice e posibil și permis.

Analistul Petre Andrei, sintetic, încearcă o demontare a explicațiilor curente ale acestui fapt. Adversarii democrației consideră că politica operează cu mase a căror evoluție etică este mai înceată decât aceea a individului, deci inferioară. Eticianului Andrei nu-i scapă deprecierea la care este supusă majoritatea populară. Deosebirea dintre morala individului privat și a omului politic provine din modul cum acesta din urmă își înțelege răspunderea față de electori, de interesele acestora. Observația pertinentă a autorului se referă la omul politic autentic care știe să se ridice deasupra intereselor mărunte ale electoratului ținând seama doar de interesele generale, fiind prin acesta, implicit, un promotor al moralei publice. Prin concepție, prin puterea gândirii și voinței, prin însușirile lor spirituale, conducătorii politici au obligația, după părerea lui Petre Andrei, să ridice nivelul intelectual și moral al poporului și nu să-l coboare. Este o afirmație la care politicianul Andrei, el însuși de o înaltă moralitate politică, tinde să înalțe pe orice politician.

Cealaltă explicație pe care o supune Andrei analizei privește reperele relativ stabile ale moralei – o linie fixă de conduită, criteriu constant de apreciere a faptelor –, în opoziție cu realitatea schimbătoare a vieții politice, cu neînvederea și chiar neloialitatea luptei politice¹⁶.

¹³ Petre Andrei, *Raporturile dintre politică și morală*, loc. cit., p. 188.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 189.

Acceptând adevărul că doctrina oricărui partid politic e departe de a fi universal valabilă și „fixată odată pentru totdeauna”, date fiind împrejurările schimbătoare ale vieții, Petre Andrei observă că „de aici nu urmează că partidele și oamenii politici nu trebuie să aibă un ideal care să dea culoare tuturor acțiunilor lor, idealul lor nu e încremenit, neschimbător dar, atâta timp cât el justifică ființa lor, el nu trebuie înjosit”¹⁷. *Introducerea în analiză a conceptului de ideal al doctrinei și acțiunii politice este o idee remarcabilă la politologul și eticianul Petre Andrei. Idealul de om, idealul de societate pe care fiecare partid îl elaborează și de la care se reclamă în politica sa devine semnificativ pentru ținuta morală a acestuia, după cum înțelegerea idealului în sens relativ, modificabil în timp nu trebuie să constituie un motiv al nerespectării valorii lui. În această privință, părerea lui Andrei este fermă: „atâta timp cât el (idealul – n.n.) justifică ființa lor (a partidelor și a oamenilor politici), el nu trebuie înjosit”*¹⁸.

Convingerea lui Petre Andrei în caracterul indisolubil al conexiunii dintre lupta politică și normele morale are în vedere sensul major al acestei legături rezumate în fericirea statului și în demnitatea umană.

Oportunismul, pragmatismul, ca viziune politică, pun problema morală dintr-o perspectivă mai degrabă negativă, în măsura în care politica, fiind condusă de principiul utilității, al succesului, nu mai lasă loc aprecierii morale. Ideea de compromis, proprie aceleiași concepții politice moderne, ar afecta norma morală, cunoscută ca fixă, rigidă. Tezei că politica, orientându-se după rezultate, după succes, are valoare în funcție de acesta din urmă, Petre Andrei îi aduce importante amendamente. Astfel, el nu poate să nu accepte afirmația că omul politic trebuie să fie realist, să perceapă clar realitatea, să vadă ce se poate realiza din proiectele sale, după cum admite necesitatea, în anumite condiții, a compromisurilor, dar atenție, a celor politice nu a celor morale, adică, precizează el, „să admită o realizare treptată a unui scop după etapele indicate de evoluția politică și de relațiile dintre factorii politici. Compromisul e legat de democrație, el face posibilă înțelegerea între majoritate și minoritate, evitând tirania. Prin urmare, *compromis nu înseamnă în politică, bine înțeleasă, compromiterea scopurilor și renunțarea la morală*”¹⁹.

Părerea lui Petre Andrei, astfel întemeiată, este că politica, chiar înțeleasă ca știință/tehnică a raporturilor omenești privite din perspectiva succesului, nu presupune utilitatea proprie și nici excluderea motivului moral al acțiunii. Așa cum lămurește ideologul și politologul român, conceptul de succes exprimă posibila realizare a intereselor colectivității. Valoarea unei ideologii politice, continuă Andrei, depinde de succes în înțelesul de mai sus, adică de posibilitatea realizării ei, de caracterul realist al ei. Omul politic trebuie să aibă pasiune pentru o idee

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

reală generală, dar și sentimentul răspunderii, ideea sa e valorificabilă după criteriul moral și în același timp după acela al posibilității înfăptuirii”²⁰.

Adept al realismului politic, autorul este de părere că acesta se orientează după realitate pentru a o perfecționa și adoptă selectiv noul.

Din nevoia de a elucida sensul moral al politicului, Petre Andrei configurează, de asemenea, personalitatea moral-politică a politicianului autentic. Superioritatea moralei sale, orientarea acțiunilor sale potrivit scopurilor statului, faptul de a opera cu forța, dar și de a fi în serviciul tuturor, sunt trăsături ce caracterizează omul politic. Mai mult, dacă e adevărat că cineva care vrea să conducă o colectivitate trebuie neapărat să adopte ceva din spiritul ei, nu e mai puțin adevărat că el trebuie să aibă și puterea de a impune masei, de a o sugestiona și de a o educa din punct de vedere moral”²¹.

Distanțându-se de concepția privind antinomia teoretică dintre moral și politic, Petre Andrei încheie acest interesant și actual studiu, în epoca lui ca și în epoca noastră, cu credința că inferioritatea moralei politice contemporane lui se datorește neînțelegerii de către conducător a adevăratei sale misiuni, crizei sale de morală și nicidecum nivelului scăzut al masei. Succint dar dens, textul menționat se dezvăluie a fi o importantă contribuție a autorului la înțelegerea și clarificarea raportului dintre politică și morală.

²⁰ *Ibidem*, p. 189-190.

²¹ *Ibidem*, p. 190.

PREOCUPĂRI DE SOCIOLOGIE ȘI POLITICĂ SOCIALĂ ÎN PUBLICISTICA LUI NICOLAE GHIULEA

ANDREI NEGRU

Nicolae Ghiulea (născut în 11 septembrie 1884, probabil la Iași), este un nume mai puțin cunoscut în comunitatea sociologică românească. Licențiat în matematică la Universitatea din Iași, N. Ghiulea s-a apropiat de sociologie, ca și de aplicațiile acesteia, în urma studiilor speciale efectuate la Muzeul Social din Paris și la Seminarul de asigurări din Göttingen¹. O contribuție importantă la formația sa sociologică a avut-o și activitatea desfășurată în cadrul „Seminarului de sociologie și etică”, înființat și condus de către D. Gusti la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași².

Opțiunea sa pentru sociologia aplicată este ilustrată și de cariera universitară, N. Ghiulea făcând parte, timp de peste două decenii (1919/1920 – 1 septembrie 1942), din corpul profesoral al Universității clujene, în calitate de titular al Catedrei de politică socială (prima de acest fel din învățământul universitar românesc). Paralel cu activitatea didactică, N. Ghiulea a ocupat diferite funcții administrative, în care a avut posibilitatea să transpună în practică ideile sale de politică socială.

N. Ghiulea a desfășurat de-a lungul timpului o bogată activitate publicistică, colaborând cu materiale de sociologie, politică socială și economie la diverse publicații din țară și din străinătate, între care amintim: „Arhiva pentru știința și reforma socială”, „Sociologie Românească”, „Societatea de mâine”, „Revista de studii sociologice și muncitorești”, „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, „Revue d'histoire économique et sociale”, „Revue international du travail” etc. N. Ghiulea este și autorul a 14 volume, în care a dezvoltat problematica dezbătută în aceste publicații. De asemenea, el a fost membru al unor prestigioase instituții de cercetare științifică, și anume: membru al Asociației pentru studiul și reforma socială, fiind, alături de V. Pârvan, unul din inițiatorii Secției din Cluj a Asociației; membru al Institutului Social Român și apoi al Institutului de Științe Sociale al României; membru al Institutului Regal de Științe administrative din România; membru al Institutului de studii și educație muncitorească. N. Ghiulea s-a implicat și în activitatea Secției social-economice a „Astreii” și s-a raliat efortului depus de către I. Clopoțel de a crea în jurul revistei „Societatea de mâine” o mișcare de cercetare sociografică de anvergură.

¹ Vezi: Anuarul Universității din Cluj pe anul 1921-1922, p. 181.

² M. Măciu, *Interpretări. Din istoria sociologiei românești* (Idei, evenimente, personalități), Iași, Editura Junimea, 1980, p. 86-87.

I. I. Integrarea lui N. Ghiulea în comunitatea sociologică românească se justifică în primul rând prin calitatea sa de membru al Seminarului ieșean de sociologie și etică, în cadrul căruia s-a remarcat prin colaborarea la volumul colectiv editat sub egida acestuia cu un material substanțial, intitulat *Matematica și mecanica în științele sociale*³.

Lucrarea lui N. Ghiulea, în fapt o prezentare sistematică a principalelor contribuții privind aplicarea metodei cantitative la studiul fenomenelor sociale, reprezenta, după propria-i mărturisire, prima sinteză de acest fel din literatura științelor sociale, la elaborarea ei autorul utilizând nu mai puțin de 175 surse bibliografice (91 autori). Deși lucrarea are, în general, caracterul unui expozeu asupra teoriilor unor autori de referință pentru domeniul mecanicii sociale (I. Fisher, V. Pareto, J. Schumpeter, A. Weber, L. Ward, L. Winiarski, S. Haret), ea cuprinde, în „introducere” și în „considerațiile finale”, câteva reflecții de cert interes sociologic.

N. Ghiulea distinge, în cadrul metodei cantitative, între metoda matematică („un raționament logic complex”) și cea mecanică („un sistem de judecăți care ne permite a determina mișcarea ce însoțește un fenomen, cunoscând forțele ce produc mișcarea și împrejurările în care se manifestă acel fenomen”). Metoda matematică are aplicabilitate atunci când elementele fenomenelor permit utilizarea raționamentelor ei (matematica fiind definită ca „știința cantității pure”), iar metoda mecanică, în cazul în care anumite forțe determină mișcarea sau echilibrul acelor elemente (mecanica fiind „știința mișcării celei mai generale”). Particularizând la studiul științelor sociale, el considera metoda matematică aplicabilă în cazul disciplinelor care operează numai cu cantități (Finanțe, Statistică, Asigurări), iar metoda mecanică în cel al disciplinelor care abordează „fenomene de mișcare” (Economia, Sociologia). Caracterul dinamic al fenomenelor sociale, afirma N. Ghiulea, a impus oamenilor de știință care concepeau respectivele fenomene ca fiind guvernate de legi naturale, analogia dintre mecanică și sociologie. „Principiile fundamentale ale mecanicii, din cauza generalității lor, au fost extinse cu ușurință mișcărilor sociale și astfel găsim un șir de cugetători, care, dacă nu au înțeles să facă din sociologie o mecanică, au conceput realitatea ca un mecanism și au luat ca bază a sistemelor lor sociologice principiile universale ale mișcării⁴.”

Apariția concepției mecaniciste în sociologie a avut, după părerea sa, nu atât implicații teoretice, cât mai ales metodologice. Importantă a fost, deci, nu considerarea socialului ca un caz particular al universalului (și recunoașterea aplicabilității principiilor universale în domeniul vieții sociale), ci posibilitatea de a cuprinde într-un sistem întregul proces social și de a realiza o unitate de metodă pe

³ Textul reprezintă varianta extinsă a conferinței susținute în cadrul Seminarului de sociologie și etică din Iași la data de 31 martie 1911, cu prilejul apariției lucrării lui S. Haret, *Mécanique sociale*.

⁴ N. Ghiulea, *Matematica și mecanica în științele sociale*. Extras din „Lucrările Seminarului de Sociologie și Etică” al Facultății de Litere și Filosofie din Iași. Director: D. Gusti, Iași, Institutul Grafic N. V. Ștefaniu et. comp., 1914, p. 24.

acest teren. Concepția mecanicistă îi oferea sociologiei șansa de a dobândi caracter științific, în măsura în care ea evolua, pe traiectoria oricărei științe pozitive, de la o stare calitativă și descriptivă spre una cantitativă și cauzală. Această evoluție era determinată de utilizarea metodei cantitative, în dubla ei ipostază, matematică și mecanică.

N. Ghiulea nu pledează pentru transformarea sociologiei într-un apendice al matematicii, lucru, de altfel, imposibil datorită complexității obiectului ei, ci pentru aplicarea metodei matematice în studiul vieții sociale „acolo unde ar fi cu putință”. Opuându-se exagerărilor privind valoarea acestei metode pentru sociologie, el respinge, în egală măsură, și ideea că ea este aplicabilă numai în cazul științelor „cantitative”. Valoarea și rigurozitatea matematicii nu rezultă, deci, din „exactitatea” cantităților asupra cărora ea raționează, ci din raționamentul însuși. „Matematica, spune el, nu trebuie să aibă alt rost în sociologie decât acela de a fi un instrument superior de judecată, o logică complexă, ferită de erorile judecăților omenești”⁵.

Răspunzând unor obiecții formulate de către adversarii utilizării metodei matematice în sociologie (metoda matematică este prea aridă și, deci, inaccesibilă, datorită limbajului, publicului larg; acțiunile umane au determinări complexe, care scapă oricărui calcul matematic etc.); N. Ghiulea face câteva precizări care susțin aportul respectivei metode la sporirea caracterului științific al sociologiei, și anume:

a. nici unei științe nu i s-a pus până în momentul respectiv, vreo îngrădire dezvoltării terminologiei de teama inaccesibilității ei publice;

b. utilizarea metodei matematice nu are un scop pur formal – introducerea limbajului cantitativist în știința socială –, ci este menită să-i confere acesteia precizie în discurs și posibilitatea depășirii limitelor logicii formale;

c. folosirea metodei matematice implică, apoi, precizarea noțiunilor și conceptelor, precum și delimitarea riguroasă a ipotezelor, făcând astfel imposibilă strecurarea frazelor cu înțelesuri piezișe, fraze care dau loc la discuții interminabile în câmpul științelor sociale⁶;

d. metoda matematică permite detașarea unor formule și legități sociale generale, și nu unele aplicabile unor cazuri particulare;

e. metoda matematică înțeleasă ca o metodă de cercetare a elementelor susceptibile de aprecieri cantitative, nu exclude, ci completează arsenalul metodologic al sociologiei, constituind un instrument prețios de abordare complexă a fenomenelor sociale.

N. Ghiulea avertizează, însă, și asupra pericolului aplicării fără discernământ a metodei matematice în sociologie: „Adeseori se poate întâmpla chiar să se dea rezultatelor căpătate mai multă însemnătate decât o merită, să se vadă în lucrurile mici repețirea celor mari, să se traducă în limbajul curent adevărul găsit prin

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ *Ibidem*, p. 79.

mijlocirea matematicii, să se elimine, căutându-se simplificarea și abstractizarea, tocmai calitățile esențiale ale fenomenului ce-l studiem”⁷.

Alături de metoda matematică, un aport deosebit la cercetarea fenomenelor sociale îl poate avea și metoda statistică. Căci, afirmă el, specificul domeniului social (în care, deși uneori cercetătorul are la îndemână o serie de valori particulare ale unei funcții, el nu poate determina funcția care să satisfacă toate acele valori) impune alcătuirea prin interpelări și extrapolări, a unor serii statistice, care, ajustate după anumite norme, țin locul funcțiilor. Metoda statistică reprezintă, astfel, un instrument util de depistare a tendințelor generale de producere și de manifestare a fenomenelor, tendințe care, în cazul socialului, au valoarea unor legi. Prin legi, N. Ghiulea neînțelegând altceva decât “oarecare regularități în producerea fenomenelor și nu formule precise, care, față de complexitatea fenomenelor sociale, nici nu pot avea loc”⁸.

O altă problemă analizată de către N. Ghiulea este analogia dintre mecanică și sociologie, respectiv gradul de valabilitate al concepției mecaniciste despre societate. El consideră că modelul mecanicist compatibil cu știința socială nu este cel furnizat de către mecanica tradițională, ci unul mai evoluat, rezultat din „lărgirea noțiunii de mișcare și generalizarea metodelor Mecanicii lui Lagrange”. Rodnicia acestui nou model pentru sociologie i se părea lui N. Ghiulea atât de evidentă, încât el afirmă că studiul mișcărilor sociale nu se va putea face decât cu ajutorul unei metode mecanice, dar că acea mecanică nu va putea fi în nici un caz mecanica rațională.

Sociologia nu este însă, după părerea sa, un caz particular al mecanicii, ci ea există ca o știință distinctă, ca o „mecanică socială”, care studiază cu metode proprii natura și valoarea mișcărilor sociale. Apelul la principiile noii mecanici conferindu-i rigurozitatea la care trebuie să aspire orice știință ce se vrea a fi recunoscută ca atare. „Sociologia socotită ca o Mecanică, afirmă el, sprijinindu-se și pe opinia lui L. Winiarski, se va bucura de o metodă deductivă perfectă, de facultatea să cuprindă într-un tot mari mase de fenomene..., se va bucura de posibilitatea să prindă raporturile ce există între părțile sistemelor în mișcare, să le pună în ordine, în sinteză, fără ca să schimbe caracterul faptelor sau conținutul empiric și, în sfârșit, când va fi cu putință, își va găsi sistemul procedeelelor și instrumentelor de măsură proprii. Aceasta e singura cale pe care trebuie s-o urmeze sociologia în evoluția ei, pentru a deveni o știință deductivă, cantitativă și cauzală...”⁹.

Respingerea modelului furnizat de către mecanica rațională și opțiunea pentru o explicație mai elaborată, adaptată complexității vieții sociale, n-a fost, în cazul lui N. Ghiulea, o chestiune de principiu, ci a avut la bază critica concepțiilor mecaniciste de până la el, cu referire specială la sistemul lui S. Haret. Reproșându-i acestuia preluarea „mecanică” a modelului mecanicist, respectiv transpunerea rigidă a

⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

⁹ *Ibidem*, p. 83.

mecanicii raționale în știința socială, N. Ghiulea consideră că analiza analogiei dintre sociologie și mecanică trebuie să răspundă la câteva întrebări, și anume:

– în ce măsură o știință, care preia modelul explicativ al unei alte discipline, nu-și pierde specificul; și, particularizând, „dacă o știință complexă cum e sociologia poate fi satisfăcută de un cadru rigid și restrâns ca al mecanicii raționale”¹⁰;

– în ce măsură ipotezele și principiile mecanicii pot fi admise, fără rezerve, în „mecanica socială”;

– în ce măsură un corp social, dat fiind specificul lui, poate fi asemuit cu un corp solid; în ce măsură indivizii umani pot fi asimilați cu elementele materiale ale corpului solid, iar relațiile interumane cu legăturile de atracție sau de respingere dintre molecule;

– în ce măsură înțelesul masei mecanice este valabil în cazul masei sociale.

Răspunzând, el însuși, acestor întrebări, N. Ghiulea afirmă următoarele:

– orice știință există ca atare în măsura în care ea are un obiect și o metodologie proprie („caractere, câmp de experiență, fenomene, metode experimentale, metode de a determina legile, forme de legi, instrumente și procedee de măsură proprii”)¹¹. Deci, pentru a rămâne în perimetrul științei, sociologia trebuia să renunțe la modelul reduționist al mecanicii raționale, cu atât mai mult, cu cât chiar știința mecanicii se găsea, în momentul respectiv, într-un accelerat proces evolutiv;

– principiile mecanicii raționale sunt valabile ca principii generale ale mișcării, dar ele nu pot fi suprapuse, fără consecințe negative în planul cunoașterii, unei mișcări particulare, așa cum este cea socială, care trebuie să fie guvernată de norme specifice;

– corpul social nu poate fi comparat cu un corp solid, ci, mai degrabă, așa cum a observat și S. Haret, fără însă să țină seama de aceasta, cu o masă fluidă în permanentă agitație;

– masa socială, societatea, nu se reduce la suma indivizilor componenți, ci reprezintă un salt calitativ, care nu se regăsește în cazul masei din mecanica rațională.

În concluzie, N. Ghiulea consideră ca improprie analogia dintre sociologie și mecanica rațională, opțiunea sa îndreptându-se către modelul oferit de către termodinamică, cu mențiunea că și acesta va deveni la un moment dat prea restrictiv în raport cu complexitatea vieții sociale.

2. Integrarea lui N. Ghiulea în comunitatea noastră sociologică nu poate fi motivată, însă, numai prin activitatea desfășurată în cadrul Seminarului ieșean. N. Ghiulea s-a definit, el însuși, ca sociolog, în titlul unui articol publicat în revista „Societatea de mâine”¹², în care face comentarii pe marginea unor noțiuni de bază

¹⁰ *Ibidem*, p. 85.

¹¹ *Ibidem*.

¹² N. Ghiulea, *Gânduri răzlețe. Din carnetul unui sociolog*, în „Societatea de mâine”, an I (1924), nr. 36-37, p. 712; an II (1925), nr. 1-2, p. 17-18.

ale sociologiei, și anume: viață socială, societate, asociere, evoluție socială, democrație, cultură, ideal național. Noțiunea de asociere, la care el va reveni în mai multe rânduri, are în cazul lui N. Ghiulea importante valențe practice, constituind fundamentul pe care se va edifica concepția sa cooperatistă. Omul, spune N. Ghiulea, este prin esența lui o ființă socială. „Omul, fără voia lui, în chip natural, depinde de alții și alții depind de el”¹³, iar viața socială este mai complexă, mai bogată în mijloace și rezultate decât viața individuală. În ce privește raportul individ-societate, N. Ghiulea se situează pe poziția realismului sociologic, afirmând existența unei ființe sociale, deasupra și dincolo de ființele individuale. „În noi și deasupra noastră este o ființă, alta decât totalitatea ființelor noastre, o ființă nemuritoare, superioară, sublimă, depozitara celor mai scumpe ale noastre comori sufletești; păstrătoarea gândurilor și operelor noastre ce merită să rămână, ființa socială”¹⁴.

Pe lângă asemenea considerații teoretice, mai mult sau mai puțin cuprinzătoare, N. Ghiulea s-a remarcat în peisajul sociologiei noastre și prin analiza unor aspecte ale vieții sociale românești. Una dintre aceste analize a avut ca obiect raportul dintre sat și oraș, N. Ghiulea întrebându-se dacă mediul urban reprezintă un mediu dezirabil pentru societatea românească interbelică. Situându-se pe o poziție de nuanță romantică („Mai curând sau mai târziu, întreaga lume va găsi, desigur, fericirea în întoarcerea la natură”), el considera că România nu trebuie să repete experiența țărilor apusene în materie de dezvoltare industrială și urbană, ci să încerce să-și conserve mediul tradițional de viață, satul, deși recunoștea că românizarea orașelor, obiectiv prioritar al dezvoltării societății noastre, nu se putea realiza fără aportul demografic al ruralului.

O altă problemă analizată de el, în strânsă legătură cu situația societății românești, a fost aceea a raportului dintre democrație și monarhie. Susținător fără rezerve și promotor al democrației, N. Ghiulea pune în discuție compatibilitatea dintre conducerea de tip monarhic a țării și regimul democratic instaurat după 1918 în România, răspunsul său fiind unul pozitiv. Regele timpurilor moderne, spune el, nu mai este unsul lui Dumnezeu, trimisul acestuia pe Pământ, ci este reprezentantul poporului. „Regalitatea astăzi nu mai e un simbol, e o formă de guvernământ pe care și-a dat-o poporul și pe care și-o apără, pentru a putea trăi și a se dezvolta în ordine, dreptate și libertate. Regalitatea este astăzi o realitate politică și pentru aceasta ea trebuie să trăiască în viața reală”¹⁵. Suveranul trebuie să fie, deci, un bun cunoscător al societății, să fie informat asupra forțelor sociale. Această cunoaștere se poate realiza pe două căi:

a. prin „coborârea în viață”, postura izolării în „turnul de fildeș” fiind anacronică în raport cu monarhia modernă;

¹³ *Ibidem*, p. 17.

¹⁴ *Ibidem*, p. 712.

¹⁵ N. Ghiulea, *Regele și poporul*, în „Societatea de mâine”, an III (1926), nr. 37-38, p. 604.

b. „printr-un anturaj obiectiv, neutralizat cu legături cunoscute cu diversele curente de opinii”, adică prin intermediari cinstiți și dezinteresați, N. Ghiulea optează cu fermitate pentru forma monarhică de guvernământ. „Ordinea, dreptatea, libertatea și pacea atât de necesare progresului omenirii, spune el, nu le putem găsi decât în înțelegerea deplină între rege și poporul său, în guvernarea monarhiei constituționale și democratice, alternativa republicii democratice fiind viabilă, după părerea sa, numai în cazul unor popoare cu o anumită experiență și tradiție de autoguvernare”.

Adept al democrației parlamentare, N. Ghiulea pune în discuție și posibilitatea schimbării regimului economic liberal cu cel socialist. El nu respinge de principiu regimul socialist, dar, ca și în cazul monarhiei constituționale, crede că acesta poate avea efecte benefice în plan social numai dacă este dorit și acceptat de către majoritatea populației. Regimul socialist poate fi impus și de către o „minoritate activă a unei majorități pasive”, prin revoluție. N. Ghiulea se opune, însă, schimbării sociale violente, datorită efectelor ei negative imediate în plan politic și economic (o perioadă de guvernare tulbură, însoțită de pierderi materiale, care ar fi putut servi cu folos noul regim). Opoziția sa față de schimbarea socială violentă nu este motivată, însă, numai prin aceste efecte negative, ci și prin ideea că o revoluție, fie ea și socialistă, nu reușește niciodată să provoace dispariția totală a vechiului regim social-economic. „Viața socială, afirmă el, e complexă, e variată, e în desăvârșită mișcare și nu poate fi adunată și strânsă în tipare rigide, oricât ar fi de largi acele tipare. În viața social-economică de astăzi, cu toată dominația regimului capitalist burghez, găsim păstrate forme și perfect încadrate în regimul dominant, care reprezintă vechi urme ale tuturor regimurilor social-economice care au stăpânit omenirea...”¹⁶

Dar problema asupra căreia N. Ghiulea a stăruit cel mai mult, consacrandu-i câteva materiale de substanță, a fost cea privind structura socială a societății românești interbelice. Subliniind caracterul anacronic al acesteia, respectiv existența, în general, a numai două clase – una dominantă și alta dominată (și aceasta în pofida adoptării de către statul român a unei constituții moderne, care consfințea egalitatea tuturor cetățenilor țării) –, el insistă asupra necesității edificării unei structuri sociale complete și echilibrate. N. Ghiulea considera că, în cazul României, anumite componente ale structurii sociale aveau o semnificație și o importanță mai mare în raport cu altele. „Chestiunea socială, notează el, prezintă trei aspecte și în totalitatea ei nu este rezolvată decât dacă cele trei înfățișări ale ei sunt satisfăcute. Pe teren național nu se învinge decât cu umărul, averea și cultura. Țărănimea, în general, ne dă numărul, atât ca masă națională, cât și ca izvor de îmborsărire și de sporire a celorlalte clase... Clasa de mijloc, producătoare, ne dă, prin muncă averea... Intelectualii vor da cultura...”¹⁷.

¹⁶ N. Ghiulea, *Socializarea întreprinderilor industriale*, în „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an IV (1936), nr. 5, p. 8.

¹⁷ N. Ghiulea, *Problema clasei de mijloc*, în „Societatea de mâine” an IV (1927), nr. 51-52, p. 577.

N. Ghiulea s-a oprit în analizele sale de structură socială asupra celor trei categorii mai sus amintite (țărâtime, clasă de mijloc, intelectualitate), lăsându-le la o parte pe cele care aveau, după părerea sa, suficientă relevanță în cazul societății românești (proletariatul industrial, profesiile liberale, reprezentanții marii finanțe), datorită dimensiunii lor reduse și a apartenenței etnice, neromânești în general.

Problema intelectualității a fost abordată numai tangențial, în contextul precizării rolului universității în viața socială. El pledează pentru democratizarea acestui for fundamental de știință și cultură, concepându-l ca pe un „centru de binefacere umană, de împrăștiere de lumină și fericire în toate unghiurile”, care să-și extragă forța „din izvorul vieții reale și apoi să-și întoarcă binefacerile asupra tuturor”. Funcția socială a universității, aceea de răspândire a culturii și civilizației în toate straturile societății, putea fi transformată în realitate prin acțiunea intelectualității tinere, a studențimii. Aceasta era abilitată la un asemenea demers, datorită legăturilor directe cu masa populației, a numărului și a răspândirii în teritoriu, precum și datorită energiei caracteristice vârstei. „Studenții, spune el, au datoria să se dedice acestei opere de cultură, atât față de păturile din care s-au ridicat, pentru a le îmbunătăți și ridica starea lor socială, cât și față de societatea întreagă, care din cauza prea marii diferențe de cultură și civilizație între clase, suferă și are un mers anormal în drumul ei spre progres”¹⁸.

De o mai mare atenție în cadrul acestor analize s-a bucurat țărâtimea, considerată de către N. Ghiulea ca principal pilon de rezistență al neamului românesc. „Suntem o țară de țărani, mici agricultori, întreaga noastră viață națională, economică și socială este întemeiată pe viața păturii țărânești și depinde de starea și dezvoltarea acestei păтури...”¹⁹. În virtutea acestei realități, statul român trebuia organizat pe principiile statului țărănesc, iar țărâtimea trebuia situată în centrul politicii sociale românești.

Cea de a treia categorie socială considerată ca importantă pentru structura societății românești, clasa de mijloc, a constituit și ea (situația sa) subiect de reflecție pentru N. Ghiulea. Sintetizând importanța dezvoltării clasei de mijloc pentru viața socială, el spunea: „Prin crearea, întărirea și ridicarea unei clase de mijloc românești se încheagă unitatea națională în linie verticală, se realizează solidaritatea națională și se crează ființa noastră națională, determinată și deosebită de ființa altor neamuri prin tehnica, cultura, arta și civilizația noastră. Se realizează continuitatea națională necesară schimbului între clase și primenirea lor. Se dă posibilitatea neamului nostru să-și stăpânească destinul economic, el deținând în majoritate întreprinderile economice, industriale, comerciale și bancare. Se dă puțință neamului nostru de prosperare economică, el deținând în majoritate întreprinderile productive și remuneratoare. Se dă posibilitatea rezolvării problemei agrare, îndreptându-se spre meserii și comerț brațele de prisos la sate. Se dă puțință prosperării culturale și

¹⁸ N. Ghiulea, *Studențimea ca factor de cultură*, „Societatea de mâine”, an V (1928), nr. 4, p. 77.

¹⁹ N. Ghiulea, *Ocotirea țărâtimei*, în „Independența economică”, an XVII (1934), nr. 7-8, p. 193.

artistice, prin crearea unei burghezii mici românești, destul de înstărită pentru a putea susține manifestările culturale și artistice ale neamului. Se românizează orașele, dând caracter național întregii acestei țări, unde marea majoritate a populației este românească²⁰.

Un alt element al structurii sociale avut în vedere a fost pătura funcționarilor publici, abordarea acestei categorii socio-profesionale fiind determinată și motivată de situația critică a administrației publice din perioadă, caracterizată prin birocrațizare excesivă, supradimensionare, neprofesionalism, corupție și politicianism și favorizată de incapacitatea de reacție a societății românești. Asanarea administrației publice și reglementarea și a altor probleme de interes general, implicau intervenția autorității de stat prin măsuri ferme de politică socială, definirea obiectului, scopului și mijloacelor acesteia, constituind o preocupare constantă a lui N. Ghiulea.

II. În definirea obiectului politicii sociale, N. Ghiulea pleacă de la ideea că, deși la baza existenței în comun a oamenilor stă un principiu etic, care urmărește realizarea armoniei și a dreptății sociale, în realitate lucrurile stau cu totul altfel, viața cotidiană trecută și prezentă fiind presărată cu nenumărate încălcări ale acestui principiu. Manifestată în diverse forme, nedreptatea socială își găsește cea mai evidentă expresie în inegalitatea de tratament a indivizilor în societate, care își are originea nu atât în natura umană (el recunoaște, totuși, că nu toți oamenii sunt egali), cât mai ales în încălcarea eticii sociale de către cei puternici și în perpetuarea forței și nedreptății ca principii de organizare socială.

Generatoare și promotoare, deci, a nedreptății sociale, clasa dominantă trebuia, după părerea lui N. Ghiulea, să-și asume misiunea de a acționa, în condițiile democratizării vieții sociale postbelice, pentru restabilirea principiului eticii sociale și pentru reorganizarea societății pe baza dreptății sociale. Dreptatea socială nefiind înțeleasă ca milă, caritate ori compasiune pentru situația claselor defavorizate, ci ca „recunoașterea drepturilor naturale, deopotrivă pentru toate clasele sociale,... egala îndreptățire la viața socială a tuturor și deci și la conducerea societății,... renunțarea la stăpânirea societății de către o singură clasă”²¹. Dar, cum reinstaurarea principiului etic în viața socială nu se poate realiza, în cele mai multe cazuri, fără o anumită opoziție din partea clasei dominante, pe care dreptul pozitiv – în calitatea sa de reflectare a raporturilor sociale existente la un moment dat în societate – nu o poate sancționa, se impune găsirea unui mijloc care să permită transformarea socială dorită (inclusiv a dreptului pozitiv, în sensul apropierei lui de dreptul ideal, care este corespondentul dreptății sociale). Acest mijloc, această nouă disciplină, strâns legată de morală și de drept, este, în opinia lui N. Ghiulea, politica socială, care are ca obiect

²⁰ N. Ghiulea, *Problema clasei de mijloc*, în „Societatea de mâine”, an V (1928), nr. 3, p. 56.

²¹ N. Ghiulea, *Dreptatea socială*, în „Dreptatea socială”, an I (1923), nr. 10, p. 292.

„ocrotirea celor slabi, îmbunătățirea vieții sociale a claselor de jos, răspândirea armonică a civilizației în toate păturile societății, răspândirea dreptății sociale”²².

Denumirea acestei discipline i-a impus lui N. Ghiulea precizări suplimentare privind obiectul ei de studiu, inclusiv delimitarea față de cele două științe, având ca arie de reflecție politicul și socialul. „Cuvintele politic și social intră cu înțelesul lor real în expresia politică socială, însă nici unul nici altul nu determină mai mult decât celălalt noțiunea acestei expresiuni. Politica socială este o disciplină nouă, cu totul deosebită și de politică și de sociologie, deși strâns legată și de una și de cealaltă”²³.

Politica socială abordează și ea fenomenele sociale, dar nu în forma lor abstractă, în sine, așa cum o face știința socială, ci în forma lor concretă, privindu-le ca fenomene complexe, cu aspecte și manifestări multiple – economice, etice, estetice, juridice, politice sau chiar religioase. Apoi, spre deosebire de sociologie, care este interesată mai ales de cauzalitatea unui fenomen, politica socială îl cercetează mai ales prin prisma consecințelor sale. Fenomenul social ca fenomen de politică socială este urmărit în consecințele sale etice – dacă este bun sau rău, și juridice – dacă este drept sau nedrept, cauzele lui interesând numai în măsura în care se dorește stimularea producerii sau, dimpotrivă, împiedicarea apariției sale, în funcție de o anumită concepție politică, economică, etică sau juridică existentă la un moment dat într-o anumită societate. Un alt element de diferențiere în raport cu sociologia este acela că politica socială nu studiază întreg ansamblul fenomenelor sociale, ci numai pe acelea care împiedică funcționarea normală a vieții sociale și o determină să devieze de la concepția sa ideologică. Abordând aceste fenomene în vederea detașării legilor lor de producere și de existență, politica socială determină măsurile necesare și suficiente pentru împiedicarea sau modificarea structurii și efectelor acestor fenomene.

Politica socială nu se reduce, deci, numai la cercetarea consecințelor unor fenomene, ci ea încearcă să le influențeze mersul, să le conducă, demers în care acțiunea sa se intersectează cu acțiunea politicii. Raportul dintre politica socială și politică, arată N. Ghiulea, este unul între parte și întreg. Căci, în timp ce politica are ca obiect de studiu totalitatea fenomenelor care se produc în societate („politica este știința statului”), politica socială se oprește numai asupra fenomenelor sociale, așa cum politica economică se referă mai ales la fenomenele economice etc.

Politica socială nu se deosebește, însă, de sociologie și politică numai prin obiectul de studiu, ci și prin rezultatele științifice obținute. Dacă în cazul celor două discipline avem de a face cu un corp cumulativ de cunoștințe, având un înalt grad de

²² N. Ghiulea, *Politica socială*. Lecție de deschidere a cursului de Politică socială de la Facultatea de drept a Universității din Cluj, ținută în ziua de 17 noiembrie 1919, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, an II (1920), nr. 1-3, p. 119.

²³ N. Ghiulea, *Politica socială*, în „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an I (1933), nr. 2, p. 16.

generalizare și aplicabilitate, în cazul politicii sociale nu putem vorbi de o teorie general valabilă. „Politica socială raportându-se la fenomene concrete, complexe și schimbătoare, determinate în fiecare moment de ideologia stăpânitoare, de cuceririle științei, de dezvoltarea tehnicii, de concepțiile noi de viață și de raporturi noi economice, nu poate reprezenta o doctrină neschimbătoare, o dogmă neclintită, o așezare eternă... Politica socială... e schimbătoare și variază o dată cu ansamblul împrejurărilor sociale, cu societatea însăși”²⁴. Avem de a face, deci, nu cu o politică socială, ci cu politici sociale centrate asupra unor probleme sociale manifestate într-un anumit cadru, scopul lor fiind tocmai rezolvarea unor chestiuni concrete și precis delimitate. Cadrul optim de acțiune al politicii sociale fiind considerat a fi statul, țara, N. Ghiulea optează pentru formula politicilor sociale naționale.

N. Ghiulea se opunea, astfel, celor care identificau politica socială cu măsurile adoptate de-a lungul timpului pentru organizarea sau ocrotirea muncii industriale, ori chiar cu ansamblul convențiilor internaționale încheiate prin Biroul Internațional al Muncii de pe lângă Societatea Națiunilor. El recunoștea existența și posibilitatea unei politici sociale internaționale a muncii, determinată de aspectele comune ale chestiunii sociale din țările industrializate, precum și de interdependența economică tot mai accentuată a acestor țări. Dar considera că, și în cazul acestora, politica socială trebuia să includă, pe lângă reglementările de ordin general, internațional, și altele, care să țină seamă de particularitățile naționale ale fiecărui stat.

Pe de altă parte, N. Ghiulea respingea ideea că Biroul Internațional al Muncii reprezenta laboratorul în care trebuia pregătită reforma socială și răsturnarea regimului capitalist. Căci, spre deosebire de politică, politica socială nu are ca obiect crearea unor regimuri sociale și răsturnarea unora vechi, ci perfecționarea unui regim social-politic dat. „Politica socială nici nu crează regimuri sociale noi, nici nu răstoarnă pe cele vechi. Scopul politicii sociale este ca în fiecare moment, potrivit conjuncturilor sociale date, să determine măsurile sociale noi, necesare pentru îndeplinirea unui ideal de viață curent. Politica socială determină măsurile pentru netezirea asperităților sociale, pentru desăvârșirea regimului social existent, pentru cercetarea imperfecțiunilor sale în cadrul unei ideologii ce stăpânește în acel moment societatea”²⁵.

Dintr-o asemenea perspectivă, a scopului ei, politica socială nu putea fi asimilată, așa cum s-a întâmplat nu o dată, nici cu doctrina socialistă. Dimpotrivă, ea se identifica cu ansamblul de măsuri luate de autoritățile regimului capitalist pentru consolidarea acestuia și pentru anihilarea acțiunii forțelor socialiste, care atentau la ordinea socială existentă. Din punct de vedere al conținutului, însă, N. Ghiulea sublinia faptul că politica socială burgheză a îmbrățișat și preluat majoritatea revendicărilor muncitorești, „sărăcind” doctrina socialistă și

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 17.

²⁶ N. Ghiulea, *Politica socială și socialismul*, în „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an I (1933), nr. 3, p. 14.

reducându-i, implicit, impactul social. „Politica socială de astăzi, oricare i-ar fi conținutul, e politica socială a regimului burghez. Politica socială de astăzi e în profundă divergență cu ideologia regimului socialist”²⁶. De aici și reacția de adversitate a cercurilor socialiste față de măsurile de politică socială ale statului capitalist și, uneori, și față de sindicalism.

Înțelegând astfel, politica socială este un produs al epocii contemporane, care-și întemeiază forța pe conștiința mereu crescândă a claselor defavorizate și pe amploarea pe care o ia puterea politică a maselor în sistemele social-politice democratice. Ea are două deziderate esențiale, și anume: reducerea decalajelor sociale, economice și culturale dintre membrii unei societăți date; identificarea și promovarea unor forme de organizare socială conforme cu principiile dreptății sociale. Realizarea acestor deziderate se poate face pe două căi: pe cale individuală, prin creșterea rolului individului în societate și pe cale colectivă, prin ridicarea condițiilor de viață în societate.

N. Ghiulea a subliniat faptul că problemele de politică socială au același grad de varietate și complexitate ca și realitatea socială a căror parte integrantă sunt. Rezolvarea acestor probleme presupune raportarea la realitate de pe pozițiile neutralității științifice, precum și definirea și circumscrierea lor cât mai exactă, respectiv reținerea pentru analiză a elementelor esențiale și înlăturarea oricăror aspecte colaterale, care ar putea să le denatureze sensul. Ele nu pot fi abordate decât de către persoane cu un anumit nivel de înțelegere socială, cu un suflet larg și sensibil în fața suferinței și cu credință în virtuțile binefăcătoare ale acestei discipline, politica socială.

Posedând, el însuși, asemenea calități, N. Ghiulea a abordat realitatea noastră socială cu intenția de a contribui la așezarea societății românești pe principiile eticii și dreptății sociale. Deși a fost un promotor asiduu al politicii sociale pentru țărâtime, el s-a apropiat de problematica acestei discipline din direcția politicii sociale a muncii industriale.

Una din problemele cu care se confrunta economia românească la începutul secolului XX era cea a organizării pieței muncii sau, mai bine zis, a lipsei de organizare a acesteia, având ca efect lipsa relativă a forței de muncă. Situație paradoxală, după părerea sa, într-o țară, în care, atât la orașe, cât și la sate, existau mii de brațe de muncă neutilizate sau insuficient utilizate. Transpusă în termeni de politică socială, această situație a fost definită de către N. Ghiulea ca „problema socială a plasării”, analiza ei având ca scop să determine „care este cea mai potrivită formă de organizare a plasării, pentru ca întreaga piață a muncii să fie satisfăcută în chip echitabil și dezinteresat, potrivit intereselor economice și etice ale muncitorilor și patronilor și intereselor economice, politice și etice ale societății”²⁷.

²⁷ N. Ghiulea, *Problema socială a plasării*, București, „Minerva” Institut de Arte Grafice și Editură, 1914, p. 18.

Alături de plasare, o altă chestiune de maxim interes social era aceea a formării profesionale a forței de muncă. Forța de muncă reprezenta, alături de capital și mijloacele de muncă, un element fundamental al producției moderne. Din acest motiv, chestiunea învățământului profesional era una din preocupările majore ale cercurilor economice de pretutindeni. Considerând școala un loc de instrucție privilegiat, cel puțin în România, N. Ghiulea opina că rolul acesteia putea fi preluat, cu bune rezultate, de către pregătirea profesională în ateliere și prăvălii. Ucenicia devenea, astfel o problemă de politică socială, căreia, la fel ca și în cazul plasării, N. Ghiulea i-a consacrat o lucrare amplă, intitulată *Despre contractul de ucenicie*.

Cu toată atenția acordată problemelor muncii industriale, N. Ghiulea consideră că obiectivul principal al politicii sociale românești trebuie să-l constituie problema agrar-țărănească. „Politica socială a țărilor agrare trebuie să fie o politică socială de ocrotire și de sprijinire a clasei țărănești. Politica socială în țara noastră nu putea avea o altă înfățișare decât lupta pentru ridicarea păturii țărănești”²⁸. Și aceasta, din două considerente: țărănimea reprezenta, din punct de vedere numeric, clasa de bază a poporului român; țărănimea era situată, din punct de vedere material, pe treapta cea mai de jos a societății românești.

Abordând problema agrar-țărănească, N. Ghiulea se racorda la una din temele majore ale gândirii sociale românești de până la el²⁹. Punctul de plecare al analizei sale îl constituia noua configurație a structurii sociale agrare, rezultată din aplicarea reformei agrare de după primul război mondial. „Suntem azi o țară de mică proprietate și trebuie să ne străduim să tragem maxim de folos pentru economia națională în aceste condiții date”³⁰. Cu alte cuvinte, unul din obiectivele politicii agrare pentru țărănime era acela de a găsi calea prin care mica proprietate să fie capabilă să prezinte avantajele asupra marii proprietăți sau chiar să-i fie superioară acesteia. N. Ghiulea susținea fără rezerve mica proprietate agrară, singura formă de proprietate bazată pe munca directă a proprietarului și a familiei sale, pe principiul utilității sociale. Reforma agrară care generase acest tip de proprietate fiind, deci, nu numai o reformă economică, ci și una socială, și mai ales morală. Din această perspectivă, el critica ideea proprietății agrare mijlocii, considerând-o și pe aceasta ca fiind o „proprietate de exploatare”. Or, spunea el, reforma agrară nu avusese ca obiectiv crearea unui tip de proprietate care să favorizeze numai o parte a populației rurale, ci găsirea unei noi concepții a dreptului de proprietate și a repartizării bunurilor, cu alte cuvinte, instaurarea „dreptății sociale” în lumea satului.

Un alt obiectiv important al politicii sociale pentru țărănime îl constituia, în opinia sa, combaterea tendinței tot mai accentuate de abandonare a mediului rural.

²⁸ N. Ghiulea, *Politica socială pentru țărănime*, în „Revista de studii sociologice și muncitorești”, an II (1935), nr. 8, p. 4.

²⁹ Vezi: Șt. Costea, M. Larionescu, Fl. Tănăsescu, *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*, București, Editura Ararat, 1996, p. 13.

³⁰ N. Ghiulea, *Organizarea muncii agrare*, în „Societatea de mâine”, an II (1925), nr. 50, p. 866

Pornind de la situația existentă în unele țări apusene, N. Ghiulea considera că societatea românească trebuia și putea fi scutită de lupta grea de repopulare a mediului rural, care se ducea deja în aceste țări. El nu combătea ideea exodului rural normal, adică exodul elementelor care prisoseau agriculturii și care erau atât de necesare pentru românizarea orașelor din noile provincii, pentru înprospătarea claselor superioare sau pentru satisfacerea nevoilor altor activități, la fel de importante pentru viața națională, dar critica tendința de abandonare masivă a agriculturii, datorită, în special, decalajului dintre munca agricolă și cea industrială.

Dar politica socială rurală implica, după părerea lui N. Ghiulea, nu numai soluționarea unor aspecte legate de organizarea proprietății și de protejarea muncii agrare, ci și a întregului complex de probleme cu care se confrunta satul românesc. „Dacă politica socială față de munca industrială și comercială se referă strict numai la problemele de organizare și de ocrotire a muncii, în politica socială pentru țărănime chestiunea socială trebuie privită în ansamblul ei și rezolvată în întregime. Această deosebire vine de acolo că problemele sociale de natură biologică, fiziologică, administrativă, etică, estetică, sufletească și spirituală sunt rezolvate aproape în chip suficient în oraș și sunt total nesocotite în sate”³¹.

Politica socială rurală trebuia, deci, să ia în considerare întreaga problematică a unității sociale sătești, „întreg ansamblul manifestărilor sociale ale țărânimii”. Atitudinea față de aceste manifestări („social-economice”, „social-biologice”, „social-spirituale”, „social-sufletești” și „social-organizatorii”) determinând măsurile politicii sociale de culturalizare și civilizare a satului, întemeiate în mod necesar pe fondul etnic și tradițional al țărânimii. În absența acestei adecvări, măsurile de politică socială riscând să fie întâmpinate cu suspiciune sau chiar să fie respinse de către cei cărora li se adresează. Din această perspectivă, obiectivul principal al politicii sociale pentru țărănime consta, în opinia lui N. Ghiulea, în rentabilizarea activității ei de bază, agricultura, care să permită, apoi, ridicarea nivelului de viață materială și spirituală a satului. Și, având în vedere faptul că satul reprezenta mediul de viață specific românesc, iar țăranul era elementul majoritar al poporului nostru, obiectivul politicii sociale pentru țărănime devenea obiectivul prioritar al întregii politici sociale românești. „Ocrotirea țărânimii, lupta pentru ridicarea ei, lupta pentru ridicarea satelor, lupta pentru primatul agricol este lupta pentru salvarea țării noastre, lupta pentru întărirea statului nostru, lupta pentru înălțarea neamului nostru...”, afirma el³².

O altă prioritate a politicii sociale naționale o reprezenta, după părerea sa, românizarea orașelor din noile provincii ale statului român și „naționalizarea” economiei, adică impunerea elementului autohton în activitățile specifice mediului

³¹ N. Ghiulea, *Organizarea statului. Mijloace și metode noi*, București, Tipografia „Lupta” N. Stroilă, 1935, p. 168-169.

³² N. Ghiulea, *Ocrotirea țărânimii*, în „Independența economică”, an XVII (1934), nr. 7-8, p. 193-194.

urban. Acest obiectiv putea fi atins prin dezvoltarea clasei de mijloc: „Sprijinirea și întărirea clasei de mijloc românești este o datorie socială, națională, economică, culturală și politică... Rezolvarea acestei probleme ar da putința soluționării multor altor probleme cărora nu li se întrevăd soluțiile”³³.

N. Ghiulea n-a fost, însă, preocupat numai de definirea unor probleme de politică socială, ci, în egală măsură, și de depistarea unor căi prin care acestea să poată fi rezolvate, contribuția sa pe acest teren înscriindu-se în ceea ce el a numit mijloace pentru „ridicarea culturală, economică și socială a individului în societate”.

În pledoaria sa pentru ridicarea culturală a individului în societate, pentru dezvoltarea învățământului și a educației, N. Ghiulea a pornit de la ideea că un sistem social-politic democratic, așa cum se dorea a fi societatea românească de după primul război mondial, nu putea fi conceput și realizat decât raportat la un popor ajuns pe o anumită treaptă de cultură și civilizație. „Educația poporului, sub regimul democrației, când el dispune de politica, de conducerea și chiar de destinele unei nații, are o însemnătate aproape tot atât de mare ca educația unui principe moștenitor, care prin naștere este chemat să domnească asupra unui neam. Dar, deși pe educația principelui... pune toată lumea preț, pe educația principelui democrației, a poporului, se pare că nu pune nimeni preț”³⁴.

Educația poporului are la N. Ghiulea un dublu înțeles: problemă și, în același timp, mijloc de politică socială. Educația poporului este o problemă socială majoră în măsura în care marea masă a populației nu poate, datorită nivelului cultural scăzut, să beneficieze de avantajele oferite de sistemul democratic, inclusiv de condiția de cetățean consfințită de constituție. „Aci, nota el, nu este numai o chestiune de dreptate socială, ci de un interes fundamental al societății, deoarece valoarea societății depinde în mare măsură de valoarea intelectuală, economică și morală a membrilor ei”³⁵. În ce privește educația ca mijloc de politică socială, N. Ghiulea subliniază decalajul existent între oferta oficială de educație („școala primară elementară”) și nevoia socială de educație, societatea pretinzând membrilor ei să posede o educație intelectuală generală, nespecializată, pe care să se poată clădi apoi educația economică, morală și cetățenească. „Din comparația rostului învățământului primar cu necesitățile societății, se vede că acest învățământ este necesar dar nu este suficient; acest învățământ pentru a-și ajunge menirea lui socială trebuie întregit”³⁶. Era necesară, după părerea sa, asigurarea unui „contact prelungit între școală și popor”, adică instituirea unui sistem educațional, care să acopere perioada de vârstă 7-18 ani, compus din: școala

³³ N. Ghiulea, *Problema meseriilor*. Conferință ținută sub auspiciile „Institutului de Studii și Educație Muncitorească”, București, Institutul de Arte Grafice A-B-C, 1941, p. 5.

³⁴ N. Ghiulea, *Educația poporului*, în „Societatea de mâine”, an II (1925), nr. 40, p. 869.

³⁵ N. Ghiulea, *Probleme sociale. Școala poporului*, Biblioteca Semănătorului, Arad, Editura librăriei diecezane, 1926, p. 15.

³⁶ N. Ghiulea, *Educația poporului*, în „Societatea de mâine”, an III (1926), nr. 41-42, p. 646.

primară (perioada 7-11 ani); școala de întregire (perioada 11-14 ani), obligatorie pentru cei care nu se încadrau în alte școli postgenerale; școala de desăvârșire (perioada 14-18 ani) pentru ucenici și lucrători (pe lângă acest tip de școli, învățământul profesional practic trebuia completat cu învățământul agricol popular, realizabil prin: sistemul de profesori agricoli ambulanti; internate intercomunale de iarnă; școli de desăvârșire agricolă în centrele agricole mai importante). Acest sistem educațional instituționalizat trebuia să fie completat prin: activitatea extrașcolară a învățătorilor și cea extrabisericească a preoților; activitatea culturală a tineretului universitar; activitatea căminelor culturale, concepute în manieră gustiană și considerate ca principal instrument de ridicare a conștiinței culturale a satelor; activitatea de culturalizare a maselor desfășurată de către diferitele asociații culturale.

Ridicarea culturală a individului în societate era, însă, în strânsă legătură cu creșterea nivelului bunăstării materiale a membrilor ei. Ridicarea economică și socială a individului în societate se putea realiza, după părerea lui N. Ghiulea, pe calea asocierii. Plecând de la puternicul simț de sociabilitate care a caracterizat poporul nostru încă din cele mai vechi timpuri, el susținea necesitatea valorificării acestei calități în cadrul unor forme moderne de asociere, pe diferitele paliere ale structurii sociale, fiind unul din promotorii asociaționismului în sociologia românească.

Deși a abordat în scrierile lui toate tipurile de asociații (bresle și corporații, sindicate muncitorești, mutualități de asigurare etc.), N. Ghiulea a acordat o atenție deosebită asociației țărănești, considerată a fi principalul mijloc de înfăptuire a politicii sociale rurale, de transformare a gospodăriei sătești într-o întreprindere rentabilă. „Mica proprietate, deci, organizată în sindicate agricole, cooperative și mutualități, câștigă toate avantajele marii proprietăți și poate fi chiar superioară acesteia”, afirma el³⁷. Cu toate că asociația țărănească exista în forme incipiente din cele mai vechi timpuri, el subliniază faptul că țărani sunt reticenți față de formele asociative instituționalizate. Situația este explicată atât prin acțiunea unor factori obiectivi (izolarea în teritoriu; volumul redus al așezărilor sătești, determinând o arie restrânsă de selectare a unor persoane cu aceleași interese), cât și prin aceea a unor factori subiectivi (individualismul economic al țaranului; lipsa educației în general și a celei sociale în special). Aceștia din urmă obstrucționând trecerea de la pseudo-asociații la asociații instituționalizate, adică la sindicate profesionale, cooperative și mutualități, asociații diferite ca scop, dar bazându-se, toate, pe cooperarea membrilor unei colectivități sociale.

Cooperația reprezintă aspectul economic al asociației, după cum mutualitatea constituie aspectul ei moral, iar sindicatul aspectul profesional, și, uneori, politic. În pofida acestei coloraturi economice, cooperația are însă un caracter complex, implicând și aspecte de ordin social, moral, politic sau juridic. Aceste caracteristici fac din cooperație un instrument eficace de politică socială, deoarece, prin efectele

³⁷ N. Ghiulea, *Organizarea muncii agrare*, în „Societatea de mâine”, an II (1925), nr. 50, p. 867.

benefice ale asociației, ea oferă posibilitate categoriilor defavorizate ale societății să-și creeze, prin propriile lor eforturi și puteri, o situație mai bună, să-și îmbunătățească condițiile de viață.

Bun cunoscător al istoriei cooperatismului, N. Ghiulea a atras atenția asupra faptului că ideea cooperatistă nu dă roade decât acolo unde există condiții prielnice pentru receptarea ei, respectiv o trebuință economică imperioasă, dublată de conștientizarea acesteia, de înțelegerea profundă a stărilor social-economice dintr-un anumit moment. Acest fapt a fost confirmat, de altfel, și de experiența românească în domeniu. Pentru că, deși în general cooperatismul a fost inițial apanajul mediului orășenesc, în cazul țării noastre situația social-economică a satelor a fost cea care a impus apelul la această formă de asociere. Mai mult, satele dispuneau și de agenții purtători ai idealului cooperatist (învățătorii și preoții), căci, afirma el, mișcarea cooperatistă, ca de altfel orice mișcare socială, nu poate exista „fără de apostolii fanatici care să o propage și fără oamenii de realitate și de faptă care să o aplice”³⁸.

Făcând un scurt istoric al cooperatismului nostru rural, N. Ghiulea constata că acesta obține, în numai un sfert de veac, rezultate remarcabile. El a subliniat faptul că, deși era ultima venită în familia cooperației românești (primele începuturi făcându-le cooperația de credit), cooperația de producție avea o importanță deosebită pentru dezvoltarea agriculturii și a mediului rural, fiind în măsură să susțină mica gospodărie țărănească, prin anularea impedimentelor legate de fărâmițarea proprietății agrare.

Pentru atingerea scopului ei, cooperația rurală, ca și cea orășenească de altfel, trebuia însă să depășească piedicile puse în calea ei de către autorități – legi restrictive, impozite împovărătoare, credite insuficiente, învrăjbirea membrilor și conducătorilor mișcării, subminarea autonomiei cooperatiste – care aveau ca scop „stingerea spiritului cooperativ în mase și transformarea mișcării cooperative în una capitalistă”³⁹, adică anihilarea acestui important mijloc de politică socială. Ofensiva anticooperatistă a statului burghez putea fi contracarată, afirma N. Ghiulea, printr-o intensă promovare, pe diferite căi, a ideii asociaționiste în rândul maselor.

Una dintre aceste căi era propaganda desfășurată de societățile culturale, între care și „Astra”, care avea, între altele, sarcina „să răspândească ideea și sentimentul solidarității sociale prin ajutorul asociației (tovărășiei) sub toate formele sale. În pătura țărănească să lucreze pentru întemeierea de sindicate agricole, mutualități (asigurări) agricole și cooperație sătească, iar în pătura orășenească să lucreze pentru întemeierea și întărirea națională de sindicate muncitorești, cooperative de consum și de tovărășii pentru petreceri morale”⁴⁰.

³⁸ N. Ghiulea, *Asociațiile țărănești. Formele, istoricul și rezultatele asociației țărănești. Asociația țărănească în România*, București, Editura „Cartea Românească”, 1926, p. 58.

³⁹ N. Ghiulea, *Educația cooperatistă*, în „Societatea de mâine”, an III (1926), nr. 10, p. 172.

⁴⁰ N. Ghiulea, *Programul social-economic*, în „Societatea de mâine”, an II (1925), nr. 26-27, p. 460.

Sarcină concretizată, de altfel, de către Secția social-economică a „Astrei”, condusă inițial chiar de către N. Ghiulea, care și-a fixat un program de propagandă și de susținere a ideii cooperatiste în Ardeal.

N. Ghiulea a fost, el însuși, un propagandist activ al ideii asociaționiste, dovadă fiind intensă lui activitate publicistică pe acest teren, concretizată în câteva lucrări de referință consacrate cooperăției. Aceste lucrări îl impun ca pe un exponent important al domeniului, el putând fi considerat, alături de V. Madgearu și Gr. Mladenatz, unul dintre ideologii și doctrinarii importanți ai cooperatismului românesc.

PERSPECTIVA „PRIMORDIALISTĂ” ASUPRA NAȚIUNII. O ÎNTOARCERE LA DIMITRIE GUSTI

MARIA GRECU

În dezbaterile antropologice centrate pe dialectica tradiție-modernitate, națiunea apare în prim plan, ea semnificând, cum spunea Paul James, „o categorie ontologică de importanță primordială” [Dungaciu, 1995, p. 170]. În limitele unei polarizări paradigmatică și a unei polemizări firești, limbajul ar trebui, astfel, să fie unul singur și să aibă unitate internă. Dar antropologia, pe lângă celelalte științe sociale, nu acoperă integral spațiul discursului despre națiune. Viața cotidiană, dominată de politic și economic, a devenit, cel puțin în contextul social românesc, mediul în care se discută cel mai aprins așa-numita „spinoasa problemă a naționalismului” [Andreescu, 1996].

Astfel, discursul științific asupra națiunii și naționalismului alunecă, adesea, spre politic, spre o controversă realizată în contul diverselor ideologii, așa încât, aducerea acestei problematici în sfera fenomenelor culturale, apare ca fiind demersul cel mai sincer și firesc cu putință.

În discursul antropologic, disputa în jurul problematicii națiunii și naționalismului s-a polarizat, treptat, în scenă ajungând să evolueze două tabere opuse, bine profilate: tabăra „modernistă”, în frunte cu E. Gellner și cea „primordialistă”, al cărei reprezentant de seamă este antropologul australian Anthony Smith, cu specificarea că acesta ține să distingă demersul său de cel al „primordialiștilor” din sociobiologie.

Viziunea „modernistă” înfățișează națiunea drept un produs al epocii moderne, o construcție, o „inventie” modernă și nu o continuitate a esenței umane. Națiunea este înțeleasă în termenii de „istoricitate” și „vremelnicie”. La Ernest Gellner, de exemplu, ea este condiționată de apariția statului și a unei culturi relativ omogene, lucru care se realizează, spune el, în „stadiul industrial” al omenirii. Etnicitatea, în concepția moderniştilor, este privită în termeni conjuncturali, situațional, ea nu este un dat fundamental al existenței omenești, „substratul” adânc al identității naționale. Faptul că națiunea colorează astăzi viața istorică a întregii planete se datorează capacității oamenilor de a răspunde unor situații și probleme ale contemporaneității, reflectând, de exemplu, puterea economicului de a schița harta lumii, după cum demonstrează Gellner. Totuși, o dată cu integrarea vieții sociale

în cadre transnaționale de tip economic, cultural sau politic, intensitatea sentimentului etnic scade, susțin moderniștii. Națiunea și naționalismul, spun ei, vor fi puse la îndoială în viitorul apropiat. Prin urmare, națiunea nu are nimic etern, ea este o creație care va dispărea la un moment dat.

În opoziție cu perspectiva modernistă, Gh. Geană scrie în *Dicționarul de sociologie* [1993, p. 383] că asupra națiunii s-a cristalizat și „opinia că legăturile de limbă, religie, etnicitate, teritoriu sunt primordiale, de o vechime urcând până la neolitic și că, deci, comunitățile etnice sunt entități naturale și serii perene ale experienței umane ... Între etnie și națiune există o continuitate diferențiată, desigur, de etapele istorice parcurse. Această viziune s-a numit primordialism ...”, și ea este foarte bine sintetizată de afirmația lui S. Grosby – „o națiune este o comunitate cu adâncimi temporale” [Dungaciu, 1995, p. 185].

În lumina acestor idei, teza modernistă devine nerealistă, istoria probând acest lucru. Moderniștii nu pot explica de ce „invenția” este canalizată pe o anumită direcție, pe cea care cumulează datele primordiale ale comunității umane, și nu pe alta. Ei dau un înțeles prea strâmt conceptului de „națiune” prin utilizarea greșită a terminologiei, prin identificarea națiunii, la modul generic, sau ca „tip ideal”, în accepțiunea weberiană a termenului, cu națiunea modernă, sau altfel spus, prin echivalarea „fondului” cu „forma”.

Această distincție esențială între fond și formă, subliniată de antropologul A. Smith, clarifică aparenta dublă validare făcută de acesta celor două perspective – modernistă și primordialistă. Ținând seama de palierele dezbaterii axate pe etnie și națiuni, unul social-politic și celălalt cultural-psihologic, au dreptate, spune el, și moderniștii, când afirmă că națiunea este un „fenomen modern” [Smith, 1991, p. 69], și primordialiștii, când vorbesc de „rădăcinile adânci” ale națiunii. Dacă forma are o vârstă relativ recentă, națiunea ca „formă politică” constituindu-se, după părerea lui A. Smith și a mai multor autori, în anul 1789 [Smith, p. 94], fondul acesteia se pierde în zarea istoriei. Acest fond, „substratul” adânc al națiunii, baza sa etnică, este relevat prin ceea ce profesorul Ilie Bădescu numește „paradigma identitară” a lui A. Smith [Bădescu, 1997, p. 129].

Conceptul esențial în jurul căruia pivotează analiza lui Smith, este cel de „identitate națională”, care, între toate posibilele identități colective, este cea mai solidă. Identitatea națională are un grad înalt de complexitate și abstractizare și este fundamental multidimensională, elementele sale dând conturul „tipului ideal” de națiune. Astfel, națiunea reprezintă „o populație delimitată, ce ocupă un teritoriu istoric, având mituri comune și amintiri împărtășite, o cultură populară, o economie comună și drepturi și îndatoriri comune pentru toți membrii” [Smith, 1991, p. 14].

Premergătoare națiunilor, constituind totodată temelia acestora, sunt „comunitățile etnice” care reprezintă „tipuri de colectivități culturale” cu următoarele atribute: ele au un nume colectiv distinct, mituri ale strămoșilor comuni, o memorie istorică împărtășită de toți, unul sau mai multe elemente

diferențiatore ale culturii comune (religie, obiceiuri, limbă, instituții), sunt asociate cu o patrie determinată și sunt caracterizate de un sentiment de solidaritate a unor părți importante din populație. După cum se observă, definiția „etniei” trimite la conținutul istoric și cultural-simbolic al acesteia, descris de calitate, în mare parte, de natură subiectivă. Demersul lui A. Smith constă în „reconstituirea noțiunii de identitate culturală colectivă, în termeni istorici, subiectivi și simbolici totodată. Identitatea culturală colectivă nu se referă la uniformitatea elementelor de-a lungul generațiilor, ci la un sens de continuitate, în succesiunea generațiilor, a unității culturale a unei populații date, la memoriile istorice împărtășite și la concepțiile, întreținute de fiecare generație, despre destinul colectiv al unității respective și al culturii sale” [Smith, p. 25].

Prin urmare, viziunea „primordialistă” asupra identității etnice nu trimite la ideea de pattern cultural fix, ci la ceea ce, poate, N. Iorga ar numi „dovezile de «vitalitate» ale popoarelor”. Astfel, în ciuda multiplelor schimbări culturale, sociale, politice, se poate vorbi de persistența unei identități etnice, a unei conștiințe etnice. Acest fapt constituie „paradoxul central al etnicității” derivat din distincția dintre formă și fond. Fondul reprezintă condiția de supraviețuire a unei națiuni, trimițând la „marcatorii culturali” ai comunităților etnice pre-moderne, la miturile și memoriile istorice împărtășite, care trebuie păstrate și cultivate. Cultivarea valorilor culturale unice, specifice, reprezintă „rațiunea de a exista” a națiunii [Smith, p. 70].

În această perspectivă se poate înscrie și soluția teoretică gustiană a națiunii ca producătoare de cultură și, totodată, produs cultural-simbolic, a cărei imagine este dată de armonizarea fericită a teoriilor voinței sociale, cadrelor și manifestărilor sociale, cu o abordare interdisciplinară, de pe poziția științelor sociale, a eticii și a politicii, prin politică înțelegându-se transpunerea idealurilor și valorilor în realitate.

Cultura, ca expresie a spiritului de comunitate, ca și conștiință a valorilor naționale, reprezintă „cea mai înaltă formă de viață omenească” [Gusti, 1938, p. 25]. Cultura națională presupune realizarea scopurilor națiunii, ea constituie însuși idealul național, fiind, după cum ar spune N. Iorga, dovada unei „vitalități” și a unei „independențe morale” a națiunii. O națiune caută să se exprime cât mai credincios pe sine, să ajungă la o formă proprie de cultură și, deci, „de așezare și manifestare specifice înlăuntrul civilizației universale” [Gusti, p. 22], idee care propune o serie de deschideri teoretice importante, precum: actualizarea sufletului etnic, împlinirea lui în națiune, „puterile sociale” ale comunității etnice, „specific național” etc. Prin urmare, conceptele de etnicitate, națiune și cultură se află într-o strânsă legătură în concepția lui D. Gusti, teoriile voinței, cadrelor și manifestărilor sociale fiind cele care pun în lumină această interdependență.

Poziția sociologului român a fost, în general, etichetată drept „voluntaristă”, deși este mult atenuată de abordarea „culturalistă” a „problemei națiunii”. Totuși,

națiunea este înțeleasă de Gusti ca și „creație sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar cu o modificare cosmică, biologică, psiho-istorică, cu voința socială drept *causa movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale, care formează cultura națională” [Gusti, 1970, p. 21]. După cum se observă, definiția cuprinde toate conceptele cheie ale sistemului teoretic gustian și fixează punctele esențiale ale demersului sociologului român privitor la problema națiunii.

Voința socială constituie esența vieții sociale, sau, altfel spus, principiul explicativ al sociabilității. Prin ea, națiunea devine un „construct”, în măsura în care națiunea există „dacă voiește ea a fi” [Gusti, p. 20]. Națiunea nu este însă o „invenție”, așa cum apare în viziunea modernistă, nu este o „realitate dezrădăcinată ... ci, dimpotrivă, ea poartă legături adânci cu pământul pe care se dezvoltă, cu sângele poporului care o compune, cu trecutul și produsele strămoșilor și cu viața psihică a indivizilor în viață” [Gusti, 1938, p. 21]. Națiunea reprezintă „realitatea centrală care însumează toate aspirațiile firești ale indivizilor”, ea fiind „anterioară nouă, celor care o compunem și în aceeași măsură superioară” [Gusti, p. 17, 18]. Voința socială este factorul determinant al unei afirmări a națiunii în lume, prin „manifestările” sale specifice, prin creațiile culturale, condiționată fiind de mediu, de cadrele sociale: cosmic, biologic, istoric și psihic.

Așadar, substratul etnic îl regăsim în „cadrele sociale”, care „condiționează” viața națională. La acest nivel se resimte în discursul gustian acea nuanță de permanență a națiunii. Etnicitatea este introdusă de Gusti la cadre și, similar perspectivei „primordialiste”, ea trimite la ideea de teritoriu, de rasă, de istorie, de limbă și simboluri, reprezentând viață socială „neactualizată”, latentă, dar, în același timp, și condiția existențială a națiunii. „Națiunea nu poate fi desfăcută de substratul ei etnic, de populația care o compune, de trăsăturile ei rasiale specifice, de masa ereditară de însușiri fizice și psihice care nu-i aparțin ei” [Gusti, p. 21]. Cadrele sociale definesc virtualitățile de dezvoltare, putințele de devenire ale unei națiuni, așa cum sunt ele configurate în condițiile de desfășurare ale ei. Națiunea nu este însă supusă cauzalității mecanice a acestor factori, nu se subordonează cadrelor. Prin dimensiunea sa voluntară, națiunea este înzestrată cu putere de reacțiune proprie la fiecare mod de influență cauzală: ea caută să „domine cât mai mulți dintre factorii care o determină, să-i naționalizeze, să și-i apropie ... Peisajul geografic, rasa, trecutul istoric și sufletul colectiv se naționalizează treptat, devin instrumente de propășire și afirmare ale națiunii” [Gusti, p. 22].

Aici discursul ajunge la ideea de „manifestări sociale” ale națiunii, la creațiile originale ale acesteia, cuprinse toate sub semnul culturii naționale. Manifestările, în concepția gustiană, sunt de două tipuri: constitutive (cele spirituale și economice) și regulative (cele juridice și politice). Acestea din urmă constituie forma națiunii, sunt manifestări formale care nu trebuie să se depărteze de realitatea națională, de putințele și aspirațiile firești, structurale; ele trebuie să urmeze „linia de dezvoltare

organică a națiunii” [Gusti, p. 25]. Sinteza armonioasă dintre manifestări explică „statul național” care, așa cum specifică și „primordialiștii”, reprezintă „mijlocul de păstrare și dezvoltare integrală a națiunilor, în calea lor spre desăvârșire” (5, p. 25). Statul asigură existența unei națiuni, dezvoltarea ei plenară, dar nu și condiția de existență a acesteia.

Cu tot specificul concepției gustiene asupra națiunii, derivat din dimensiunea voluntară a acesteia, definițiile națiunii, una dată de D. Gusti, cealaltă de A. Smith, ca reprezentant al „primordialiștilor”, se aseamănă foarte mult. În ambele cazuri, națiunea este văzută ca o realitate complexă, multidimensională, ea nefiind redusă, cum ar spune Gusti, „la puterea ei de voință, la idealul ei de viață, la vreunul din factorii cosmici, biologici sau psiho-istorici, la vreuna din manifestările ei”, cuprinzându-le pe toate „într-o unitate indisolubilă, ca o singură ființă în relații de viață cu lumea care o înconjoară” [Gusti, p. 25]. Națiunea este înțeleasă drept un fenomen cultural, punându-se accent pe ceea ce Gusti numește „personalitatea culturală” la care trebuie să aspire o națiune, prin desăvârșirea putințelor care-i sunt date, prin dezvoltarea și stimularea virtualităților sale naturale până la deplina lor realizare. În acest sens, profesorul I. Bădescu susținea că ordinea națională trebuie să preia în mod obligatoriu „propagările substratului” care este un proces vertical, de jos în sus, unificator, întărind identitatea, aflat în contradicție cu procesul care se manifestă de sus în jos, „proliferant”, cu „adstratul” care tinde să dezagrege identitățile [Bădescu, 1997, p. 130].

În lumina ideilor prezentate în acest studiu, se poate afirma că încurajarea și dezvoltarea „specificului național”, înțelegându-se prin acesta, susținerea unei culturi naționale, se instituie drept contraparte a cadrelor transnaționale, de orice fel, promovate „de sus în jos”. Cosmopolitismul, fie de natură economică sau politică, nu înseamnă anularea națiunilor. Populația lumii va continua să se identifice prin națiuni, care oferă, în special, o identitate culturală unică, solidă și capabilă să riposteze în condițiile încălcării libertății ei de afirmare. Apare însă un inconvenient major în acceptarea tezei „primordialiste”, cu toate argumentele istorice care se aduc în favoarea ei, și anume, problema deplasării discursului spre declarații ideologice și politice. Și acest lucru se întâmplă „inevitabil” și în cel mai „firesc” mod cu putință.

BIBLIOGRAFIE

1. ANDREESCU, G., *Naționaliști și antinaționaliști. O polemică în publicistică românească*, Iași, Editura Polirom, 1996.
2. BĂDESCU, I., *Teoria latențelor colective. Contribuții la studiul popoarelor*, București, Editura Isogep-Euxin, 1997.
3. DUNGACIU D., *Globalizarea și frontierele naționale*, în: Bădescu, I. și Dungaciu, D., *Sociologia și geopolitica frontierei*, București, Editura Floarea Albastră, 1995.

4. GUSTI, D., *Sociologia națiunii*, în *Enciclopedia României*, Vol. I, București, Editura Academiei, 1938.
5. GUSTI, D., *Sociologia națiunii*, în: *Opere*, Vol IV, București, Editura Academiei, 1970.
6. GELLNER, E., *Națiuni și naționalism*, (trad. rom.) București, Editura Antet, 1997.
7. HERSENI, T., *Concepția lui Dimitrie Gusti despre națiune*, în *Dimitrie Gusti. Studii critice*, coord. H. Stahl, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
8. IORGA, N., *Afirmarea vitalității românești* (Conferințe la cursurile de vară din Vălenii-de-Munte, 1939), Galați, Editura Porto-Franco, 1996.
9. LARIONESCU, M., *Dimitrie Gusti, fondatorul Școlii Sociologice de la București*, în: *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, coord. M. Larionescu, București, Editura Metropol, 1996.
10. LARIONESCU, M., *Sociologie românească*, Vol. I, Institutul de Sociologie, București, 1995.
11. SMITH, A., *National Identity*, Penguin Books, 1991.
12. *Dicționarul de sociologie*, coordonatori: C. Zamfir, L. Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993.

SOCIOLOGIA LA ACADEMIA ROMÂNĂ

ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU

Deși în sistemul instituțional al Academiei, sociologia nu este menționată ca disciplină științifică distinctă decât târziu (1935), ea a fost prezentă în activitatea și viața științifică a acesteia, încă de la începuturi.

Situația își are explicația în faptul că primul Președinte al Academiei (1867-1869), Ioan Heliade Rădulescu (1802-1872), personalitate științifică și culturală complexă, enciclopedică, „părintele națiunii române”, s-a înscris în seria fondatorilor sociologiei române, prin crearea primului sistem sociologic românesc complex, unitar și coerent, testat în cadrul conducerii societății românești pe diverse planuri, chiar de cel care l-a imaginat. Acest sistem s-a încheat prin intermediul elaborării de către Ioan Heliade Rădulescu a legilor stabilității umane, a evoluției naționale și a idealurilor societății române moderne. El s-a concretizat într-un sistem de categorii și teorii sociologice, între care: teoria echilibrării națiunii române pe bazele trainice ale independenței și sincronizării sale cu societățile europene; teoria regenerării naționale (palingonezei), cu ramificațiile sale; teoriile despre progres și conservatie; unitatea dintre tradiție și înnoire socială; libertatea ca armonie dintre drepturi și datorii; teoria elitelor naționale. Toate reunite într-un model ideal de organizare socială – socialismul evanghelic – care propunea organizarea unei societăți bazate pe valorile etice ale Evangheliilor, întruchipând forma superioară a socialității și împlinirea naturii umane.

Un alt reprezentant din seria fondatorilor sociologiei române, ales, începând din anul 1874, membru în secțiunea științifică și, ulterior, Președinte al Academiei, a fost **Ion Ghica** (1816-1897). Personalitate care s-a afirmat în domeniul științific multiple (matematică, știință economică, istorie) și ca om politic, Ion Ghica s-a remarcat și în sociologie, unde, datorită unei viziuni pozitive, de largă cuprindere și a racordării sale profunde la viața socială și politică a epocii în care a trăit, a contribuit la elaborarea unei întregi serii de concepte sociologice pe care le-a aprofundat și dezvoltat ulterior, la niveluri superioare, în categorii și teorii cu caracter sociologic. Între acestea se situează categoriile de „sociabilitate”, din care derivă „solidaritatea” omenească, ca solidaritate între generații și între diferite grupuri sociale sau popoare, „progresul”, „civilizațiunea”.

Gândind ca un om de știință pozitivă, el considera că dezvoltarea socială trebuie înțeleasă ca dezvoltare a unei societăți reale, concrete, întruchipată în națiuni și în „misiunile” pe care fiecare le are în această lume. În privința națiunii

române, el considera că aceasta are o triplă misiune istorică – economică, politică și culturală – generată de factori „cosmici” („natura pământului”), geografici și istorici (locul și secolul în care trăiește) și „psihologici” (genul ginte de care aparține).

Misiunea economică a românilor, urma să conștă în dezvoltarea agriculturii, singura în măsură de a permite joncțiunea cu „popoarele industriale și civilizate”, românii fiind un popor de agricultori; cea geografică, „europeană”, trebuia să se întruchieze în dezvoltarea transporturilor, îndeosebi feroviare și fluviale, ca mijloc de favorizare a circulației mărfurilor în Europa și, a treia, cea politică, trebuia să conștă în contribuția românilor „la transformarea Orientului” și la reconstituirea lui pe bazele „Sfântului principiu al dreptății și egalității naționalităților”.

Din această perspectivă, el a militat pentru o construcție economică și socială națională, bazată pe afirmarea fermă a faptului că „instituțiile noastre sunt produsul spiritului națiunii, (care) nu se pot distinge fără primejdie”, pe echitate și libertate în ordinea socială și politică, pe conștientizarea faptului că „numai prin libertate se poate ajunge la egalitate” și, pe valorificarea constructivă a „rațiunii și științei”, fără de care nici o societate nu poate fi edificată.

George Bariț (1813-1893), membru al Societății Academice, a fost ales în 1893, președinte al Academiei Române. Spirit luminat, remarcabil organizator, dotat cu o inepuizabilă putere de muncă, Bariț s-a impus ca om politic cu idealuri clar formulate și ca om de știință de orientare pozitivă capabil să formuleze un program coerent și cuprinzător de realizare a unui nou tip de societate – **societatea modernă democratică națională** – care să se constituie în model de organizare politică, economică, juridică și de manifestare spirituală pentru comunitatea națională română angajată în procesul modernizării.

În concepția acestuia, în societatea modernă democratică națională:

1. individul dobândește **demnitate civică**;
2. **solidaritatea** este principiu de organizare socială și politică a națiunii;
3. **dreptatea socială** susține solidaritatea.

Acest tip de societate reprezintă cadrul de manifestare a unui nou tip de relații între stat și societatea civilă; statul își asumă inițiative subordonate normelor umanitare și își propune ca scop promovarea progresului economic, formarea conștiinței civice și naționale. Acest model/ideal de organizare socială trebuie realizat de națiunea română, considera Bariț, prin aplicarea unui program clar și adecvat: a. producție industrială; b. schimbarea stratificării sociale prin creșterea clasei de mijloc; c. schimbarea mentalităților individuale și colective prin educație și manifestarea opiniei publice în dezbateri libere.

Bariț a ajuns la concluzia că între condițiile de posibilitate a realei și multilateralei democratizări a vieții naționale se află imperativul îmbinării efortului individual cu cel comunitar, cu accent pe cel din urmă.

Om politic al timpului său, G. Bariț a fost și om de știință cu valoroase contribuții la dezvoltarea sociologiei; el a clarificat conceptul **stat de drept** din

perspectiva practicii social-istorice și a arătat ce fel de stat de drept era de realizat de către națiunea română angajată în procesul de modernizare; a stabilit natura și forma relației dintre stat și societate, a analizat multidimensionalitatea și a evidențiat complexitatea proceselor modernizării (împoporarea, transformarea mentalității colective, formarea spiritului public și a opiniei naționale, schimbarea structurii sociale și formarea elitelor) fără a neglija analiza patologiei acestor procese (neoiobăgia, egoismul individual și de grup, arivismul).

George Bariț, înaintea lui Constantin Rădulescu-Motru și a lui Nicolae Petrescu, a gândit și „parțial” a realizat studii sociologice complexe privind viața românilor; el a elaborat proiectul și planul metodologic al unui studiu comparat al poporului român.

În anul 1901 este ales membru corespondent al Academiei A. C. Cuza (1857-1947) care din anul 1936 devine membru activ al acesteia, considerat drept „apostol al ideii naționale”. El face parte din seria sociologilor români care au constituit curentul sociologiei elitist-etnocratice din sociologia românească care se întemeiază pe teoria ce explică evoluția socială ca fiind opera anumitor indivizi, grupuri sau straturi sociale, înzestrate cu atribute naturale, spirituale și morale particulare. Lucrarea sa fundamentală este *Despre poporație*, primul mare tratat de sociologie românească, atât ca tematică și erudiție, cât și ca volum. Deși se intitulează „Studiu economic”, propunându-și să revoluționeze economia politică, prin înlocuirea „avuției” cu „poporația”, ca obiect al acesteia, lucrarea este autentic sociologică. Întrucât, prin motivație și natura obiectului tratat – „principiul poporației” – implică sociologia teoretică, cu largi deschideri și finalități politice. Poporația este definită de autor ca fiind totalitatea indivizilor care se dezvoltă între anumite limite geografice, politice, etice sau economice. Ea include și grupările deosebite în care se divide populația globului – națiunile și rasele, precum și clasele sau categoriile diferite ale acestora. Principiul poporației, stabilit de A. C. Cuza este următorul: „Poporația are tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltării ei posibile, limită determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe care și le poate procura și cu care este obișnuită să trăiască”.

Acest principiu teoretic conduce la multiple consecințe practice, între care: poporația nu poate fi oprită în evoluția ei prin mijloace artificiale; este necesară stabilirea factorilor și condițiilor care determină cantitatea mijloacelor de existență; poporația își perfecționează continuu organizarea și instituțiile și, astfel, devine principiul civilizației.

De aceea, fiecare popor trebuie să-și păstreze teritoriul pe care este așezat, existând ca societate, sub formă de „națiune” considerată ca un organism care viețuiește pe un mediu, evoluează, structurându-se în clase superior-ierarhice, indisolubil corelate, în funcție de calitățile membrilor care le constituie.

Baza și dreptul de existență al națiunilor este munca pământului tradițional, ceea ce înseamnă că „România este a românilor” și că „românii nu pot fi cărmuiți decât de români”. Ceea ce demonstrează că sociologia lui A. C. Cuza este o sociologie a națiunii, bazată pe concepția despre „poporație” care continuă concepțiile lui S. Bărnăuțiu, reactualizată de M. Eminescu și B. P. Hașdeu.

În secolul al XX-lea, în perioada interbelică, sociologia a fost prezentă în Academia Română atât printr-o serie de personalități de frunte ale științei naționale, cât și prin opera lor individuală, concretizată în veritabile sisteme sociologice. Între acestea, pe prim plan, s-a situat **Dimitrie Gusti** (1880-1955).

Personalitate de referință a culturii românești, D. Gusti este cunoscut ca întemeietorul unuia dintre cele mai puternice sisteme sociologice românești care a rodit în prima școală sociologică modernă din societatea românească – Școala Sociologică de la București –, precum și ca fondator de institute majore de sociologie și de cultură, membru și Președinte al Academiei Române, reformator al învățământului și culturii populare, om politic.

D. Gusti se înscrie în tradiția gândirii sociale românești dezvoltată de personalități eminente ca I. H. Rădulescu, G. Bariț, S. Bărnuțiu, M. Eminescu, T. Maiorescu, A.D. Xenopol, S. Mehedinți, conform căreia eforturile de modernizare a societății românești, prin „punerea în lucrare” a principiilor moderne de libertate, egalitate, democrație, proprietate, stat suveran, nu trebuie să distrugă structurile sociale de solidaritate moștenite, ci urmează să se întemeieze pe conservarea memoriei istorice, a ideii de comunitate, coeziune socială, implicare morală, continuitate, datorie, apartenență. Convins că noua ordine socială se clădește simultan pe identități colective și individuale, ca răspunsuri la două tipuri fundamentale de nevoi umane (nevoia de solidaritate de grup și nevoia de individualizare), D. Gusti a introdus în câmpul științei și în conștiința generației sale și a celor ce au urmat, o serie de înnoiri în tipul de sociologie profesat, în căile de legitimare socială și intelectuală ale disciplinei, în raporturile teoriei sociologice cu practica socială și în sistemul de valori împărtășit de comunitatea științifică și publicul larg.

De „instituția gustiană” se leagă o serie de priorități în planul teoriei și metodei sociologice, pe de o parte, precum și în planul practicii sociale, pe de alta:

- emergența sociologiei monografice, calificată drept „marcător identitar al sociologiei românești” (S. Chelcea, D. Abraham), a avut ca premisă „reziduul” reformei sociale;
- preeminența sociologiei națiunii asupra oricărei sociologii departamentale;
- crearea sistemului teoretic al monografiei sociologice care a servit ca fundament analitic al cercetărilor directe, pe teren, în principal a satelor;
- constituirea echipelor interdisciplinare dispunând de structuri de comunicație, autoritate, „cunoaștere tacită”, valori împărtășite, codificarea experienței de cercetare;
- ameliorarea vieții comunităților rurale printr-o reformă culturală care să cuprindă sănătatea, munca, spiritul și mintea locuitorilor satelor;
- instituționalizarea sociologiei, a relațiilor internaționale, reconstrucția sociologică a vieții academice.

În anul 1940, devine membru al Academiei Române (în locul lui O. Goga) **Nichifor Crainic** (1889-1972), filosof, sociolog și om politic care a elaborat o

concepție și o doctrină sociologică, potrivit căreia societatea este un organism ale cărei funcții vii sunt profesiile și nu clasele sociale, întrucât nici un organism social nu poate fi alcătuit din funcții negative, concurențiale, ci numai din funcții creatoare complementare. Scopul societății este satisfacerea nevoilor sociale și binele general al întregii comunități sociale. În acest sens, „corporatismul”, și nu clasele și structurile de clasă, este cel ce poate asigura solidaritatea socială și pacificarea generală a societății. Pe această bază își elaborează el sociologia politică, structurată pe trei dimensiuni: creștină, corporatistă și naționalistă, dezvoltată și concretizată în „programul statului etnocratic”, care trebuie să fie expresia specificului permanent al neamului, întemeiat pe „autohtonă și străvechimea neamului românesc”.

Sociologia lui N. Crainic, în special cea politică, este condiționată de concepția sa filosofică, de factură spiritual-creștină.

Imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial, au devenit membri ai Academiei alți doi mari creatori în domeniul sociologiei **Nicolae Petrescu** (1886-1954) și **Mihai Ralea** (1896-1964).

Primul – sociolog, filosof, antropolog social român – a fost membru corespondent al Academiei Române, Secțiunea istorică (1945-1948; 1990). El s-a aliniat tradiției de cooperare între sociologie și antropologie, având meritul incontestabil de a fi introdus antropologia culturală în cultura și învățământul din România. N. Petrescu a elaborat o teorie personală asupra sociologiei comparate menită a explica mecanismele diferențierilor sociale și naționale, în timp și în spațiu. Sociologia comparată stabilește relații între natura umană și suprafața vieții sociale, îndeplinind o triplă funcționalitate: elucidarea științifică a diferențierilor sociale; așezarea societății pe o bază mai naturală, corespunzătoare nevoii esențiale a civilizației; evaluarea critică a teoriei metafizice a statului național, a naționalismului, care acționează cu puterea prejudecăților etnice, politice în producerea crizelor sociale.

În acest cadru, N. Petrescu a dezvoltat o paradigmă a sociologiei comparative originale, cuprinzând în structura sa formală teoria sociologică comparată, problemele sociologiei comparate, „tehnologia” comparației sociologice și valoarea epistemologică și praxiologică a sociologiei comparate. Pe această bază el și-a propus să contribuie la elucidarea diferențierilor sociale naționale, de limbă, convingeri morale, prejudecăți, tradiții, idealuri politice și etice, valori culturale, mentalități. În acest scop, trăind tensiunile și conflictele sociale ale omenirii abia ieșite din marea conflagrație mondială, el examinează cu mare atenție marile fenomene socio-culturale ale timpului: afirmarea statelor naționale, problematica suveranității naționale, a diferențierilor naționale în limbă, problema limbii și a culturii universale, valorile naționale și umane, relațiile dintre „primitivi” și „civilizați”, stat-societate, individ-societate, război și pace.

El a studiat toate aceste procese prin prisma decalajului dintre „adevărată semnificație a științei” pentru promovarea spiritului de umanitate dintre oameni și

concepțiile asupra întregii game a valorilor naționale, care distorsionează relațiile normale dintre interesele și valorile naționale și cele general umane.

Scrisă în limba engleză, în cea mai mare parte, opera lui sociologică a fost cunoscută și apreciată pe plan internațional, făcând și astăzi parte din bibliografia obligatorie pentru obținerea doctoratului în sociologie în Anglia.

În ceea ce-l privește pe **Mihai Ralea**, sociolog, psiholog, filosof, literat și om politic român, publicist de marcă al „Vieții Românești”, alături de G. Ibrăileanu, acesta a devenit, după 1944, membru al Academiei Române. El a dezvoltat o concepție sociologică integralistă, nuanțată, în care determinismul durkheimian a fost amendat de ideea rolului activ al voințelor particulare, idee dezvoltată și de un alt cărturar român, D. Drăghicescu. Această poziție teoretică a constituit punctul de plecare al sociologiei sale, a sancțiunilor premiale, elaborată împreună cu Tr. Herseni.

O altă contribuție sociologică semnificativă a lui M. Ralea este formularea legii sociologice a interdependenței factorilor sociali sau a reciprocității lor, care-l apropie de eforturile similare exprimate de marii sociologi europeni și români: A. Comte, V. Pareto, M. Weber, D. Gusti, P. Andrei. El are meritul de a fi înfăptuit și una dintre cele mai cuprinzătoare analize sociologice a fenomenului revoluției din gândirea socială românească.

Sociologia însă s-a înscris în sistemul Academiei nu numai prin opere și contribuții teoretice sau metodologice, ci și prin semnificative cercetări individuale directe a problematicii majore a evoluției societății românești, realizată de institutele academice și de complexe echipe interdisciplinare de cercetare științifică.

Cele mai ample cercetări de acest tip au fost proiectate și au început să se realizeze, în perioada 1945-1948, după ce D. Gusti a fost ales Președinte al Academiei, calitate în care, după tentativele lui Emil Racoviță și Ludovic Mrazec, el a reluat ideea înființării unui Consiliu Național de Cercetări Științifice, ca organ al Academiei (nu al statului), având ca obiectiv principal realizarea unei vaste programe științifice de investigare a marilor probleme ale devenirii viitoare a societății românești. Creat la 19 ianuarie 1945, Consiliul a reținut 16 oameni și probleme prioritare de cercetare înființând 16 domenii corespondente. Între acestea, a fost stabilită și Comisia (a 15-a) de cercetări sociale de teren ale Institutului Social Român, având ca problemă de cercetare „Sociologia României prin cercetări în satele, orașele și regiunile țării, ca bază a operei de legiferare socială”. Iar ca obiectiv general, realizarea unei sinteze generale, menită să conducă, pe de o parte, la alcătuirea unui Atlas Sociologic al României, iar pe de altă parte, la cunoașterea analitică a proceselor și tendințelor evoluției sociale a societății românești în acea perioadă. Cercetările realizate de Comisie (în total 90), prin cele 8 institute ce i-au fost afiliate, au avut ca obiective de cercetare:

- regiuni sau zone industriale, agrare, de șes, deal, munte și de litoral (28);
- orașe și municipii, unele cu zonele lor de influență (37);
- sate sau grupări de sate tipice (14);
- probleme sociale ale muncitorilor forestieri, femeii, alimentației, locuinței (7).

Din păcate, în anul 1948, o dată cu interzicerea administrativă a sociologiei, alături de genetică și cibernetică, ca „știință burgheză”, aceasta a fost excomunicată, pentru aproape două decenii, nu numai din sistemul științific și cultural național, ci și din întreaga viață – economică, socială și politică, și astfel cercetările de sociologie au încetat.

Abia după anul 1965, când sociologia a fost recunoscută din nou ca știință socială legitimă, au putut fi reluate cercetarea științifică și învățământul sociologic și a fost reconstituit sistemul instituțional al sociologiei, în noi condiții.

Pe acest traiect, în sistemul Academiei s-au înscris ca momente de referință:

- crearea Secției de Științe Economice și Sociologice (1964);
- constituirea Comitetului Național de Sociologie, ca organism de reprezentare a sociologilor români în relațiile științifice internaționale și afilierea la Asociația Internațională de Sociologie;
- apariția, din aceeași perioadă, sub egida Academiei a două reviste, ambele în limbi străine: „Romanian Journal of Sociology” și seria „Sociologie” a publicației generale a Academiei, „Revue Romaine des Science Sociales”;
- înființarea, în mai 1966, ca unitate de cercetare științifică a Academiei, a Centrului de Cercetări Sociologice, iar ulterior, a unor Centre de Cercetări Sociale, la Cluj-Napoca, Craiova, Iași, Sibiu, Târgu-Mureș și Timișoara.

În anul 1970, o dată cu reorganizarea sistemului științific național, a fost creată, în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România, Secția de sociologie, având ca sarcină principală îndrumarea de conținut a cercetării din ramura de specialitate respectivă și valorificarea multiplă a rezultatelor obținute. Din anul 1972 a început să apară revista de sociologie „Viitorul Social”, în limba română, cu numere în limbi străine, în anii în care aveau loc congresele internaționale de sociologie, organizate de A.I.S.

Cu prilejul alegerilor de membri ai Academiei Române, în anul 1973 a fost ales membru corespondent profesorul **Henri H. Stahl** (1901-1991) devenit, după 1990 membru titular al Academiei Române.

Colaborator apropiat, începând cu anul 1926, al profesorului D. Gusti, H. H. Stahl a construit o poziție teoretico-metodologică distinctă, originală, de factură determinist-istorică, în cadrul școlii monografice, prin extinderea schemei cadrelor și manifestărilor în direcția unei istorii sociale a proceselor de „timp lung” cercetate cu metode adecvate: tehnici de arheologie socială, investigații de arhivă, studii panel.

Principalele sale contribuții științifice au fost recunoscute pe plan național și internațional:

- elaborarea unei teorii originale asupra emergenței și funcționării comunităților agrare sedentare, axate pe explicarea mecanismelor de autoreglare internă a satelor libere care au supraviețuit în anumite regiuni ale țării;
- evaluarea critică a teoriilor privind originea genealogică a organizării sociale a satelor și formularea propriei sale teorii, susținute de o largă evidență empirică, privind originea genealogică, devălmașă a comunităților rurale;

- elucidarea unor probleme controversate de istorie socială românească (existența tipului de orânduire tributală, elaborarea unei tipologii inedite a satului românesc);
- contribuții metodologice (tehnica monografiei sociologice, evaluări privind istoria sociologiei);
- contribuții la lămurirea procesului de pătrundere a capitalismului în România, la schimbarea satului românesc în perioada totalitarismului.

După 1990 au intervenit unele transformări în situația cercetării sociologice academice concretizate în:

- transformarea Centrului de Cercetări Sociologice în Institut și a Centrelor Teritoriale de Științe Sociale în Institute de Științe Socio-Umane;
- reunirea fostei Secții de Sociologie a A.S.S.P., cu Secția de Științe Economice și Juridice, în cadrul Academiei Române;
- înființarea unui nou institut de cercetare, în principal aplicativă, al Academiei – Institutul de Cercetare a Calității Vieții;
- încetarea apariției revistei de sociologie „Viitorul Social” și apariția unor noi reviste de sociologie: revista „Sociologie Românească” a Asociației Sociologilor Români, „Revista Română de Sociologie”, editată de Institutul de Sociologie al Academiei Române și „Revista de Cercetări Sociale” a Institutului de Cercetare a Calității Vieții;
- transformarea Comitetului Național de Sociologie în Asociația Sociologilor Români.

De asemenea, în această perioadă au fost aleși ca membri corespondenți ai Academiei Române, prof. Vladimir Trebici, prof. univ. dr. Cătălin Zamfir și dr. Mihail Cernea.

În prezent activitatea de cercetare academică desfășurată în Institutul de Sociologie a abordat cele mai importante probleme ale reformei și tranziției în România, cum ar fi:

- schimbări în structura socială și profesională a României din perspectiva creării unei economii de tip capitalist, moderne și competitive;
- restructurarea și modernizarea întreprinderilor industriale în contextul privatizării și reconversiei forței de muncă și activitățile pe plan sindical;
- analiza și diagnoza unor aspecte privind patologia socială, devianța și criminalitatea;
- tendințe ale evoluției culturii și mass-media și schimbările intervenite în sistemul de valori, norme și comportamente sociale și politice.

În perspectiva anului 2000, Institutul de Sociologie și-a propus realizarea a trei programe, dintre care unul de cercetare fundamentală, după cum urmează: dinamica instituțiilor sociale în procesul de tranziție (cu patru subprograme); valori și realități culturale în România (cu patru subprograme) și enciclopedia sociologiei românești (ca proiect de cercetare fundamentală).

DESPRE ACCEPȚIUNILE „CENTRULUI”

CAIUS DOBRESCU

1. DOUĂ REPREZENTĂRI ASUPRA „CENTRULUI”

În încercarea sa de a explica prin concepte aristotelice o realitate politică infinit diferită de paradigmele propuse de *Politica* Stagiritului, scolastica medievală atribuia condiția de „cetățean” (cives) numai membrilor aristocrației militare sau chiar numai principilor¹. Ea dezvoltă, în schimb, o întreagă teorie a „stării a treia”. Filosofia politică a lui Aristotel acorda o oarecare importanță mesoi-ilor, cei „născuți egali” și de aceea capabili de relații amiabile care să le permită să guverneze pe rând. Petru din Alverina, discipol al Sfântului Toma d’Aquino, este cel ce pune din nou în valoare ideea că egalii „nu au nici mult, nici puțin, de aceea nici nu-i invidiază pe bogați, nici nu-i disprețuiesc pe săraci, ei fiind factorul ponderator al comunității”².

Reconstruirea acestei perspective ne permite accesul la un sens ocultat de aluviunile istorice al conceptului de „stare mijlocie”, legat de coincidența dintre semnificația „mijlocului” în câmpul imaginarului social și semnificația sa în sistemul de referință etico-moral. Înăuntrul conceptului ierarhic al societății medievale, în care importanța îți este conferită de poziția pe care ți-a rezervat-o Divinitatea într-o ordine verticală³, se creează posibilitatea unei valorizări „non-ierarhice” a pozițiilor mediane din ierarhie. Cu alte cuvinte, a fi situat „la mijloc” nu este doar expresia fatalității, ci și rezultatul unei atitudini morale de cumpătare, de rezistență la tentațiile și pasiunile ce împing spre extreme⁴.

Despre un discurs al cumpătării și moderației dus cu mijloacele teoriei politice și împrumutându-și termenii din realitatea socială nu se poate vorbi, pentru epoca medievală, decât în cultura orașelor independente sau cel puțin autonome. În cetățile italiene, care combină creșterea economică și expansiunea intelectuală, „homines fortunae mediocris”, oamenii cu avere medie, sunt investiți cu un credit

¹ Ulrich Meier, *Bürgerlych vereynung. Herrschende, beherrschte und „mittlere”, Bürger in Politiktheorie, chronikalischer Überlieferung und städtischen Quellen des Spätmittelalters*, în: Reinhardt Koselleck și Klaus Schneider (ed.), *Bürgerschaft. Rezeption und Innovation der Begrifflichkeit vom Hohen Mittelalter bis ins 19. Jahrhundert*, Stuttgart, 1994, p. 63. Întregul volum este dedicat receptării de-a lungul secolelor a gândirii politice aristotelice.

² *Ibidem*.

³ Ernest Gellner, *Mitul națiunii și mitul claselor*, traducere de Florin Berindeanu, „Polis”, nr. 2, 1994.

⁴ Meier, *op. cit.*, p. 83

nu doar moral, ci și efectiv politic: ei constituie „starea” chemată de natură să guverneze⁵.

Imaginea pozitivă a stratului mijlociu poate genera, în condițiile unei crize politice, chiar efuziuni lirice și desfășurări apologetice pline de patetism. Iată, de exemplu, Siena, în 1378: după înăbușirea răscoalei ciompilor, care zguduise din temelii alcătuirea fizică și ideală a comunei, pătura celor cu venituri medii restabilește rapid ordinea civilă. Aceasta inclusiv în beneficiul – și spre ușurarea – patriciatului financiar și comercial. Momentul este comemorat de nuvelistul Franco Sacchetti (1330-1400) printr-un poem. Imaginea grotescă, transmițând o vibrantă repulsie, a muncitorilor răsculați („questa giacea lebbrosa”) este contrabalansată de aceea a virtușilor și bravilor „mezzane genti”. Concluzia apologetului coincide perfect cu doctrina aristotelică: „dal mezzo quasi mai non vien difalta”⁶.

Tot orașele italiene, însă, sunt și martorele codificării poetice (dar și ideologice) a resentimentelor împotriva oamenilor de stare medie. Urmele contrareacției aristocratice sunt numeroase, chiar dacă adeseori indirecte, ca în apostrofa umanistului Lorenzo di Marco Benvenuti la adresa intelectualului de origine nobilă Niccolò Niccoli, pe care, pentru savoarea ei, o redăm în forma originală:

*Populares omnes mediocris fortune hominis, sine quibus omnino civitas stare non potest, lutulentos sue atque ultimam fecem appellas (porci împușiți și ultimele scârnavii); cum etiam priores et collegas, quibus omnis nostre reipublice nititur gubernatio, cloacam fetidam soleas appellare*⁷.

Exaltarea „centrului” poate fi un alt nume pentru raționalismul filosofic care propunea așezarea omului „în centrul” naturii și motivarea (mai târziu, reconstrucția) moralei prin rațiune. Numele ilustre ale acestei tradiții, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, iau poziție de partea „mediocrității” virtuose. În *Spiritul legilor* (1748) Montesquieu consideră că bunul simț și fericirea „particularilor” constau în mare măsură în „la médiocrité de leurs talent et de leur fortunes”. Filosoful este categoric în admirația sa pentru o republică în care legile formează mulți „gens médiocres”⁸. Aceasta va fi guvernată fără îndoială cu înțelepciune. În *Discurs despre economia politică* (1755), Jean Jacques Rousseau se pune și el în slujba „mediocrității”, asupra căreia legile se exercită cu adevărat, în timp ce rămân neputincioase față de „comorile bogaților și mizeria săracilor”⁹. În *Scrisorile despre națiunea engleză* (publicate la Londra, în 1733), Voltaire vorbește despre „cea mai numeroasă, cea mai folositoare, cea mai virtuasă chiar, și, în consecință,

⁵ Vezi Willibald Steinmetz, *Gemeineuropäische Tradition und nationale Besonderheiten im Begriff der Mittelklasse. Ein Vergleich zwischen Deutschland, Frankreich und England*, în Kosselack și Schneider, p. 166.

⁶ Meier, p. 83..

⁷ *Ibidem*, p.85.

⁸ Citat în Willibald Steinmetz, *op. cit.*, p.171.

⁹ *Ibidem*.

cea mai respectabilă parte a omenirii, care constă din cei ce studiază legea și științele; din comercianți, din artizani, într-un cuvânt, din toți cei ce nu sunt tirani”¹⁰.

Conceptul de „fortune médiocre” va fi înlocuit de Revoluția franceză cu acela de „classe moyenne” sau „mitoyenne” (probabil de la forma din urmă provine și românescul „mitocan”). Fără a părăsi sfera filosofiei, chestiunea definirii acestei clase se găsește proiectată în miezul dezbaterilor Adunării Naționale asupra sistemului electoral. Pentru a distinge pe cetățenii responsabili și demni de încredere, se pune problema creării unui model universal al cetățeanului. În 1791, într-un discurs parlamentar, deputatul Barnave sintetizează calitățile celui demn să aleagă reprezentanții națiunii: trebuie să fie incoruptibil, deci să posede „lumières”, „intérêt à la chose publique” și „indépendance de fortune”. Această atitudine îl deosebește și de clasa superioară, și de „clasa cetățenilor obligați direct și permanent de către nulitatea absolută a averii lor să muncească pentru a-și satisface nevoile”¹¹.

Pe aceeași linie se situează și liberalismul secolului al XIX-lea. Cu unele nuanțe semnificative, însă. În opinia lui Willibald Steinmetz, conceptul liberal de „clasă mijlocie” amestecă elemente ale teoriei iluministe despre civilizație și progres cu teoria aristotelică. Accentul cade mai puțin pe frugalitate și pe cumpătarea modului de viață și mai mult pe „integritatea morală a clasei mijlocii, respectabilitate, inteligență, bunăstare, funcția de intermediere între bogați și săraci, prestația ei trecută și prezentă în slujba națiunii sau numărul mare și disponibilitatea pentru acțiune revoluționară, dacă dorințe legitime nu sunt satisfăcute”¹². Edificiul acestui nou concept se sprijină pe operele unor James Mill, Jeremy Bentham, Henry Brougham, în Anglia, Guizot, Royer-Collard sau Laîné, în Franța, Alexander von Humboldt, în spațiul germanic.

Moderația, sens original al „mediocrității”, este înțeleasă de tradiția raționalistă și liberală ca opțiune fermă pentru valoarea clasică a echilibrului, interior și al atitudinii publice, expresie a virtuții, a forței morale a individului și comunității.

Principalul câștig al acestui excurs istoric este că ne pune la îndemână două reprezentări asupra condiției „burgheze” pe cât de schematică în opoziția lor una față de alta, pe atât de complexe luate în parte. Prima așează burghezia sub prestigiul simbolic al „centrului”: cumpătare morală, austeritate existențială, prudență politică. Burghezia este sinonimă cu „nucleu dur” al unei comunități, este depozitara acelor relații de afinitate și coeziune care fac acea comunitate să existe. Cea de a doua deposează tocmai acest „centru” de orice semnificație spirituală și morală: el devine un loc al celor „călduși” care, după cum spune Apostolul, nu vor intra niciodată în Rai.

¹⁰ Citat în Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York, Harper & Row, 1975, p. 244.

¹¹ *Ibidem*, p. 180.

¹² *Ibidem*, p. 210.

Aceasta pentru că, dintr-o perspectivă spiritualistă, nu capătă cu adevărat sens decât ceea ce depășește prin natură condiția comună sau luptă continuu să depășească ceea ce este „comun” în propria natură. Chiar atunci când nu se ridică împotriva ideii însăși de normă socială sau morală, viziunea spiritualistă presupune asumarea acesteia ca o experiență extremă, intens dramatizată și patetică. Normele sunt în general înțelese ca limitări artificiale, convenționale, ca măsuri de protecție împotriva tragismului esențial al condiției umane, ca procedee colective de automatizare, de eludare a asumării acestui tragism. Această etică a inspirației și aspirației se bazează pe raportarea la valori transcendente și consideră că existența umană are sens doar trăită *in extremis*¹³.

Analizând arhivele clericale franceze din secolul al XVIII-lea (considerat „oficial” ca unul al Luminilor și al afirmării burgheziei), Bernhard Groethuysen a reconstruit o ideologie a ostilității față de burghezie foarte adânc înrădăcinată¹⁴. Viziunea asupra vieții atestată de aceste documente permite doar două căi de a atinge, cu mijloace umane, măreția: puterea și umilința. Prima cale este rezervată seniorilor, ale căror autoritate și strălucire reprezintă emanații divine, a doua cale aparține de drept săracilor, celor a căror condamnare la trudă și suferință, la penitență adică, poate deveni, din perspectiva salvării sufletului prin imitație cristică, un veritabil privilegiu și o formă de noblețe. *Potentes și humilis* prezintă, fiecare în felul său, semnele unei elecțiuni și întruchipează atribute complementare ale Divinității. Burghezi înșă se trezesc aruncați în afara acestui tablou. Existența lor nu este doar inutilă, ci de-a dreptul ofensatoare față de planul Creației. Faptul că nu pot fi situați în nici una dintre „stările” motivate ontologic și metafizic îi văduște de „realitate” și de demnitatea unui „destin”¹⁵.

Valul de spiritualism care a urmat Revoluției franceze – structurând într-un discurs politic temele și motivele „iluminismului” magic și hermetic care se manifestase până atunci ca o alternativă doar spirituală la „luminism” – este absolut revelator pentru tendința de respingere ca găunoasă a doctrinei moderației. Numele lui Joseph de Maistre este, probabil, referința cea mai sugestivă sub aspectul dramatismului și patetismului. În general, partida franceză a ultramontanismului, republicanii americani de nuanță ultraconservatoare, preromanticii și romanticii timpurii din statele germane și teoreticienii *tory* din Anglia configurează spațiul intelectual, politic și cultural al rezistenței la „mediocritate”¹⁶.

¹³ Am fi putut folosi aici conceptele, consacrate de antropologia culturală, de „morală a rușinii” și „morală a vinei”. Nu am făcut-o din convingerea că introducerea pripită a unor concepte „consacrate” în discutarea unei teme relativ noi ne micșorează substanțial șansele de a ajunge la o înțelegere deschizătoare de perspective asupra acesteia.

¹⁴ Bernhard Groethuysen, *Origines de l'esprit bourgeois en France*, Paris, Gallimard, 1927.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi Conor Cruise O'Brien, *Introduction. The Manifesto of a Counter-Revolution*, introducere la Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France and on the Proceedings in Certain Societies in London Relative To That Event*, (1790), Londra, Penguin Books, 1986.

Mistica *extremei* generează un efect secundar destul de ciudat. Adăpostind în sine tendința de a privilegia frumusețea gestului în dauna substanței morale propriuzise, ea este mereu pe punctul de a deveni mistica extremelor. De a egaliza, adică, atât dramatismul virtuții cât și pe acela al viciului, în numele unui același cult al „excesului”. Nu vom întârzia să ne întâlnim cu acest efect de cum vom aborda nașterea sensibilității „moderne”. Ideea că într-o crimă rezidă mult mai multă spiritualitate decât în toată existența burgheză luată la un loc, va deveni unul din locurile comune ale precipitatului cultural pe care îl numim decadentă, din care s-a născut ulterior avangarda istorică. În planul culturii politice, atitudinile ce pot rezulta din aceste premise sunt în număr de două: fie a depozeda politicul de orice semnificație care depășește sfera utilității imediate, a-l considera ca privind exclusiv nivelul „jos”, bolgiile umanului, fie a face din politic instrumentul sau arena experienței inițiatice.

Sursele acestui maximalism sunt și ele două. Pe de o parte, tradițiile aristocratice, recodificate, resemnificate și insuflăte cu o mistică particulară prin cultul explicit sau difuz al „cavaleriei”. Pe de altă parte, continua tentație a fundamentalismului apocaliptic manifestată înăuntrul, în marginea sau împotriva tradiției teologice creștine. Aceste două elemente se pot ignora reciproc, se pot opune unul celuilalt cu înverșunare sau pot fuziona în deplină armonie.

Din perspectiva spiritualistă, unul dintre lipsurile majore ale clasei lipsite de eroism a financiarilor, meseriașilor, comercianților, artizanilor, funcționarilor, liberilor profesioniști este completa ei inaderență la o etică a sacrificiului. Sacrificiul este esența însăși a creștinismului, iar cultura cavaleriească se bazează în bună măsură pe postulatul că onoarea este mai importantă decât viața. Creștinul este crescut în ideea jertfei întru Cristos iar nobilul, în cultul jertfei pe câmpul de onoare. Atitudinea în fața morții este esențială în ambele culturi, înfrângerea spaimii în fața neantului este provocarea permanentă pe care omul autentic și-o adresează sieși. Or, lumea de preocupări, viața interioară a burgheziei par, privite de la o asemenea altitudine, complet străine de înțelegerea și asumarea tragică a destinului.

Un alt reproș făcut clasei de mijloc este și acela al îngustimii preocupărilor ei, al lipsei ei de orizont spiritual și politic. În 1794, Thomas Gisborne, un adversar al exaltării clasei mijlocii și al valorilor „mijlocii” atașate ei, observa că argumentul autonomiei economice, interpretat de progresiști și optimiști ca pandant al autonomiei morale, poate fi invocat cu succes și împotriva ideii de extindere a dreptului de vot asupra stării mijlocii. Tocmai pentru că este absorbită de activitățile ei lucrative și mercantile, clasa mijlocie nu dispune de orizontul intelectual necesar pentru a înțelege chestiunile guvernării. Complet aservită rutinei zilnice, aceasta, departe de a fi mai virtuoasă și mai lucidă, este doar mult mai vulnerabilă la ceea ce Gisborne numește – cu un termen care va face, mai târziu, carieră datorită lui Gustave Flaubert – „contracted ideas”, ideile „primite de-a gata”¹⁷. De altfel, reproșul neputinței de a asuma responsabilitatea guvernării îl

¹⁷ Vezi Steinmetz, p. 185.

vom regăsi până foarte târziu, el constituind, de exemplu, la Joseph Schumpeter, unul dintre argumentele principale pentru care, în opinia sa, democrația „burgheză” nu poate supraviețui¹⁸.

În sfârșit, trebuie să amintim și capul de acuzație care vizează „scurtimea memoriei” ce ar caracteriza clasa mijlocie. Pentru viziunea spiritualistă, momentul originar al fondării societății este cel la care trebuie să te raportezi mereu și de la care trebuie să te inspire în orice încercare de a întâmpina viitorul. Burghezia pare exclusă de la această experiență atât datorită lipsei instrucției (cunoașterea, de exemplu, a limbilor clasice, acelea în care se află exprimate Adevărul, Binele și Frumosul), fie datorită lipsei de profunzime spirituală care îi interzice accesul la adevărata măreție.

Aici intervine, însă, o altă accepțiune a centrului, provenită din alt sistem de reprezentări. Din punct de vedere social, „centrul” desemnează segmentul median al piramidei stărilor, iar din punct de vedere moral și politic, o poziție de echilibru între tendințe egale dar de semn contrar ale sufletului uman. Există, însă, și alt sens al termenului, pe care atitudinile mistice și aristocratice nu numai că nu îl resping, dar chiar îl cultivă: sub aspect spiritual, „centrul” este un loc privilegiat, el desemnând, în același timp, „originea” sacră, „finalitatea” transcendentă, „concentrarea” mentală. Această altă perspectivă, cu totul diferită, asupra temei centrului, bogată în conotații mitice și mistice, are o deosebită relevanță și în ceea ce privește reprezentarea asupra puterii. „Centrul” este un focar din care iradiază puterea, astfel încât a te plasa în centru presupune, automat, a fi investit cu o condiție excepțională. Centrul nu mai definește aici moderația ci, dimpotrivă, devine compatibil cu ideea experienței limită, transfiguratoare.

2. „CENTRUL” ȘI POLITICILE IDENTITARE

Încercând să explice relația dintre sistemele de valori și simbolistica spațială, Charles Taylor face următoarele observații:

A ști cine ești înseamnă a te orienta în spațiul moral, un spațiu în care se pun întrebări cu privire la ce este bun și ce este rău, care sunt faptele care merită imitate și care nu, ce are sens și importanță pentru tine și ce este banal și secundar. /.../ Există indicii că nevoia de orientare spațială este adânc înrădăcinată în psihicul uman. În formele foarte grave ale așa-numitelor „perturbări narcisiace ale personalității”, care se manifestă printr-o profundă neîncredere în sine și în propriile valori, pacienții prezintă simptome de dezorientare spațială, ca și momente de criză acută. Dezorientarea și nesiguranța cu privire la situarea cuiva ca persoană par să conducă și la pierderea reperelor în privința poziției în spațiul fizic.¹⁹

¹⁸ J. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York - Londra, Harper & Row, 1976, p. 137-139.

¹⁹ Ch. Taylor, *op. cit.*, p. 28. Considerațiile de natură psihiatrică sunt preluate după Heinz Kohut, *The Restoration of the Self*, New York, International University Press, 1977, p. 153-154.

Această relație profundă între situarea morală și situarea fizică explică probabil de ce reperele spațiale intervin, în mod constant, ca repere spirituale sau intelectuale. Persistența împărțirii între „stânga” și „dreapta” a politicii parlamentare, în ciuda invocării repetate a „dezideologizării” și a „convergenței sistemelor” poate reprezenta un exemplu. Importanța atribuită simbolisticii centrului în definirea de sine a burgheziei, în tot ceea ce ține de politicile sale identitare – un altul.

În ceea ce privește imperativul de armonizare a diferitelor aspecte ale „centrului”, o soluție interesantă și, în același timp, extrem de prestigioasă este oferită de clasicism. Aici, reprezentarea seniorială a unui centru iradiant, al splendorii și măreției, „absoarbe” atribute ale moderației morale, „înnobilându-le” într-un cod al stoicismului accesibil în egală măsură și aristocratului și burghezului. Această cale de comunicare între diferitele accepțiuni ale „centralității” avea să capete o anumită forță a exemplarității, cu efecte chiar și acolo unde conștiința modelului clasic se estompase până aproape de extincție. În același fel, barocul, această umbră a clasicismului, această constantă presiune asupra unei „unice” centralități, această asiprație spre „proliferarea” centrilor (spirituali și morali) a reprezentat, de asemenea, o forță cu influențe pe termen lung asupra culturii burgheze.

Dacă burghezia se definește, în mod tradițional, ca un centru social – fiind echivalentă cu „clasa de mijloc” – acest mod de identificare se deplasează, inevitabil, spre o conotație morală, aceea a echilibrului, a detașării, a înțelepciunii, a prudenței. În momentul când elitele sociale și politicile ale Vechiului Regim încep să își piardă poziția tradițională, identitatea burgheză se vede confruntată cu tentația sau obligația de a-și asuma și semnificația spirituală a „centralității”. Această confruntare cu condiția carismatică a puterii nu presupune automat acceptarea: identitatea burgheză va oscila intens între preluarea acestei „moșteniri” (așa cum de Tocqueville spera că, într-o anumită măsură, se va întâmpla, și cum predica, mult mai târziu, un burghez aristocratizat prin cultul estetic al forței ca Gabriele D’Annunzio) și eliminarea sau marginalizarea elementului carismatic al politicii.

3. „CENTRUL” ÎN MODERNITATE ȘI POSTMODERNITATE

Vom porni, aşadar, de la cele două mari forme de simbolistică a „centrului” pe care le-am discutat mai sus: centrul ca expresie a moderației și prudenței și centrul ca sit privilegiat al puterii spirituale sau intelectuale. De asemenea, vom ține cont de jocul de convergențe și divergențe dintre cele patru tipuri de literatură pe care le-a conturat această lucrare: a eticului, a tehnicii, a gloriei și a plăcerii.

În demersurile noastre am luat, în general, ca limită inferioară a intervalului temporal pe care ni l-am stabilit, anul 1880. Ceea ce înseamnă că am considerat așa-numitul *fin-de-siècle* ca fiind „momentul zero” al declanșării acelei aventuri literare și intelectuale pe care o numim, într-un sens foarte general,

„modernitate”. Acest sfârșit de secol, însă, care se întinde până la primul război mondial, conține atât prelungirea unei culturi burgheze „pozitive”, încrezătoare în sine, asumându-și moștenirea culturii clasice și a raționalismului, cât și nașterea unui intens sentiment al îndoielii de sine, care combină retractilitatea cu voința de putere, izolarea domestică hedonistă și „estetizantă” cu impulsurile „imperialiste”.

Să încercăm să traducem aceste observații în termenii pe care i-am propus de la început. Cultura burgheză raționalistă presupune, așadar, integrarea diferitelor „varietăți stilistice”, asupra cărora am revenit continuu în aceste pagini, într-un proiect general al moderației, dominat de autoritatea centrului ponderator, al măsurii și prudenței opuse tradiției războinice și mistice a exceselor. O asemenea tendință este accentuată și de influența spiritului post-revoluționar: după consumarea fantasmelor romantice a unei transfigurări sociale de esență milenaristă, gândirea utopică este abandonată fie în favoarea unui spirit științific, naturalist, fie în favoarea evaziunilor fantasmatică, fie în favoarea realismului politic nutrit din surse clasice²⁰. Dacă, inițial, acest spirit unificator s-a manifestat prin ceea ce se numește „romantismul Biedermeier”, trebuie să spunem că, treptat, apar expresii tot mai sofisticate și mai complexe ale idealului moderației, atât în literatura victoriană sau de *factură* victoriană, cât și, ceea ce ar putea părea surprinzător la prima vedere, în naturalism. După cum am încercat să demonstrăm în cuprinsul acestui eseu, naturalismul exprimă, prin direcțiile sale dominante, o solidaritate, complexă, contradictorie, dar reală cu publicul burghez, în numele unui ideal al atitudinii independente, critice, responsabile, apte să avanseze soluțiile unor ameliorări graduale. În același timp, în naturalism burghezia își regăsește atât preocupările etice (responsabilitatea față de principiile enunțate de ea însăși), cât și cele „tehnice” (credința, aproape fanatică, în metodele științelor naturale și în progres, ideea de a transforma literatura într-un instrument de „îmbunătățire” a naturii și condiției umane). În același timp, naturalismul conține vizibile elemente „eroice” (glorificarea savantului, glorificarea liberei competiții a ideilor, la Zola, tendința, mai mult sau mai puțin conștientă, de proiectare a unor mitologii ale modernității²¹), ca și o propensiune pentru exprimarea și chiar exaltarea libertății senzuale care i-a atras atât succesul de piață, cât și ostilitatea moralistilor conservatori sau a ideologilor revoluționari. Această sinteză, reprezentativă, în bună măsură, pentru burghezia „tradițională”, raționalistă și pozitivistă, este pusă sub semnul unei moderații morale și intelectuale care refuză în mod sistematic aventurile utopice.

O dată cu apariția spiritualismului „decadent”, însă, interesul va aluneca în mod constant către o definire a centrului în sens spiritual. Este extrem de

²⁰ Th. Nipperdey, *Der Umbruch zur Bürgerlichen Gesellschaft seit der Amerikanischen und Französischen Revolution*, in K.W.Hempfer, A.Schwan (ed.), *Grundlagen der politischen Kultur des Westens*, p. 179.

²¹ Y.Chevrel, *Le Naturalisme*, Paris, PUF, 1982, p. 57.

semnificativă, aici, relația stabilită de Hannah Arendt sau George Moose între spiritul decadentei și politicile „imperialiste”, care chemau la un nou ideal războinic, la o nouă sinteză între „erou” și „negustor”. Nemulțumiți cu ideea de centru social și moral, înstrăinați de canonul moderației, fiii burgheziei „tradiționale” sunt tot mai atrași către redefinirea „centralității” lor în termenii puterii – o putere care, treptat, va căpăta tot mai accentuate conotații mistice.

Spiritualizarea și „ontologizarea” tematicii centrului este evidentă la vorticiștii englezi: Wyndham Lewis tematizează acel centru care exprimă liniștea imperturbabilă din mijlocul „vârtejului”²², în timp ce T.S. Eliot, peste ani, va relua aceeași temă a „punctului fix” în celebrele sale *Patru cvartete*²³. Dar o aceeași mitologie explicită a centrului va fi de regăsit la toată avangarda care interferează cu etnologia, de la expresioniștii germani, la Georges Bataille, animatorul Centrului de cercetări sociologice, în care, de fapt, intersul pentru ceea ce am numi astăzi „antropologie culturală” era precumpănitor²⁴, la suprarealiști sau la moderniștii ruși, alimentați și ei cu idei ale extrem de interesantei școli de etnografie dezvoltate la Leningrad. Evident, și în cultura română se manifestă o asemenea influență, la generația de scriitori și intelectuali fascizanți a lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica. Eliade, în special, va dezvolta mult ideea „centrului lumii”²⁵.

Dacă aceste forme de modernism „arhaizant” identificau centrul cu „originile”, curentele revoluționare făceau din însăși revoluție un „centru” al timpului istoric – momentul de răscruce dintre două vârste ale cosmosului. Interpretarea apocaliptică și milenaristă a „centrului” va fi extrem de vie în tradițiile combinate ale radicalismului politic și literar de extremă stânga²⁶. Spiritul radical al „estetizării politicului” va fi, de altfel, continuat de radicalismul „politizării esteticului”. Departate de a întreține doar relații de excludere reciprocă, așa cum vroia Walter Benjamin²⁷, ambele atitudini încurajează, de fapt, un tip de fundamentalism literar care duce la efectul, mai mult sau mai puțin intenționat, de *divergență* tot mai accentuată a celor patru culturi morale, simbolice, politice și literare care fac obiectul cercetării noastre.

Un al doilea moment, deci, în succesiunea celui dominat de un spirit al moderației „naturaliste” care unifica alternativele interioare ale burgheziei, este cel

²² W. Lewis, *Manifestul vorticist*. Citat în Eva Hesse, *Die Achse Avantgarde – Faschismus. Reflexionen über Filippo Tommaso Marinetti und Ezra Pound*, Zürich, Arche, p. 71.

²³ T.S.Eliot, *Patru cvartete*, traducere de Sorin Mărculescu, București, Univers, 1971.

²⁴ Cu privire la Centrul de cercetări sociologice animat de Bataille, vezi Peter Collier, *Dreams of a Revolutionary Culture – Gramsci, Trotsky and Breton* în „Timms”, Collier, *Visions and Blueprints*, p. 48.

²⁵ M.Eliade, *Drumul spre centru*, antologie de G.Liiceanu și A.Pleşu, București, Editura Univers, 1991.

²⁶ Lev Troțki, 1922: *Timpul a fost tăiat în două, o jumătate este vie, o jumătate este moartă, și trebuie să alegem jumătatea vie*. Citat în Jean-Pierre Morel, *Le Roman insupportable. L'Internationale littéraire et la France*, Paris, Gallimard, 1985, p. 40.

²⁷ Walter Benjamin, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, prima versiune, în *Gesammelte Schriften*, vol. I.2, Frankfurt/Main, Suhrkamp, 1978.

al unui spirit în care tema centrului se convertește în fundamentalism, variantele culturale și politice încercând, fiecare, să se impună ca dominante și „centrale”, în sensul de absolute, infailibile, reciproc exclusive. Acest proces accentuat și accelerat de divergență se simte în absolutizarea judecății morale, de la Benda la Sartre; în „sanctifierea” unei perspective instrumentale asupra experimentului literar, de la productivismul sovietic, la noul roman francez; în aroganța propagandistică a artei angajate, așa cum a cultivat-o Bertolt Brecht; în exaltarea vitalismului eroic, la D'Annunzio și Papini, la Barrès, Drieu la Rochelle și Malraux, la D.H. Lawrence și Hemingway; în propagarea unei „religii a culturii” de către Thomas Mann sau Hermann Hesse; în fantezia senzuală „totală”, cultivată de *Art Nouveau* sau în exaltarea corpului salvator, a eliberării soteriologice a fantasmelor, de către suprarealiști, Henry Miller sau Georges Bataille. Acest fundamentalism va conduce, așadar, la o neașteptată multiplicare a centrului (și sensului) „unic” al existenței.

O dată cu explozia socială și culturală a anilor '60 vom asista, din nou, la o resituare a culturilor burgheze în raport cu tema centrului. Dacă *centralitatea* temelor spirituale și obsesia situării într-un focar al „puterii” continuă să domine imaginarul artistic și literar, diferența frapantă față de perioada anterioară constă în încercarea de a determina convergența tuturor variantelor culturale ale modernității. Dacă ținem cont de acel vast „front popular” al anilor '60, în care marxismul și anarhismul se întrepătrundeau liber cu ideologii ale experimentului formal și ale sincretismului mediatic, cu forme eroice de expansiune a conștiinței prin droguri, cu un cult al vitalității, cu interesul pentru religiile orientale și pentru cultura de masă, va trebui, probabil, să recunoaștem că întâlnim aici un veritabil delir al spiritului de sinteză. Spiritul radical al anilor '60 este, într-un fel, temperat prin propria sa supralicitare: se deschide atât de mult către orice aduce într-un fel a experiment și a radicalism, încât „radicalismul” ajunge să își piardă complet substanța și sensul. Același lucru se poate susține și despre dimensiunea căutării spirituale: asimilând cu „lăcomie” orice formă de „spiritualitate”, mișcarea anilor '60 ajunge la un eclecticism ce nu mai poate fi ținut la un loc decât, eventual, prin fantasmatică ambiții, asistate de computer, de a modela „complexitatea”, aflate mereu pe muchia autocontrazicerii și autoaneantizării²⁸. De aici și nevoia de a găsi modalități de conținere a contradicțiilor sau de promovare a contradicției de sine la rangul de metodă intelectuală. De unde și nașterea așa-numitului „deconstructivism”, care, deși bazat pe o încrâncenată ambiție a demontării și demitologizării, rareori și-a propus să spulbere și miturile „sintetice” ale contraculturii anilor '60. Cu toate acestea, obsesia „centralității” în ordine spirituală este evidentă, chiar dacă aceasta este înțeleasă de cele mai multe ori ca o

²⁸ Vezi, de exemplu, John H. Holland, *Hidden Order. How Adaptation Builds Complexity*, Addison-Wesley, 1995.

alternativă „modernă” la religiile tradiționale, bazată pe o credință „pură” și „negativă”, care se dispensează de obiectul său divin, în stilul budismului Zen.

În sfârșit, o dată cu disiparea energiilor revoluționare ale anilor '60 și cu pierderea magnetismului exercitat de viziunile apocaliptice și milenariste, în lumea occidentală se instaurează o nouă „cultură post-revoluționară” în care tema „centrului” se deplasează din nou către poziția sa „tradițională”. Acum se redescoperă vechiul spirit al căutării moderației și prudenței, al expectativei, al calculului riscului, al toleranței, al scepticismului. Cu toate acestea, ceea ce se produce nu este o reîntoarcere la epoca unei convergențe a diferitelor tradiții culturale în „focarul” echilibrului moral și intelectual. Evoluția „post-revoluționară” pare, mai degrabă, să reprezinte un echivalent, în planul moderației, al „centralității” morale, al acelei „proliferări” a centrilor spirituali, din faza „clasică” a radicalismului modern.

Este vorba, adică, de combinarea unei tendințe de redescoperire a principiilor „centrului” moral, cu o mișcare de diversificare, de neașteptată multiplicare a accepțiunilor moderației. Astfel, putem vorbi de o moderație a unui spirit radical desemnat cu propriul statut, care acceptă că trebuie să transforme revoluția în subversiune ludică sau în carnaval; de o moderație a artistului-tehnocrat, care nu mai crede în capacitatea de redempțiune a tehnicii sale și în teleologia ei implicită, dar care își continuă explorările în ideea unor progrese limitate sau din pura plăcere de a inventa; de o moderație a artistului „dionisiac”, pentru care idealul plăcerii „totale” a fost abandonat în schimbul unei mai discrete „științe de a trăi”, așa cum este cea preconizată de Michel Foucault²⁹. Față de toate aceste variante autosuficiente – care, deci, în general, se ignoră – ale moderației, apar și încercări de regăsire a unei altitudini morale a moderației, presupunând curajul civic, responsabilitatea, orgoliul autonomiei, al independenței față de stat. Toate acestea sunt de regăsit în acea sferă a gândirii literare și politice denumite, de obicei, neo-conservatorism³⁰.

²⁹ Pentru ideea unei „științe de a trăi” vezi Michel Foucault, *Istoria sexualității*, traducere de Beatrice Stanciu, Timișoara, Editura de Vest, 1995, capitolele „Practicarea plăcerilor” și „Preocuparea de sine”.

³⁰ Peter Steinfels, *The Neo-Conservatives*, New York, Simon & Schuster, 1979.

SORIN RĂDULESCU, MARIA LARIONESCU, COSIMA RUGHINIȘ,
Cu ochii minerului – reforma mineritului în România, București, Editura Gnosis, 1999

Apărută recent la Editura Gnosis, cartea pe care o recenzăm este rezultatul unei colaborări susținute dintre o echipă de experți ai Băncii Mondiale și un grup de sociologi români.

Având la bază realizarea unui studiu de evaluare socială, coordonat și finanțat de Misiunea Rezidentă a Băncii Mondiale în România, programul de cercetare proiectat de echipa de sociologi a inclus următoarele obiective mai importante: evaluarea opiniilor muncitorilor disponibilizați din sectorul minier cât și din alte sectoare economice, care au beneficiat de prevederile Ordonanței 9/1997 și ale Ordonanței 22/1997, în legătură cu drepturile care li se cuvin conform măsurilor active și pasive prezentate de aceste ordonanțe, opțiunile lor privind căutarea unui loc de muncă sau acceptarea situației de șomer; evaluarea condițiilor de desfășurare a impactului social al procesului de restructurare, în legătură directă cu măsurile de protecție socială aplicate în zona Văii Jiului și Bazinul Gorjului, identificarea slăbiciunilor, dificultăților și a obstacolelor cu care se confruntă procesul menționat și recomandarea unor măsuri de ameliorare a asistenței sociale în sprijinul celor disponibilizați; identificarea și analizarea caracteristicilor sociale specifice ale personalului disponibilizat din unitățile miniere, cum sunt: apartenența etnică, zona de proveniență, sex, status ocupațional, rețelele de capital social, toate acele variabile care pot influența atitudinile și conduitele populației afectate, ca răspuns la procesul de restructurare; identificarea reacțiilor oamenilor, inclusiv ale disponibilizaților actuali sau potențiali și ale altor segmente de populație afectate negativ de reorganizarea altor sectoare industriale și declinul economiei locale, relevarea modalităților de confruntare cu aceste probleme, a inițiativelor cu scop adaptativ și a obstacolelor care împiedică realizarea acestor inițiative; înregistrarea propunerilor populației locale cu privire la posibilele ameliorări ale eficienței restructurării; stabilirea unei liste de indicatori cheie pentru monitorizarea impactului social și a eficacității măsurilor de protecție socială.

Studiul a avut în special un caracter pragmatic, operațional, scopul principal fiind acela de a monitoriza impactul reformei în sectorul minier și de a evalua condițiile factuale în care se desfășoară măsurile de protecție socială, în sprijinul persoanelor disponibilizate.

În mod particular au fost vizate, cu prioritate, instituțiile implicate în procesul de implementare a programelor de măsuri active.

Pe de altă parte, studiul de evaluare socială și-a propus o analiză de ansamblu a impactului pe care aceste măsuri îl au asupra modului de viață al localnicilor și a reacțiilor lor față de dificultățile și problemele determinate de procesul de restructurare a industriei miniere. În acest scop, noțiunea de atenuare socială a impactului provocat de reforma mineritului a fost conceptul central al studiului, ținând cont de următoarele dimensiuni ale strategiei de protecție socială, implicată de programul de restructurare: *a.* măsurile pasive, concretizate în plățile compensatorii și drepturile convenite minerilor în calitate de șomeri; *b.* măsuri active, constând, mai ales, în crearea de locuri de muncă în afara sectorului minier; *c.* dreptul foștilor mineri și al familiilor acestora de a beneficia, în continuare, de serviciile sociale asigurate personalului care activează în unitățile miniere.

Ținând cont de experiența studiilor anterioare inițiate de Banca Mondială asupra reformelor sectorului minier din alte țări din Europa Centrală și de Est, studiul întreprins a utilizat un ansamblu de tehnici de investigație cu caracter complementar, care să permită o analiză aprofundată a realității sociale și coroborarea datelor calitative cu cele cantitative. Metodologia de lucru utilizată efectiv în cursul cercetării a constat în: *a.* efectuarea unei anchete pe bază de eșantion reprezentativ, în cele trei mari zone afectate de restructurare (Gorj, Brad, Valea Jiului), fiecare zonă fiind circumscrisă unei societăți miniere (C.N.L. Oltenia, R.A.C. Deva, R.A.H. Petroșani). Ancheta a fost efectuată în două

etape: cea a anchetei pilot asupra a 50 de gospodării, urmată de faza anchetei propriu-zise, asupra unui eșantion reprezentativ de 1002 gospodării, cuprinzând mai multe categorii de populație din ariile afectate de restructurarea mineritului; *b.* efectuarea a 500 de studii calitative, unitatea de analiză fiind gospodăria. Analiza calitativă și-a propus identificarea variației conduitelor și strategiilor de confruntare cu situația de șomer și a potențialului acestor gospodării de a identifica și aplica soluții în funcție de vârstă, profil urban sau rural, status ocupațional etc.; *c.* din cele 500 de gospodării menționate a fost selectat un subset de 100 de gospodării, în scopul obținerii bugetelor de familie și a realizării unor studii de caz cu caracter biografic; *d.* au fost organizate, de asemenea, un număr de 10 reuniuni colective (focus-groupuri) având ca subiecți, mineri disponibilizați, mineri activi și membri ai familiilor acestora; *e.* în mod complementar desfășurării acestor reuniuni, au fost organizate 6 consultații colective (stakeholders consultation), având ca subiecți, experți și actori cheie, implicați în procesul de restructurare: manageri, lideri sindicali și ai asociațiilor de disponibilizați din sectorul minier, reprezentanți ai primăriilor și alte categorii de persoane cu funcții de conducere.

Informațiile recoltate din teren au fost completate și coroborate cu informațiile rezultate în urma analizei documentare, statistice și de presă, materialul bogat obținut în final făcând obiectul finalizării unui raport de cercetare, care se află la baza redactării celor 10 secțiuni ale acestei cărți.

Prima secțiune, dedicată evidențierii principalelor direcții și repere ale procesului de restructurare din industria minieră, prezintă: o istorie sumară a mineritului din aur și cărbune din România, principalele premise economice care au determinat necesitatea restructurării acestui sector de activitate, cadrul legal care a stat la baza disponibilizării personalului din minerit și principalele proiecte de reconversie a forței de muncă și de implementare a programelor de măsuri active în zonele afectate.

În secțiunea a doua sunt prezentate caracteristicile ariilor și unităților miniere investigate, recurgându-se la unele comparații între cele trei zone luate în evaluare, în funcție de 8 indicatori diferiți printre care: gradul de urbanizare, distribuția populației în funcție de locul nașterii, condițiile de muncă, gradul de utilare al întreprinderii etc. Un loc aparte în cadrul acestei secțiuni este rezervat problemelor sociale cu care se confruntă zonele miniere, fiind consemnate opiniile și aprecierile subiecților chestionați în legătură cu amploarea și gravitatea acestor fenomene. Astfel, scăderea pronunțată a nivelului calității vieții, poluarea, alcoolismul, starea deficitară a unei părți importante din populația locală, reprezintă caracteristici generale ale tuturor localităților investigate. Conform aprecierilor subiecților, șomajul reprezintă unele dintre problemele cele mai acute cu care se confruntă aceste localități. Procesul de disponibilizare a creat, din acest punct de vedere, numeroase dificultăți de supraviețuire pentru acele familii care și-au câștigat existența din minerit. La aceasta se adaugă faptul că, posibilitățile de absorbție a forței de muncă sunt foarte reduse sau chiar nule, majoritatea întreprinderilor din zonă confruntându-se cu mari dificultăți economice.

Consemnarea opiniilor subiecților, în legătură cu măsurile luate de guvern în scopul asigurării protecției sociale a locuitorilor din zonele afectate de restructurare indică o pondere de 87% a celor care consideră că statul ignoră problemele celor disponibilizați, această opinie fiind emisă într-o proporție mai mare de locuitorii din Gorj și Valea Jiului decât locuitorii din zona Brad.

Secțiunea a treia descrie modul specific în care a decurs procesul de disponibilizare, efectele imediate și gradul în care a fost afectată structura personalului. Spre deosebire de alte țări în care procesul de restructurare a fost precedat de analize prealabile, estimarea efectelor indezirabile, de strategii, de rețehnologizare a minelor rentabile, programe de recalificare și reconversie a forței de muncă în România, restructurarea acestui sector a debutat prin concedierea masivă a forței de muncă, care a acceptat „în mod voluntar” să-și părăsească slujbele, în schimbul unor compensații materiale. În acord cu acest punct de vedere sunt prezentate opiniile managerilor, liderilor sindicali, muncitorilor activi și disponibilizați rezultate din reuniunile și consultațiile colective privind: modul cum ei definesc procesul de restructurare și disponibilizare a forței de muncă din sectorul minier, opiniile lor în legătură cu modul de elaborare și aplicare a Ordonanței 22, rolul sindicatelor și administrațiilor locale în procesele menționate. Astfel, dacă pentru managerii restructurarea echivalează cu reducerea

masivă de personal, neexistând în acest sens o corelație strictă între eficiența întreprinderilor miniere și numărul muncitorilor care au decis în mod voluntar să-și abandoneze locurile de muncă, în percepția liderilor sindicali și a muncitorilor disponibilizați, acest proces are dimensiune politică esențială, fapt demonstrat de: absența unei strategii guvernamentale coerente în domeniul restructurării sectorului minier; subordonarea intereselor românești presiunilor impuse de anumite organizații internaționale cu scopuri monopoliste; evitarea unui conflict deschis cu minerii, care, prin intermediul măsurilor pasive de protecție socială, au fost „momiți” cu bani ca să-și abandoneze locurile de muncă.

În secțiunea a patra sunt prezentate tendințele generale ale procesului de disponibilizare și principalele categorii de muncitori disponibilizați, alături de constatările anchetei de teren, în legătură cu principalele categorii de motive, care au stat la baza deciziei celor ce au ales ca soluție disponibilizarea, factorii și persoanele ce au influențat această decizie, sursele de informare avute sau nu la dispoziție, capacitatea de asumare a unei asemenea decizii și de anticipare a consecințelor aplicării ei, satisfacțiile și insatisfacțiile determinate de un asemenea act. În pofida faptului că, majoritatea subiecților intervievați au apreciat că decizia de a cere disponibilizarea a avut un caracter personal, cele mai importante motive care au stat la baza cererii de disponibilizare au fost legate de „zvonorile” despre închiderea sau restructurarea minelor, alături de presiunile exercitate de unii manageri în direcția disponibilizării forțate a unei categorii specifice de personal (femei, persoane cu abateri disciplinare sau cu probleme de sănătate). În mod la fel de semnificativ, tentația banilor (plățile compensatorii) nu este considerată, decât pentru o mică parte de subiecți, ca fiind un motiv important de formulare a cererii de disponibilizare.

Principalele surse de informare pe care subiecții au declarat că le-au avut la dispoziție pentru a cunoaște conținutul Ordonanței 22, inclusiv drepturile și interdicțiile acordate de această ordonanță sunt, în ordine: conducerea Regiei (1), mass-media (2), sindicatul (3), alte surse (4). Informațiile oferite de conducerea Regiei par a fi fost mai importante în zona Brad, în timp ce în Valea Jiului, sindicatul și mass-media au avut rolul cel mai important în acest proces.

În ceea ce privește satisfacțiile sau insatisfacțiile în legătură cu decizia de a cere disponibilizarea, peste 70% dintre subiecți au declarat că sunt complet nesatisfăcuți de faptul că au dat curs unui asemenea act, cei mai mulți dintre aceștia susținând că această decizie a avut la bază o informare incompletă.

Ultima parte a acestei secțiuni înregistrează soluțiile propuse de cei chestionați cu privire la reabilitarea economică a ariilor miniere și protecția socială a celor disponibilizați. Majoritatea soluțiilor sugerate au în vedere crearea unor noi locuri de muncă, prin intermediul unor întreprinderi și afaceri care să beneficieze de sprijinul Guvernului și al Organismelor Internaționale. Atragerea investitorilor privați în zonele miniere, prin crearea unor facilități este, de asemenea, o soluție frecvent sugerată, deși, cei mai mulți dintre liderii de opinie chestionați și-au exprimat îndoiala în legătură cu crearea unor întreprinderi mici și mijlocii în zonele miniere, care ar putea oferi oportunitatea creării unor noi locuri de muncă.

Secțiunea a cincea evidențiază situația existentă pe piața forței de muncă, înainte și după masivele disponibilizări din sectorul minier. În acord cu datele furnizate de oficiile forțelor de muncă, ulterioare restructurării sectorului minier, s-a înregistrat o creștere dramatică a ratelor de șomaj în cele două județe aferente zonelor miniere Gorj și Hunedoara. Astfel, dacă în luna septembrie a anului 1997, rata șomajului raportată de Direcția Județeană de Muncă și Protecție Socială Gorj era de 6,2%, în luna februarie a anului 1998, aceasta a crescut progresiv până la 11,5%, înregistrând aproape o dublare față de procentul atins anterior primului val de disponibilizări. Acest fapt este corelat cu absența unor oferte de locuri de muncă compatibile cu pregătirea profesională a solicitanților sau cu orientarea profesională pe care au dobândit-o aceștia, în urma absolvirii cursurilor de recalificare organizate de oficiile forțelor de muncă.

În secțiunea a șasea se face o analiză a bunăstării materiale a subiecților investigați, fiind vizate următoarele dimensiuni: starea de sănătate a populației anchetate, nivelul veniturilor,

cuantumul cheltuielilor și al economiilor, condițiile de locuire etc., datele prezentate fiind corelate cu nivelul de instrucție al subiecților, tipul de gospodărie etc.

Secțiunea a șaptea prezintă, în cea mai mare parte, strategiile planificate și cele efectiv utilizate de către subiecții investigați în confruntarea cu situația de șomer. Sunt evidențiate demersurile făcute de către cei disponibilizați în vederea obținerii unui loc de muncă, opțiunile exprimate de aceștia în legătură cu eventuala recalificare și reconversie profesională a soțiilor casnice, părăsirea localității de reședință în favoarea localității natale, deschiderea unei afaceri sau practicarea agriculturii. Căutarea unui loc de muncă, demararea unei afaceri pe cont propriu (cel mai adesea, sub forma asociațiilor familiale) și, într-o mică măsură, practicarea agriculturii, constituie principalele strategii planificate de toți subiecții confrunțați cu situația de șomeri, în timp ce „munca la negru” și căutarea unui loc de muncă în străinătate sunt strategii utilizate, efectiv, în special de cei tineri. În ceea ce privește o eventuală recalificare și reconversie profesională în caz de somaj, peste 68% din populația activă chestionată, se declară de acord cu frecventarea cursurilor de recalificare pentru o nouă profesie, cu condiția, însă, ca aceste cursuri să le garanteze obținerea unui loc de muncă. La rândul lor, șomerii sunt în favoarea recalificării profesionale într-o proporție de 74%, în condițiile în care aceasta le va putea asigura obținerea unui loc de muncă. Opțiunea pentru o eventuală părăsire a localității este respinsă de un procent de 77% dintre cei intervievați.

În aceeași secțiune este prezentată atitudinea generală a subiecților față de întreprinzători și ideea de a începe o afacere proprie. Astfel, cele mai înclinate spre a începe o afacere pe cont propriu sunt persoanele tinere, din mediul urban, însă, mai mult de 70% din cei care își planifică deschiderea propriei afaceri își evaluează nevoile financiare ca fiind mai mici de 50 de milioane, aproape 40% dintre acestea situându-se la nivelul maxim al plăților compensatorii.

Secțiunea a opta evidențiază gradul de încredere a populației față de instituțiile implicate în implementarea măsurilor de protecție a șomerilor (Guvern, Primărie, Direcțiile și Oficiile Forțelor de Muncă, Agenția Națională pentru Dezvoltarea și Implementarea Programelor de Reconstrucție a Zonelor Miniere) față de conducerea Regiilor Autonome, Sindicate și instituțiile financiare. În egală măsură și față de aparținerea șomerilor din minerii la Asociațiile de disponibilizați și încrederea manifestată față de acestea. În general, toate instituțiile menționate, aveau foarte puțină credibilitate în ochii subiecților. la data efectuării anchetei, cea mai mică credibilitate fiind însă acordată Guvernului și Agenției Naționale de Dezvoltare și Implementare a Programelor de Reconstrucție a Zonelor Miniere (A.N.D.Z.M.). Diferențele dintre opiniile subiecților aparținând zonelor investigate, sunt semnificative din acest punct de vedere: astfel, exceptând gradul de încredere manifestat față de Guvern și A.N.D.Z.M., care este la fel de scăzut în toate cele trei zone miniere, încrederea în Primărie și Oficiul Forțelor de Muncă este mai scăzută în Valea Jiului, comparativ cu zona Brad și Gorj. Gradul de încredere, manifestat de subiecții din ansamblul eșantionului, față de conducerea întreprinderii, se situează în jurul mediei de 55%, în timp ce sindicatele întrunesc o adeziune de 34,7%. Este de menționat faptul că, spre deosebire de sindicat, ca organ colectiv, liderul sindical Miron Cozma, se bucura la data efectuării anchetei, de încrederea acordată de cca. 50% dintre minierii disponibilizați (48,8% pentru zona Brad și Gorj, 57,7% pentru Valea Jiului).

În ceea ce privește gradul de încredere manifestat față de instituțiile financiare, rezultatele anchetei au arătat că, majoritatea persoanelor intervievate au o atitudine favorabilă față de bănci și CEC.

Gradul de afiliere a foștilor salariați din sectorul minier la asociațiile de disponibilizați create, este foarte scăzut, numai 28% dintre șomerii investigați fiind la data efectuării anchetei membri ai asociațiilor menționate, în timp ce gradul de încredere manifestat față de aceste asociații este exprimat de subiecții eșantionului doar într-o proporție de 18%.

Secțiunea a noua este rezervată evaluării măsurilor active de protecție socială aplicate în ariile afectate de procesul de restructurare. Este evidențiată, în acest sens, eficacitatea unor măsuri cum sunt: serviciile de plasare într-un loc de muncă, programele de lucrări publice, serviciile de consultanță pentru deschiderea unor afaceri pe cont propriu, serviciile de recalificare profesională,

micile incubatoare de afaceri, job cluburile, centrele de orientare profesională și mediere a muncii etc. O evaluare generală a eficacității programelor de măsuri active, lasă să se întrevadă faptul că, la data efectuării cercetării, acestea nu erau pe deplin operaționale și eficiente. Unul dintre motivele pentru care aceste programe aveau o aplicabilitate redusă era legat de faptul că reconversia forței de muncă decurgea într-un ritm prea lent în sectoarele afectate de restructurare, neexistând, în general, o piață a forței de muncă și sectoare de activitate care să poată absorbi, în mod semnificativ, excedentul de șomeri. Crearea unor noi locuri de muncă, prin sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii este ca și inexistentă, acest lucru datorându-se procedeele birocratice și legislației nestimulative, precum și absenței inițiativei locale în identificarea unor oportunități de afaceri viabile. Datorită acestor situații, numărul de persoane disponibilizate care au putut beneficia de puținele măsuri active aplicate în județul Gorj era, până la sfârșitul lunii august 1998, de numai 4%. În județul Hunedoara, implementarea acestor măsuri în condiții incomparabil mai bune decât în județul Gorj, a asigurat, până la data menționată, plasarea a peste 17% din numărul celor disponibilizați, în special a celor din Valea Jiului.

Printre atitudinile frecvent adoptate de foștii mineri față de serviciile oferite pot fi menționate: refuzul acceptării unui loc de muncă în afara sectorului minier, datorită nivelului scăzut al salariilor, comparativ cu cele primite în minerit; aversiunea față de întreprinzătorii privați și speranța că vor fi reangajați în locurile de muncă pe care le-au părăsit prin disponibilizarea la cerere; refuzul de a se înscrie la cursurile de recalificare profesională, datorită faptului că multe dintre acestea au un caracter inadecvat și, în plus, nu le garantează în mod automat obținerea unui loc de muncă; teama față de eventualitatea începerii unei afaceri pe cont propriu, datorită procedurilor birocratice, legislației inadecvate, fiscalității excesive și absenței garanțiilor necesare pentru obținerea unui credit.

În **partea finală** a lucrării (secțiunea a zecea) sunt prezentate principalele concluzii și sugestii cu privire la atenuarea impactului determinat de restructurarea sectorului minier în zonele afectate. Lucrarea mai conține, în final, o listă de indicatori „cheie” pentru monitorizarea impactului social al restructurării și a eficacității măsurilor active aplicate în ariile investigate.

Îmbinând rigoarea științifică cu caracterul pragmatic, operațional cartea are meritul de a fi reușit o radiografie în viața comunității de mineri, realizând o îmbinare a celor două dimensiuni greu de intersectat: dimensiunea obiectivă și subiectivă a ceea ce constituie realitatea psihosocială, anticipând într-un fel sau altul, mișcările de protest ale minerilor din 1999. O analiză mai atentă asupra studiului dezvăluie o preocupare vădită a autorilor pentru dimensiunea umană a socialului, în condițiile unei societăți axată îndeosebi pe valori economice, mercantile, care minimalizează, uneori până la a ignora, factorul uman.

Constituind un exemplu sugestiv pentru ceea ce se poate numi cercetarea-intervenție, cartea poate fi recomandată ca un studiu de referință, într-un domeniu de maximă actualitate, în care aportul sociologului, în oferirea unor explicații științifice, obiective și probatorii la problemele specifice cu care se confruntă societatea românească, devine un fapt care nu mai poate fi ignorat.

Dana Sicoe

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *Sociologie*, București, Editura Economică, 1999.

O carte necesară și deosebit de utilă pentru clarificarea unor concepte și teorii de bază ale sociologiei contemporane este lucrarea *Sociologie*, apărută recent sub semnătura prof. univ. dr. Constantin Schifirneț. În elaborarea acesteia se face simțită dorința de integrare a unor informații complexe și variate, multe dintre ele dobândind noi valențe grație contextului inovativ. Bibliografia menționată cuprinde autori consacrați și se constituie într-un „ghid”, într-un instrument de orientare pentru alte persoane doritoare să pătrundă semnificațiile universului social.

Câteva teme și concepte majore (vârsta, cultura, rasa, etnia, grupul social etc.) sunt tratate pe larg, după trecerea în revistă a principalelor idei și orientări sociologice actuale: analiza funcționalistă, perspectiva conflictualistă și cea interacționistă.

Analiza *acțiunii sociale*, realizată de Max Weber și Talcott Parsons, ne familiarizează cu o serie de noțiuni fundamentale, completate apoi prin studiile lui Raymond Boudon și Karl Popper, studii despre raționalitatea acțiunii sociale.

Un alt concept, acela de structură, aplicat sistemului social, s-a dovedit extrem de fertil în literatura secolului XX, dacă ne referim numai la lucrările lui Claude Lévi-Strauss, T. Parsons și Anthony Giddens.

În strânsă legătură, se află teoria statuturilor și rolurilor sociale, așa cum sunt definite de Ralph Linton.

Pornind de la aceste precizări, autorul cărții abordează diverse teme, între care grupul social cu variantele sale (grupul primar versus grupul secundar, grupul de referință, grupul mic, grup conformist) ocupă un loc de frunte. Atrage atenția analiza *grupului conformist* – *Groupthink* – inițiată în anii '70 de către Irving Janis. Acolo unde procesul de decizie se sprijină pe reprimarea oricăror critici la adresa opiniilor liderului și ale majorității, acolo crește probabilitatea apariției unor erori, concluzionează Janis.

Există, însă, și influențe pozitive din partea grupului asupra comportamentelor individuale și colective. Un exemplu se întâlnește la nivelul *facilității sociale*. Conform lui Robert Zajonc, prezența altor persoane, mai precis a unor persoane atente la executarea activității respective, duce la creșterea motivației subiectului și, implicit, la îmbunătățirea performanțelor acestuia.

Cartea de față subliniază importanța socializării ca proces social de bază, atât în opinia funcționaliștilor, cât și pentru reprezentanții orientărilor conflictualistă și interacționistă. Printre agenții socializării se numără câteva instituții fundamentale: familia, școala, mass-media. Acestea, alături de grupul de prieteni și de *grupul de vârstă*, antrenează transformarea ființei umane în ființă socială (zoon politikon).

Autorul lucrării selectează dimensiunea socială a vârstei, accentuând pe existența unui paralelism între vârsta indivizilor și vârsta societăților. Trăind în timp și spațiu, omul și-a dezvoltat o conștiință istorică, o conștiință de vârstă, de generație și o „conștiință societală”. Elementul comun, cel care „dă unitate generației” este, după cum precizează autorul cărții, *mentalitatea*. Aceasta se constituie dintr-un „set de gânduri, puncte de vedere, de modele de interpretare asupra realității, așa cum apar în raporturile cotidiene”. Mentalitatea colectivă poate fi înțeleasă ca o „cultură a cotidianului”, fiind totodată un concept util pentru analiza evoluției istorice a societății. La rândul lor, cooperarea și conflictul dintre generații se originează în similitudinile, respectiv diferențele de mentalitate.

Un tip de grup extrem de atractiv pentru studiu, mai ales în contextul actual, este *grupul etnic*. Problema conștiinței de grup a minorităților naționale și relațiile cu populația majoritară prezintă importanță sub aspectul funcționalității sistemului social. Totodată, autorul lucrării accentuează rolul deținut de minorități în schimbarea socială. Potențialul de conflict este relativ mare datorită culturii specifice, reflectate într-un anumit mod de viață mai mult sau mai puțin asemănător cu al populației majoritare. Interesele minorităților sunt, de la un anumit punct, altele decât cele ale „majoritarilor”. În consecință, primii activează mai energic în direcția schimbării unor caracteristici ale realității sociale.

E. Stonequist (1937) aprecia nivelul ridicat de creativitate al strategiilor adoptate de membrii minorităților; creativitate stimulată de dificultățile obiective și subiective întâmpinate de aceștia.

Uneori, relațiile interetnice pot fi îngreunate ca urmare a prejudecăților și discriminării. De remarcat este că ambele tipuri de atitudini se soldează cu efecte profund negative pentru homeostazia socială, dar și de faptul că ele se întâlnesc atât în rândul majoritarilor, cât și la minoritățile respective.

Strategiile grupurilor dominante sub raport etnic cunosc un spectru destul de larg, variind de la forme mai „blânde”, precum pluralismul etnic, protecția legală a minorităților, până la asimilarea naturală sau forțată, transferul de populație, subjugarea minorităților și situația limită: exterminarea. Naționalismul, ca orice concept, poate fi interpretat din diverse perspective, comportând și valențe

pozitive și negative. În realitate, ideea statului național unic pierde sau câștigă teren în funcție de un anumit context economic socio-cultural și politic. Oricum, toleranța înseamnă aprecierea corectă a situației și înțelegerea, dacă nu acceptarea, motivațiilor celuilalt.

Lucrarea atinge multe alte domenii ale vieții sociale: educație, religie, cultură. Sunt analizate (prin prisma unor teorii sociologice) diverse aspecte ale sistemului economic și ale sistemului politic.

Familia ocupă un loc aparte, dată fiind influența decisivă pe care o are în procesul de socializare primară. Dificultățile prin care trece familia, în societatea contemporană, reflectă tensiunile acumulate de mediul social. Problemele nerezolvate de la nivel macrosocial se răsfrâng asupra microsocietății, între cele două sfere existând o strânsă și permanentă interacțiune. Această interacțiune se manifestă între toate componentele sistemului social, astfel încât sociologia generală ne poate introduce în perimetrul unor „ramuri” sociologice.

Lucrarea de față definește conceptele-cheie în jurul cărora s-au construit și delimitat disciplinele sociologice. Pentru sociologia culturii, spre exemplu, asemenea concepte-cheie sunt: *simbolurile, limba, tradițiile* etc. Și poate că nu întâmplător, cartea se încheie cu un capitol despre *schimbarea socială*! Sunt identificate sursele schimbării sociale. Mediul fizic, factorul demografic (populația), conduitele conflictuale, conduitele inovatoare contribuie la modificarea societății umane. Contactele dintre două culturi deosebite, prin procesul de difuziune sau prin aculturație, au drept consecință diverse mutații sociale. Nu în ultimul rând, sunt amintite mișcările sociale și caracterul lor revoluționar.

Această lucrare este una de introducere în spațiul social complex, fiind proiectată pe două planuri: analitic și sintetic. Prin bogăția materialului informativ, prin calitatea interpretării, autorul își atinge scopul declarat în prefață, acela de a oferi un instrument de cunoaștere, actual și pertinent, tinerilor sau mai experimentaților cititori.

Anda Moculescu

NICOLAE GROSU, *Tratat de Sociologie. Abordarea teoretică*, București, Editura Expert, 1999.

Primul volum al *Tratatului de Sociologie. Abordarea teoretică*, semnat de dr. Nicolae Grosu, surprinde cititorul prin modul original de a reflecta problematica sociologică. Așa cum mărturisește autorul, motivul scrierii acestei lucrări este „despervertirea sociologiei”, fapt posibil prin reluarea studiului sociologiei de la zero, apreciind că „șansa sociologului rezidă în neșansa de a suporta experiențe sociale de limită” (p. 7).

Fiind o știință de contact, sociologia se află în conexiune strânsă cu toate științele sociale, dar și cu multe științe tehnice sau ale naturii. Intuind interesul crescând pentru sociologie, resimțit de tot mai mulți oameni din toate segmentele socioprofesionale, autorul însoțește fiecare capitol de un glosar, care cuprinde cuvintele-cheie, pentru ca textul să devină accesibil și acestor specialiști fără renunțarea la discursul științific. Astfel, sociologia nu va mai rămâne un privilegiu al unui număr restrâns de specialiști, uneori marcați de exclusivism profesional ezoteric, ci va sensibiliza opinia publică, conștientizând valențele acestei discipline în cunoașterea și optimizarea vieții sociale.

Totodată, suntem avertizați că, prin temerara manieră de abordare, există riscul ca „încercarea de despervertire” să fie percepută ca brutală și vulgară, fiind necesar ca demersul autorului să fie înțeles în acuratețea intențiilor sale.

Lucrarea este constituită din trei părți: 1. Structurarea sistemică a societății; 2. Funcționalitatea instituțională a sistemului social; 3. Schimbarea structurală a sistemului social.

Apelând la tratatele de sociologie consacrate și la monografiile sociologice de referință, dr. Nicolae Grosu expune evoluția sociologiei, principalele concepții sociologice (funcționalistă, conflictualistă și interacționistă) și metodele de cercetare sociologică: ancheta (interviul, chestionarul) și observația (participativă și discretă).

Referitor la statutul sociologiei, autorul apreciază că aceasta, prin complementaritate teoretică și convergență metodologică și prin atingerea unui nivel de maturitate epistemologică, „se înscrie ascendent atât în ansamblul științelor, cât și în trebuințele oamenilor de a explica și de a prevedea mersul societății, destinul personal” (p. 16).

Abordarea sistemică îi permite autorului să surprindă anumite disfuncționalități reale sau virtuale, manifeste sau latente în sistemul social. Astfel, de exemplu, referitor la raportul dintre cultură și mediul social se afirmă că „dacă în vremuri normale etnocentrismul constituie un risc de izolare și prăbușire culturală și etnică, în perioade de criză el poate constitui un mijloc de consolidare și salvare a culturii și etniei” (p. 23). Totodată, autorul avertizează: „exagerările specifice exclusivismului etnocentric produc indivizilor de rând sentimentul compensării neîmplinirii și nonvalorii personale, prin iluzia supraîmplinirii și supravalorii etniei lor, aceștia devenind atât de înguști, rigizi și aroganți încât sunt ușor manipulabili în interesul categoriilor privilegiate” (p. 23).

Sunt semnalate dezechilibrele din natură, provocate de cultură prin practici absurde ce au poluat și epuizat mediul. Alimentația neadecvată și nocivă, depersonalizarea din marile aglomerații urbane, suprasaturarea informațională, destructurarea sistemului normativ au un rol distructiv asupra naturii umane. „Cultura – afirmă autorul – este deci procesul total prin care omenirea a supraviețuit și prin care riscă să dispară” (p. 29). Un alt paradox consemnat se referă la cultura înaltă, care este accesibilă elitelor, dar inaccesibilă maselor, încât aceasta „constituie o iluzie pentru elite și mof pentru mase” (p. 26).

Maniera înțeleaptă a individului de raportare la complexitatea realității sociale constă – susține autorul – în a fi „atât de rațional, încât să vadă multe și atât de emoțional, încât să nu vadă totul ... să fie atât de inteligent, încât să aleagă și să procedeze eficient la nivel de mijloace și atât de înțelept, încât să accepte amăgirea la nivel de scopuri” (p. 27).

Originea daco-romană, prin heterogenitatea etnică, a întârziat formarea unor tradiții, norme și moravuri unitare, specifice stadiului de popor. Ulterior, stăpânirile străine asupra țărilor românești au întârziat procesul de structurare specific stadiului de populație (p. 28). Astfel, „societatea românească, fiind, din cauza handicapului față de societățile dezvoltate, incapabilă să se regleze în raport cu acestea, deci inclusiv în plan internațional, a fost nevoită să-și încerce reglarea doar în plan intern, această neputință degenerând în convulsii sociale structurale, precum comunismul și legionarismul, prin care societatea s-a scindat în extreme, pierzându-și unitatea specifică unei societăți normale și deci capacitatea de a se autoregla” (p. 29).

Etnogeneza daco-romană este afectată de: *dezbinare* (indiferență față de semenii, invidie, dușmănie), *slăbiciune psihică* (slugărnicie față de străini, românul devenind străin și slugă în propria țară, vorbind cu minoritarii în limbile acestora) și *nemotivare* pentru muncă, care degenerază în delăsare și haos (amânarea treburilor până în ultimul moment).

Înainte de al doilea război mondial ne găseam încă în stadiul de populație, cu excepția unui nucleu valoric, specific stadiului de popor, care a capacitat masele în revoluțiile de la 1848, în unirea principatelor, în obținerea independenței și întregirii naționale și a unor instituții apte să stimuleze dezvoltarea (p. 31). În acest sens, dr. Nicolae Grosu afirmă: societatea românească, „fiind caracterizată de dezbinare, specifică stadiului de populație, nu de unitate specifică stadiului de popor, relațiile sociale dintre români sunt – chiar și la nivelul elitelor (autorități, manageri, medici) sau în raport cu acestea – de repulsie, batjocoră și jecmănire, motiv pentru care viața românului este, tocmai din cauza românilor, o necurmată suferință, rezultând că cei mai înverșunați dușmani ai românului sunt chiar românii și că cel mai antiromânesc comportament îl au românii înșiși” (p. 32).

Autorul are curajul să spună lucrurilor pe nume. Noi românii căutăm întotdeauna în exterior cauza păcatelor noastre: „barbarii”, ungurii, polonezii, turcii, rușii, țiganii (străinul din interior) sunt vinovați de toate relele câte s-au abătut peste pământul românesc. Desigur, e o realitate că am fost „în calea răutăților”, cum spune Grigore Ureche. Dar noi? Noi românii n-avem nici o vină pentru câte ni

s-au întâmpilat? Dr. Nicolae Grosu are perfectă dreptate: „cei mai înverșunați dușmani ai românului sunt românii înșiși”.

În capitolul 3, *Interacțiunea socială*, autorul prezintă etapele prin care individul decodifică comportamentul celorlalți: *percepția*, *evaluarea* (tipul și nivelul de personalitate) și *predicția* (anticiparea comportamentelor așteptate), încât acesta să adopte o strategie conformă cu interesele sale, dar și cu posibilitățile reale, evitând capcana de a se supraestima pe sine și de a-i subestima pe ceilalți (p. 37). Cu toate că interacțiunea socială are loc la nivel microsociologic, calitatea interacțiunii influențează atât destinul oamenilor, cât și al societății.

Prin însușirea rolurilor sociale, are loc procesul de socializare, care este influențat de cerințele societății, dar și de necesitățile și abilitățile individului. Agenții de socializare – familia, grupurile de vârstă, școala, biserica, asociațiile, mass-media – pot acționa contradictoriu, derutând indivizii, aflați astfel în situații disonante. Erori de educație pot întârzia socializarea copiilor: atunci când părinții sunt „centrați exclusiv și excesiv pe copil” acesta involuează spre comportamente emoționale, subiective. „Socializarea – afirmă autorul –, deși marcată de aspecte contradictorii, constituie procesul fundamental care asigură atât continuitatea și stabilitatea societății, cât și schimbarea acesteia. Devine evident că fără socializare, fie și doar în cazul unei generații, omenirea ar recădea în barbarie” (p. 58).

Conform opiniei autorului, devianța este ambivalentă, fiind „atât un pericol pentru stabilitatea socială, cât și o modalitate de adaptare a societății”, fapt care impune ca orice devianță să fie înțeleasă în dinamica ei: „ca o *disfuncție* prezentă și, în mod probabil, ca o *funcție* viitoare” (p. 66). Fiecare societate are un prag al exigenței normative și o anumită fidelitate a agenților de control social, care se diferențiază în funcție de statusul socio-economic al indivizilor.

O dată cu evoluția societății și trecerea la societatea postindustrială, are loc o fragmentare a rolurilor, iar comportamentele ca roluri în derulare sunt tot mai imprevizibile, fapt care înstrăinează individul. Cea mai gravă formă de înstrăinare este înstrăinarea față de sine și determină „indiferența oamenilor față de viață și de aici, ușurința cu care se supun riscurilor precum excesul de viteză, consumul de alcool și de droguri” (p. 77). Prin înstrăinare „relațiile se superficializează și se falsifică”, omul se comută emoțional spre animale, apreciate ca fidele și dezinteresate și mai atașate emoțional, ajungându-se ca în anumite societăți să se aloce sume mai mari pentru animale decât pentru creșterea copiilor.

În capitolul 8, *Discriminarea rasial-etică, de sex și de vârstă*, se susține că „discriminarea, ca raport cantitativ de forță, impune compensări calitative”. În timp ce majoritarii, suficienți cantitativ, „neglijează aspectele calitative de prudență, pregătire, efort și unitate”, minoritarii, insuficienți cantitativ, sunt „condiționați de viață să încerce compensarea din punct de vedere calitativ, printr-un plus de vigilitate, prudență, pregătire, tenacitate, abilitate și unitate” (p. 80).

Stratificarea socială (cap. 9) este un proces de diferențiere și organizare socială în straturi, în funcție de accesul la bogăție, putere și prestigiu. Fiecare strat social se concretizează printr-un stil de viață, comportamente specifice, și o anumită *șansă de viață*. Autorul subliniază importanța clasei de mijloc care, prin ocuparea majorității funcțiilor fundamentale din societate, devine un etalon pentru mentalitatea și moralitatea națională, dar și un factor de stabilitate în societate. Clasa de jos – prin poziția sa marginală și fără o ameliorare vizibilă a condiției sale – contribuie la reglarea societății printr-un standard de viață compresibil în perioadele de criză și șomaj, iar în perioadele de vârf printr-o dilatare a acestuia. Astfel, societatea, ca sistem imperfect, manifestă disfuncții, „expresia acestora constituind-o, în toate timpurile, existența năpăstuită a clasei de jos” (p. 108), care determină ca oamenii dotați din această clasă să nu depășească decât excepțional această limită existențială.

Mobilitatea socială (cap. 10), ca mișcare socială a individului în structura societății, se realizează atât ascendent, cât și descendent, intragenerațional, dar și intergenerațional. În măsura în

* Vezi Nicolae Grosu, *Multiplicitatea discriminării*, în „Revista Română de Sociologie”, nr. 1-2/1997, p. 67-76.

care structura socială este flexibilă, prin trecerea de la moștenirea tradițională a pozițiilor sociale la promovarea după merit și acceptarea căderii sociale a celor din clasele privilegiate, se poate aprecia cât de deschisă este societatea și se bazează pe *statuse sociale achiziționate* (p. 103). Într-un „sistem de valori, bazat pe pregătire, carieră, cultură și prosperitate”, indivizii devin tot mai performanți, iar societatea devine mai stabilă, prevenind „convulsiile specifice mișcărilor egalitariste”.

Creșterea competitivității, stimulată de o societate deschisă, are și un cost social marcat atât de „creșterea așteptărilor de ascensiune peste nivelul posibilităților și forfecarea, în acest fel, a unei părți a societății în frustrare, deziluzie, înstrăinare și devianță, cât și perturbarea stabilității structurilor și, respectiv, afectarea funcționalității sociale” (p. 104). Pentru limitarea acestor efecte negative, educația trebuie să fie pe măsura scopului, încât efortul să concorde cu ascensiunea la care aspiră individul, dezvoltându-i abilitățile favorizante. Astfel, perseverența ca aptitudine se dovedește utilă celor din clasa de mijloc, inutilă pentru cei din clasa de sus și inutilizabilă celor din clasele de jos (p. 105).

În capitolul 12, consacrat familiei, după ce prezintă evoluția și funcțiile familiei, în complexitatea și cu aspectele contradictorii, dr. Nicolae Grosu subliniază că „deși diminuarea funcțiilor familiei este evidentă, iar divorțialitatea accentuată, totuși familia rezistă ca una din instituțiile fundamentale și este posibil, din cauza agravării disfuncțiilor societății, ori să se destrame, ori să se transforme într-un bastion al supraviețuirii” (p. 125).

Referindu-se la religie (cap. 13), după ce prezintă funcțiile sale specifice (explicativ-existențială, normativ-morală și protectiv-emoțională), dar și funcțiile noi (integratoare, de control social, de socializare și formare a personalității, de înțajutorare, adaptativă), precum și cele mai importante credințe (hinduismul, confucianismul, iudaismul, creștinismul, islamismul), autorul constată că între religie și cultură s-a conturat o desincronizare istorică, fapt pentru care religia pierde din importanță, poziția sa slăbește și se accentuează procesul de secularizare. Fiind conservatoare, religia menține ordinea socială, cu excepția apariției unor situații incompatibile când poate avea o conotație revoluționară și, deci, susține unele mișcări sociale. Pentru indivizii emancipați, religia își pierde din credibilitate, încât „evoluția religiei, este și va fi oscilatorie și imprevizibilă” (p. 134).

Munca (cap. 14) s-a constituit ca instituție socială și reflectă fidel evoluția societății, inclusiv perturbările și disfuncțiile sale, care se conturează în stări conflictuale latente sau manifeste. Gradul de contestare a acestor disfuncții se concretizează printr-o reacție nuanțată, de la *absenteism*, *sabotaj*, până la *grevă*. Autorul apreciază că, în firmele mici, relațiile de muncă pot „redeveni de colaborare, iar indivizii își pot remanifesta autonomia, inițiativa, creativitatea și responsabilitatea, recuperându-se din alienare” (p. 142).

În capitole distincte, afectate educației, medicinei și apărării* autorul conturează unele probleme sociale care se impun cu acuitate și trebuie să facă obiectul unor studii aprofundate.

Gubernarea, ca instituție socială cu funcția de a asigura utilizarea și distribuirea puterii, reprezintă raportul istoric între putere și populație și este expresia nevoii sociale de autoritate. Atunci când „raportul de putere dintre guvernanți și guvernați este disproporționat atât din cauza sărăciei și ignoranței guvernanților, cât și din cauza lipsei sau acaparării de către guvernanți a mijloacelor de comunicare, sistemul autoritar riscă să degeneze în *totalitarism*, ca sistem politic ce controlează și anexează toate componentele societății, inclusiv intimitatea familiei și individului” (p. 170).

Fiind „expresia maximală a maturizării istorice a societății”, democrația autentică presupune un anumit nivel de: abundență economică, emancipare civică și accesibilitate comunicațională. Cu toate că „democrația reprezintă cea mai înaltă rezultantă a devenirii umane”, autorul ne avertizează că: „oameni de valoare profesională și economică rămân devotați profesiei și afacerilor”, iar în cariera politică se află indivizi, „motivați de măreție și putere, care se dovedesc astfel nedemocrați: ceea ce înseamnă că societatea, deși este propulsată de către inteligenți, hrănită de către modești și apărată de către mediocri, riscă să fie condusă inclusiv de către lichele” (p. 171).

* Vezi Nicolae Grosu, *Aspectele privind socializarea și desocializarea în instituția apărării naționale*, în „Revista Română de Sociologie”, nr. 3-4/1996, p. 249-256.

Referindu-se la societatea românească, autorul afirmă că aceasta este o „societate relativ înapoiată, valorile, normele, sunt tot mai puțin respectate, motiv pentru care «românul de rând» se comportă nedisciplinat, iar «românul de conducere» ... se comportă neexigent. În cazul în care printre «românii de conducere» există și exigenți, pentru faptul că sunt români, «românii de rând» nu-i iau în serios. Dacă individul de conducere este însă străin, «românul de rând», pentru a se prefaca că respectă normele, se manifestă slugarnic” (p. 172). Susținând că democrația este produsul istoric al structurii culturii maxime, dr. Nicolae Grosu apreciază că democrația reală este „posibilă doar în cazul societăților cu structură culturală de popor, nu și în cazul societăților cu stare amorfă de populație” (p. 173).

Schimbarea socio-culturală, dinamica populației, comportamentele colective și de masă, mișcărilor sociale și terorismul sunt teme extrem de actuale, analizate de autor în capitole speciale.

Lăsăm cititorului satisfacția de a afla și alte idei nu doar provocatoare și inedite, cât și relevante, din *Tratatul de Sociologie. Abordarea teoretică*, apărut într-o grafică modernă la Editura Expert, cu speranța că mesajul incomod va determina, pe de o parte, reacția specialiștilor, iar pe de altă parte, va avea un larg ecou în rândul celor sensibilizați de problematica socială și interesați să-și concerteze efortul pentru a restabili echilibrul social și a relansa dezvoltarea societății românești, într-o perspectivă globală, la cumpăna dintre milenii.

Dr. Florin Constantiniu, Maria Lazăr Colfescu

CLAUDIA HONEGGER, THERESA WOBBE, editori, *Frauen in der Soziologie: neun Porträts*, München, C.H. Beck, 1998

Comitetul de Cercetare a Istoriei Sociologiei din cadrul Asociației Internaționale de Sociologie a organizat, cu ocazia Conferinței de la Amsterdam (mai 1996) și a Congresului Mondial de Sociologie de la Montreal (iulie 1998), sesiuni cu teme de istoria sociologiei precum „Contribuția femeilor la dezvoltarea sociologiei”, „Sociologii îi citesc pe sociologi”, „Harriet Martineau și fundamentele teoretice ale sociologiei moderne”, Istoria sociologiei și consolidarea identității disciplinare”, în dubla intenție de a evidenția contribuțiile majore ale sociologilor femei la dezvoltarea sociologiei și de a sublinia importanța, pentru dezvoltarea sociologiei, a istoriei ideilor, a dialogului peste timp între gânditorii care au fost și care „reformulează moștenirea” reinterprețând prin lectură opera primilor. Astfel de reformulări se pot constitui în evenimente ale evoluției sociologiei.

Acesta este orizontul în care Claudia Honegger și Theresa Wobbe au publicat în anul 1998, la Editura H.C. Beck din Munechen, cartea cu titlul *Frauen in der Soziologie: neun Porträts* în care au reunit nouă studii ca tot atâtea portrete de sociologi femei, a căror contribuție la dezvoltarea sociologiei este evaluată de autori ca fiind majoră; aceste nouă studii sunt precedate de un valoros studiu introductiv (*Frauen in der Kognitiven und institutionellen Tradition der Soziologie*) elaborat de cele două editoare. Ele încearcă compunerea unui proiect al unei autodescrieri a unei „specialități” a sociologiei în cadrele mai cuprinzătoare ale sistematizării sociologiei provocată în ultimii treizeci de ani de erodarea – în condițiile diversificării contextelor instituționale și epistemice – capacității sociologiei de a se autoreprezenta. Editoarele asimilează accepțiunea pe care o dă Mannheim modernului – ca spațiu de pluralizare și democratizare a cunoașterii științifice și ca mediu istoric, social și cognitiv care mărește capacitatea cunoașterii de a fi realizată de mai multe grupuri și din mai multe perspective – și rețin ideea posibilității concurenței între perspective cognitive, între diferitele grupuri care le produc și le promovează. Ele consideră că larga paletă de reconstrucții disciplinare și reconstrucții ale istoriei teoriilor sociologice, rezultată în ultimii treizeci de ani ca urmare a sistematizării sociologiei, trebuie raportată la tipul studiilor privind identitatea istorică, socială și cognitivă a agenților cunoașterii, la specificul orientărilor sociologice, la contextul și țelul

instituționalizării disciplinei ca instanță de selecție, difuzare, control și consolidare a unor perspective cognitive și orientări ale acțiunilor. Astfel de studii de istoria sociologiei pun în evidență „arboarele genealogic al sociologiei” (identifică tradiții cognitive și tradiții instituționale ale unor discipline) dar și „genealogia sociologică a reprezentării” liniilor de cercetare academice și neacademice.

Cele nouă studii reunite sub titlul *Frauen in der Soziologie: neun Porträts*, deși sunt scrise de autori¹ din diferite centre universitare ale Europei și Americii de Nord, formează o carte. Cu toate că poartă amprenta unor medii culturale și academice diferite, aceste studii au puncte de interes comune rezultate nu doar din sarcina portretizării ci, mai ales, din intenția de a schița un tip al sociologului femeie, de a identifica o „linie de cercetare” și de a structura imaginea unei anumite specialități în cadrul unei genealogii sociologice a reprezentărilor privind disciplina sociologie. Tocmai de aceea fiecare studiu-portret indică: 1. drumul spre gândirea sociologică a femeilor sociolog; 2. contextul instituțional și politic al muncii femeilor sociolog; 3. însemnătatea intelectuală a operelor lor; 4. elementele necesare pentru înțelegerea mecanismelor uitării sau ale respingerii acestor femei în afara canonului academic.

Credem că propunerea editoarelor de a considera cartea ca schiță a unui „proiect al unei noi autodescrieri” a unei „specialități” este, cel puțin în unele dintre dimensiunile sale, realistă. Strategia lor constă în a dezvolta programul de cercetare inițiat de Germaine de Staël-Holstein – al cărui nucleu îl formează „interesul pentru modalitățile sociale și culturale ale existenței feminine în societatea modernă” (p. 10) – și în a-l îngloba într-o tradiție cognitivă prestigioasă (în care se înscriu Kant, Saint-Simon, Comte, Durkheim, Simmel). Produsele noologice și materiale ale acestei „tradiții îmbogățite” întemeiază, argumentează editoarele, cererea de reformulare a identității discipline, o reformulare care să stabilească cu claritate locul cognitiv și social al *specialității sociologice centrată pe problematica existenței feminine în societatea modernă*. În acest scop, susțin editoarele, trebuie să se revină în primul rând asupra selecției tradițiilor cognitive operată de tradiția instituțională a studiului sociologiei. Altfel spus, autorii intenționează să inițieze și să susțină, cu argumentele prestigiului unei tradiții cognitive și ale valorii lucrului bine făcut, un proces de instituționalizare a unei noi specialități în câmpul disciplinar al sociologiei deja instituționalizate. În prelungirea unui raționament mertonian, ei argumentează că funcțiile cercetării științifice din acest spațiu, precum și conștiința valorii realizărilor în acest spațiu epistemic, justifică atât recunoașterea identității noii specialități cât și instituționalizarea ei în câmpul disciplinar al sociologiei academice.

Pomind de la constatarea că, până la mijlocul secolului al XX-lea, pentru femei și pentru bărbați au existat căi diferite de acces spre sistemul științific, editoarele inferează că, în timp, s-au conturat tradiții cognitive și tradiții instituționale diferite ale sociologiei. Nu numai că femeile sociologi au urmat „alt drum de calificare și alt model al carierei decât cel al sociologilor bărbați” (p. 15), dar ele, susțin editoarele, au dat o *interpretare complementară* tradiției disciplinare (cognitivă și instituțională) și au lucrat într-un sens care a dus la *constituirea unei noi tradiții cognitive și instituționale* „fixată într-o rețea de raporturi feminine” (p. 15). Temele specifice care au făcut obiectul cercetării au fost: statutul precar al femeilor în societate, menirea femeii în societatea modernă, modalitățile sociale și culturale ale existenței feminine în societate.

Editoarele observă că, de-a lungul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, „femeile deosebite” ca „grup invizibil” au avut posibilități de asimilare a științei și de organizare a educației diferite, funcție atât de etapa evoluției sociologiei ca activitate cât și de conjunctura politică a formării lor. Acesta este motivul pentru care autorii cărții ne propun o lectură în care să identificăm *trei generații de sociologi femei* care se disting prin: 1. tipul și modul formării intelectuale/profesionale; 2. tipul, conținutul și cadrele instituționale ale muncii sociologice.

¹ Caroline Arne (Elveția), Robert C. Bannister (SUA), Christian Fleck (Austria), Susan Haecker-Drysdale (Canada), Wolf Lepenies (Germania), Dorothy Ross (SUA), Claudia Honegger (Elveția), Theresa Wobbe (Germania).

Autorii prezintă nouă portrete de femei sociologi ca instanțieri ale tipului „femeii ieșite din comun” (p. 9), nouă „figuri istorice”, „pioniere ale teoriei sociale și ale cercetării sociale” (p. 11) care și-au desfășurat activitatea științifică în secolul al XIX-lea și în primele trei sferturi ale secolului al XX-lea². În centrul activității lor s-a aflat analiza sociologică a raportului dintre feminitate și modernitate, teorie și practică, structură socială și cultură.

Studiile-portret au permis evidențierea faptului că, pentru femeile sociologi din *prima generație*, ideea nucleu a cercetării era aceea a modernității, cercetările orientându-se în mod special spre analiza statutului femeii, a modalităților și nivelului educației femeii în societatea modernă; pentru cele din *a doua generație*, centrul de interes al cercetării era format, la un nivel, de raportul dintre științele sociale și problemele sociale, dintre teorie și practică și, la alt nivel, de raportul dintre cercetarea socială, reforma socială și mișcarea femeilor. Manifestând interes pentru analiza deosebirii dintre tradițional și modern și pentru discernerea și promovarea anumitor linii de evoluție ale societății moderne, primele două generații de sociologi femei au formulat, cu mijloacele teoretice și metodologice specifice sferelor lor de interese cognitive, obiectul specific al sociologiei – modernul – și o metodologie a investigării acestuia.

A treia generație de sociologi femei, prima generație de sociologi femei profesioniști, a fost marcată, cum prevedea Marianne Weber, de schimbarea tipului femeii care studiază, ea devenind o „luptătoare eroică” cu tărie morală și care-și afirmă voința creatoare. Femeile sociologi ale acestei generații: 1. s-au organizat în asociații și rețele ale femeilor ca „formă de recunoaștere socială și de solidaritate”; 2. și-au construit un drum profesional pe căi educaționale instituționalizate, profitând de reformele din cadrul sistemului educației superioare; 3. au avut acces la statutul de sociolog ca profesiune academică. Tema centrală a preocupărilor lor a fost aceea a raportului dintre cercetarea socială și reforma/ordinea socială. Aceasta este generația care schimbă accentul, în cercetarea socială empirică, dinspre calitativ spre cantitativ.

Temeiul considerării celor nouă femei sociologi, peste generații, ca un „grup al femeilor deosebite” este dat de faptul că ele fondează o tradiție cognitivă și stabilesc standarde recunoscute ale cercetării empirice sociale. „De la lucrarea despre metodă a lui H. Martineau din anul 1838, despre anchetele sociale, la Beatrice Webb și Marie Jehoda pornește o linie a cercetării empirice sociale realizată de femei care este clasică”³.

Reputatul istoric al sociologiei, președintele Comitetului de Cercetare a Istoriei Sociologiei din cadrul ISA, Dirk Käsler afirmă în lucrarea *Klassiker der soziologischen Denkens* că unele dintre aceste femei, mai ales dintre social-teoreticienele începuturilor, ar fi putut să devină clasice ale sociologiei, „figuri simbol”, deoarece și-au îndeplinit rolul de a funda și crea identitatea sociologiei. Editoarele volumului consideră că aceste aprecieri o privesc pe *Harriet Martineau* (a publicat prima lucrare de metode ale științelor sociale; a atras atenția asupra discrepanței dintre unitatea teoriei și lipsa de unitate a practicii), *Matilde Vaerting* (autoarea unui punct de vedere privind împletirea puterii cu cunoașterea), *Marianne Weber* (autoarea unui model cultural al socializării feminine în modernitate și a unei opere fundamentale de sociologie a dreptului), *Jane Addams* (autoare a unor studii privind individualitatea și diferența de gen în modernitate).

În măsura în care acceptăm că această carte/lucrare oferă sugestii pentru un „proiect al unei noi autodescrieri” a sociologiei ca disciplină academică trebuie să se analizeze accepțiunile pe care autorii le dau unor termeni cheie: canon, tradiție, fondator, clasic și să se decidă cu privire la valoarea argumentelor aduse în favoarea ideii recunoașterii instituționalizării acestei autodescrieri.

² Harriet Martineau (1802-1876), Jenny P. d'Héricourt (1809-1875), Beatrice Webb (1858-1943), Jane Addams (1860-1935), Marianne Weber (1870-1954), Matilde Vaerting (1884-1977), Frieda Wunderlich (1884-1965), Dorothy Swaine Thomas (1899-1977), Marie Jehoda (n. 1907).

³ Martin Blumer, et. al (eds): *The Social Survey in Historical Perspective, 1880-1940*, N.Y.: Cambridge University Press, 1991 (apud C. Honegger & Th. Wobbe, p. 14)

Este de remarcat că editoarele în studiul introductiv scriu despre o „*tradiție cognitivă*” și despre o „*linie de cercetare*” fără să „definească nominal acești termeni, astfel că nu putem stabili în mod univoc ce fel de relație există între „*linia de cercetare*” – inițiată și dezvoltată de „*grupul femeilor ieșite din comun*” – și „*tradiția cognitivă*” căreia îi aparțin fondatori ai sociologiei academice/instituționalizate precum Saint-Simon, Comte, Durkheim. În baza analizei textului, formulăm aprecierea că autoarele consideră că între tradiție și linie există o relație, pe de o parte, de instanțiere, pe de altă parte, ca de la întreg la parte. Recunoaștem că o astfel de interpretare asigură textului coerență și sprijină exigența de reformare a receptării unei „*linii de cercetare*”, de o manieră care să conducă la legitimarea existenței unei *specialități* în câmpul disciplinei academice a sociologiei.

Dacă se recunoaște fundării calitatea de a fi un proces și dacă se consideră că principala dimensiune a fundării este cea discursivă, atunci aceste femei sociologi ne apar ca fiind (co)fondatoare ale sociologiei, întrucât:

1. au produs „documente pertinente”;
2. au realizat o serie de analize privind rolul și statutul femeii în modernitate, au inițiat o versiune a cercetării sociologice;
3. au elaborat un „motiv fondator”;
4. au elaborat mijloace pentru o strategie de legitimare și reintegrare în sfera sociologicului a unor activități ignorate sau marginalizate.

Dacă se acceptă că procesul fundării implică – atât la nivel discursiv cât și la nivel instituțional – existența paternității/autoratului și a continuității, atunci se poate afirma că femeile sociolog ale căror portrete ni le prezintă autorii acestei lucrări (cel puțin unele dintre ele) pot fi considerate *cofondatoare* ale unei tradiții discursive și *fondatoare* ale unei „*linii de cercetare*” sociologice. *Cofondarea* este interpretată într-un mod care subliniază *unitatea obiectului creat dar și autonomia liniilor de cercetare* care au emers prin studiul lui.

Cei care consideră că „valoarea marilor opere constă nu în monumentalitate, nici în calitatea lor exemplară, ci în contribuția lor la o conversație despre ce suntem capabili”⁴ vor considera, cu certitudine, că aceste femei sociolog au produs texte clasice⁵, anume texte cu efect de condensare și cu funcție de mediere teoretică ce oferă standarde de excelență. Textele produse de ele au devenit nu doar sursă de legitimare auctorială ci, prin bogăția lor, au prilejuit reinterpretări repetate și au putut fi asimilate de unii membrii ai unor mișcări politice și sociale care au găsit în ele argumente și întemeieri ale propriilor acțiuni și discursuri. Unele dintre operele sociologice ale femeilor sociologi, portretizate în cartea pe care o recenzăm ilustrează un tip al gândirii sociologice care are astăzi relevanță. Toate aceste atribute sunt tot atâtea criterii ale *clasicității vitale*.

Întrebarea pe care și-o poate pune un istoric al sociologiei este: de ce aceste „texte” nu au relevanță în curriculum. Credem că Universității – care are o vocație orientată de normele raționalității cognitive, cercetării deschise și lămuririi reciproce – îi revine sarcina de a remodela procesul de receptare a operelor femeilor sociolog cu rezonanță culturală și socială, vitale pentru anumite proiecte și pentru restructurarea modurilor obișnuite de gândire. Dar această sarcină a transmiterii sociale, a difuzării operelor valoroase ale femeilor sociolog către nucleele profesionale ale sociologilor revine nu numai instituțiilor cu vocație academică ci și agențiilor transmiterii interstițiale care, se știe, sunt deosebit de eficienți în procesele de „desmarginalizare”.

Cartea *Frauen in der Soziologie: neun Porträts* este rezultatul cercetărilor efectuate timp de cinci ani de un grup de cercetători și profesori de la Institute și Universități din Europa și America de Nord. Ea are un aparat critic impunător, bibliografii de autor complete, bibliografii cuprinzătoare privitoare la viața și opera sociologilor prezentați. Această lucrare instanțiază tipul „cărții bune”:

⁴ Peter Baher & Mike O'Brien: *Founders, Classics and the Concept of Canon*, p. 125; în „*Current Sociology*”, N^o1, Spring, 1994, p. 27-126.

⁵ *Ibidem*, p. 57-124.

(re)pune în circulație idei fondatoare ale primei modernități; promovează personalități și opere, deși fondatoare ale sociologiei, cu o recunoaștere limitată la sfera unei minorități a cercetătorilor istoriei sociologiei; realizează un model de a concepe și scrie o istorie a unei linii de cercetare neinstituționalizată academic; pune întrebări capitale care privesc definirea statutului unei discipline științifice – pentru unele dintre aceste întrebări oferă răspunsuri, uneori dislocatoare de obișnuințe de gândire și evaluare, pentru altele nu are răspunsuri dar invită la cercetare și inovare.

Dr. Irina Cristea

FRANCINE MUEL DREYFUS – *Vichy et l'éternel féminin. Contribution à une sociologie politique de l'ordre des corps*, Paris, Edition Seuil, 1996.

Francine Muel Dreyfus* este sociolog, director de studii la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales de la Paris și membră a Centrului de sociologia educației și a culturii (EHESS/CNRS), fondat de Pierre Bourdieu. Ea practică o dublă metodă de cercetare, de sociologie istorică și sociologie clinică, preocupându-se în mod deosebit de procesele de constituire a identităților sociale și de atribuire a identităților colective. Aceste preocupări își găsesc aplicarea pe obiecte empirice și pe terenuri istorice diverse, printre care: sistemul școlar, sectorul instituțional al inadapării și al devianței infantile și juvenile, psihiatria, medicina și boala, opozițiile masculin/feminin, relația dintre ordinea corpurilor și ordinea politică.

Lucrarea, *Vichy et l'éternel féminin. Contribution à une sociologie politique de l'ordre des corps* (Vichy și eternul feminin. Contribuție la o sociologie politică a ordinii corpurilor), apărută în 1996 (Paris, Ed. Seuil), este consacrată construcției politice a feminității sub regimul de la Vichy (1940-1944); ea urmărește cele două direcții de cercetare privilegiate de autoare, respectiv sociologia viziunilor biologice asupra lumii sociale și sociologia proceselor de naturalizare ale socialului, constituindu-se într-o analiză a construcției instituționale și politice a identităților sociale, sexuale și profesionale. Cartea se înscrie într-o direcție inaugurată în anii '70 și ilustrată mai ales de lucrările cercetătorului american Robert Paxton, consacrată descifrării evenimentelor din anii 1940-1944, perioada ocupației germane în Franța. Pe parcursul acestei perioade, Franța a fost, spune autoarea, „singura țară occidentală care nu s-a mulțumit să administreze ocupația, ci a desfășurat o adevărată revoluție interioară a instituțiilor și valorilor sale morale” (p. 9). Această „Revoluție națională” concretizată printr-o serie de măsuri luate de statul autoritar cu scopul de a elabora o nouă organizare a vieții sociale a țării, sub deviza „Muncă, Familie, Patrie”, își face simțită prezența la toate nivelurile vieții, fie ele social, politic sau cultural. Revoluția națională este realizată sub conducerea mareșalului Pétain, care li se prezintă francezilor în chip de tată salvator („a cărui privire este atât de curată și de

* Printre publicațiile sale cele mai importante, se numără volumul *Le métier d'éducateur. Les instituteurs de 1900, les éducateurs spécialisés de 1968*, (Meseria de educator. Institutorii de la 1900, educatorii specializați de la 1968), Paris, Ed. Minuit, 1983), precum și un număr important de articole, dintre care amintim: *L'école obligatoire et l'invention de l'enfance normale* (Școala obligatorie și inventarea copilăriei normale, 1975), *Les instituteurs, les paysans et l'ordre républicain* (Institutorii, țărani și ordinea republicană, 1977), *L'initiative privée: le terrain de l'éducation spécialisée* (Inițiativa privată: terenul educației specializate, 1980), *Le fantôme du médecin de famille* (Fantoma medicului de familie, 1984), *Réincarnation. Notes de recherche sur une secte spiritiste de Brasilia* (Reîncarnarea. Note de cercetare asupra unei secte spiritiste din Brasilia, 1986) – apărute în „Actes de la recherche en sciences sociales” –, precum și capitolul „La messagère” (Mesagera), în *La Misère du monde* (Mizeria lumii), volum coordonat de Pierre Bourdieu, publicat la editura Seuil, în 1993.

pătrunzătoare... încât pare să spele lucrurile lumii... care nu vor mai fi niciodată ceea ce sunt", p. 41); la sfârșitul Revoluției, Franța, epurată de străini și de elementele antinaționale, ar fi urmat să se transforme într-o mare familie, organizată ierarhic și solidară.

Autoarea își propune să demonteze politica sexuală a regimului de la Vichy, latură încă foarte puțin și doar parțial explorată de cercetările întreprinse deja. Într-o notă, la p. 124, ea trece în revistă câteva studii consacrate politicii desfășurate de regimul de la Vichy la adresa femeilor, menționând că cercetătorii care s-au preocupat de un astfel de subiect sunt îndeosebi femei și interpretând această situație ca pe o dovadă a însăși eficacității ideologiei. Proiectul Revoluției naționale le rezerva femeilor un univers simbolic și ideal cuprinzând maternitatea, familia, căminul; regimul definește rolul femeilor în societate printr-o permanentă referință la diferența dintre sexe și la complementaritatea lor în sânul familiei. O analiză a locului femeilor sub regimul de la Vichy, plecând de la reformele educației, ale învățământului, ale muncii, de la politicile familiale și sanitare, conduce la descifrarea ierarhiilor sociale și a reproducerii lor în perioada respectivă, la aflarea definiției pe care statul autoritar o dădea elitelor și poporului, a filosofiei sale politice și sociale generatoare de excluțiuni.

Un fragment din Ernst Cassirer, ales ca motto al volumului, sugerează direcția de cercetare ce va fi urmată: este vorba despre o lucrare ce își propune să demonstreze faptul că, în vreme de criză, are loc o redeschidere a rațiunii mitice. „În orice *moment critic* al vieții sociale, forțele raționale capabile să țină piept apariției *concepțiilor mitice arhaice* devin fragile” (s. n.). Francine Muel Dreyfus își va articula demersul teoretic în jurul mitului „eternului feminin”, pornind de la ipoteza următoare: „A surprinde pe viu ideologia statului francez, pornind de la producerea «eternului feminin» de către acesta, ne va permite să reperăm și să reconstruim logicile sociale ale «așteptării încrezătoare», care sfârșesc prin a se transforma în forme de adeziune imediată, prin care se exprimă viziuni despre lume și sisteme de valori ce depășesc cu mult luările de poziție calificate drept politice în mod obișnuit” (p. 35). Moment istoric de criză, de răsturnare a ordinii politice și sociale ca urmare a înfrângerii, moment perceput în epocă drept unul de răscruce și drept un prilej de răscumpărare a greșelilor și de ispășire a păcatelor, prezentând, după părerea autoarei, nenumărate asemănări cu mișcările milenariste, Revoluția națională va constitui un veritabil „laborator de idei” (p. 100), care permite reconstituirea proceselor sociale de producere a ideologiei și de recentrare sexuală a lumii sociale.

Alegând ca poartă de intrare pentru studiul său „mitul eternului feminin”, autoarea face, încă de la început, câteva precizări necesare cu privire la sensul acestei noțiuni trecute în simțul comun, care impune ideea unei singure naturi și a unei singure esențe feminine eterne, ce ar scăpa dintotdeauna și pentru totdeauna oricărei constrângeri istorice” (p. 10); ea insistă în același timp asupra faptului că, deși eternul feminin așa cum îl concep culturile savante și simțul comun face parte din înconștientul social, „el este totodată și un obiect istoric, produs și reprodus de-a lungul timpului, mai ales în perioade de criză; el este produs conform unor logici de cucerire a pieței și de apărare instituțională, eternul feminin supunându-se unor imperative strategice și politice a căror măsură trebuie luată” (p. 18). Preocupându-se deci de sociogeneza reprezentărilor feminității și de logica producerii acestora, Francine Muel Dreyfus va urmări cu mare atenție discursurile oficiale ale regimului și le va analiza retorică; ținând cont însă de faptul că „nu textele cel mai explicit consacrate reeducării feminine în versiunea Revoluției naționale sunt în măsură să redea ansamblul sistemului mitic” (p. 358), ea va proceda la o muncă încă și mai minuțioasă, de sociologie istorică a reprezentărilor naturii feminine, realizând astfel o muncă în cercuri concentrice, sondând rădăcinile profunde ale fenomenelor și încercând să le explice într-un context larg. Autoarea își propune să meargă încă și mai departe și să studieze procesele individuale și colective de apropiere și de interiorizare a simbolisticii feminității construite de noul regim. În acest sens, un concept operatoriu important este acela de „violență simbolică”, împrumutat de la Pierre Bourdieu („acea violență necunoscută ca atare, de vreme ce i se acceptă principiile fundamentale și prerenflexive” – p. 336; printr-o serie întreagă de experiențe anterioare, femeile interiorizează principiul dominant și

încorporează structurile obiective ale dominației). Autoarea încearcă să descifreze mecanismele subtile ale dominației asupra femeilor pornind de la imagini și discursuri ce se repetă și trecând dincolo de ele, pentru a explicita formele de violență practică la care sunt supuse femeile (este vorba despre o serie de interdicții cu privire la muncă, învățământ, divorț, avort), precum și formele de violență simbolică ce intervin la nivelul reprezentărilor cu privire la feminitate.

În ceea ce privește structura propriu-zisă, cartea este organizată în trei părți, după cum urmează: *I. Hipnoza pedepsei; II. Cultura sacrificiului; III. Ordine biologică și ordine socială.*

În **prima parte**, autoarea trece în revistă discursurile posteriore înfrângerii, care, într-o perioadă de extremă confuzie, încearcă, pe de o parte, să identifice vinovații și, pe de altă parte, să propună soluții spre vindecare, legitimând în același timp noua ordine instituită. Atât în câmpul intelectual și literar, cât și în cel religios sau în cel științific, aceste discursuri se orientează după aceleași teme ale „degenerescenței naționale” (o prezență foarte puternică și în discursurile de după înfrângerea din 1871, care este, de altfel, des invocată ca termen de comparație), ale greșelii colective și ale nevoii de ispășire.

Societatea e prezentată ca fiind bolnavă, putredă la rădăcină (printre „păcatele” care au condus la o astfel de situație se numără lucrurile cele mai diverse: ascensiunea individualismului, drepturile omului, liberalismul, orașele decăzute, accesul femeilor la învățământul secundar și la muncă, abandonul familiilor, denatalitatea, cinematograful american...). Într-o perspectivă eschatologică, Revoluția națională se prezintă ca o șansă națională de răscumpărare, ca o reformă intelectuală și morală, propunând întoarcerea la „adevăratele” valori ale pământului și ale căminului, ale „Franței profunde”. Autoarea semnalează totodată și asemănările dintre limbajul Bisericii și acela al noii ordini politice, asociind tripticul creștin *păcat/încercare/convertire* cu triada vichistă *greșeală/înfrângere/redresare*, și insistând asupra subtilității mizelor politice ce interveneau pe scena socială ca urmare a apelului la instanțe percepute în mod tradițional ca nonpolitice, care serveau de această dată la mobilizarea imediată și la evacuarea unor posibile întrebări cu privire la legitimitatea noii puteri.

Pentru motive diverse (pe care autoarea încearcă să le lămurească apelând la unele teorii sociologice istorice), experți de moment (printre care se numără scriitorii, jurnaliști, oameni ai Bisericii sau oameni de știință), înarmați cu enorma credibilitate pe care le-o conferea poziția lor, se aliniază noii ideologii, contribuind astfel la elaborarea ei și urmărindu-și, în același timp, interesele specifice.

Conform schemei *constrângere/ispășire*, femeile se dovedesc a fi ținte privilegiate ale acestui „mea culpa” colectiv, la care regimul chema poporul întreg. Revoluția națională, echivalent al unei întoarceri la ordinea „naturală” a lucrurilor, va invoca deci, necesitatea de a regăsi „eternul feminin”, pierdut în perioada rătăcirilor democratice.

În cea de-a **doua parte** a lucrării, autoarea lansează o analiză a discursului oficial al statului autoritar, cu privire la femei și la familie. Este vorba despre surprinderea unei noi subculturi specifice a feminității, situată „la răscrucea dintre politica familialistă și natalistă a statului și cultura feminină catolică ... în opoziție față de școala și statul laice” (p. 19).

Această a doua parte se sprijină pe analiza de conținut la care sunt supuse textele de propagandă produse de regimul de la Vichy; autoarea invocă adesea retorica, lexicul, strategiile discursive ale acestor texte. Este vorba, în același timp, despre o descompunere a mecanismelor de legitimare socială și de interiorizare a noii reprezentări a feminității, prin sondarea discursului juridic cu privire la femei și la familie și, totodată, prin discutarea unor luări de poziție ale femeilor însele, militante sau nu, aflate de partea noii ideologii, pe linia „feminismului catolic” – mergând până la expresii extreme ce ilustreau adevărate „tragedii sociologice” (p. 226), atunci când victimele dominației acționează ca agenți de dominare – sau, din contră, aflate pe poziții de contestare.

Prin programele de reforare a ordinii sociale, Revoluția națională operează o împărțire sexuală a lumii, întărind totodată instituția familiei (concepută ca un zid de apărare contra individualismului și ca un mijloc de regăsire a ordinii naturale) și ținând femeile la funcția lor de mame, sub pretextul unei mai

bune protecții și a unei implicări civice discrete. Conform opoziției mitice dintre spiritul de plăcere și spiritul de sacrificiu (exploatat intens de discursul ecleziastic), o adevărată cultură feminină a renunțării este mobilizată în sprijinul ideologiei oficiale, care pare să ignore realitățile situației profesionale, școlare și intelectuale a femeilor franceze, precum și drepturile pe care ele le obținuseră anterior.

Cea de-a treia parte este destinată analizei „efectelor propriu-zis politice ale întoarcerii la soclul biologic al inegalităților primare”. Autoarea discută ierarhiile sociale care funcționau în timpul regimului de la Vichy, demonstrând că ele erau instituite în conformitate cu o gândire de stat privitoare la ordinea corpurilor, ceea ce înseamnă că ele trimiteau în mod obligatoriu la diferențe naturale, sexuale sau rasiale.

Conform logicii binare a rațiunii mitice, opoziția simbolică dintre masculin și feminin împarte lumea în sectoare corespunzând în mod natural fiecăruia dintre sexe: pentru bărbați, rațiunea, puterea, exteriorul, soarele; pentru femei, intuiția, supunerea, interiorul, luna (p. 231). Statul conferă noi legitimități dominației și propune noi definiții pentru excelența masculină, propovăduind cultul virilității și restrângând, totodată, posibilitățile de acces la educație ale femeilor. Din perspectiva acestei diviziuni a lumii sociale, sunt inițiate tot felul de dezbateri cu privire la educația femeilor – care ar fi trebuit să se îndrepte cu precădere către cultivarea „vocațiilor feminine primare” (adică maternitatea și preocupările legate de îngrijirea spațiului domestic) – și constituirea unei culturi școlare specifice feminine. Interesându-se de geneza unor astfel de orientări, autoarea insistă și asupra dezbaterilor ce preocupau societatea epocii, cu privire la competiția dintre învățământul laic și cel catolic, dezbateri ce opuneau, de fapt, statul republican și Biserica catolică (conform unei tradiții îndelungate).

Cartea se încheie cu o analiză a discursului medical practicat sub regimul de la Vichy. Obsesia de a face să „se regenereze patrimoniul ereditar al patriei și de a restaura omogenitatea ordinii sociale” (p. 354) se concretizează îndeosebi prin măsuri nataliste și măsuri rasiale. Greșeala femeilor este înscrisă în inima greșelii sociale, iar corpul e desemnat ca unicul purtător al identității feminine, ceea ce face ca, în realitate, apelul adresat femeilor de a participa la viața cetății să nu fie decât afirmarea unui principiu de excludere. Ordinea „naturală” a lucrurilor și centrarea lumii sociale pe diviziunea sexuală sunt invocate pentru a justifica și pentru a susține ierarhiile sociale și reproducerea lor, definiția elitelor și a poporului, antisemitismul, respingerea „inasimilabililor”.

Pentru a ilustra metoda de lucru pe care o aplică Francine Muel Dreyfus, vom prezenta pe larg, în cele ce urmează, analiza consacrată sărbătorii mamelor (partea a II-a, capitolul *Impunerea sărbătorii mamelor*), transformată de propagandă în ritual național și explicitând foarte bine felul cum s-a impus ideologia vichyistă a eternului feminin.

După ce descrie cadrul general, sistemul în care se inserează noua sărbătoare națională, autoarea procedează la o scurtă istorie a zilei mamelor, trecând în revistă diversele etape ale transformării sale în ritual național. La sfârșitul primului război mondial, avuseseră loc unele controverse între experții în identitate feminină, cu privire la prioritățile în materie de investiție socială a feminității; imaginea care s-a impus, cu sprijinul ideologiei repopulaționiste, a fost aceea a femeii-mamă (completată și înobilată de aceea a mamei răniților și a infirmierei devotate), în detrimentul imaginii femeilor muncitoare din uzinele de armament („muniționistele”).

Preluând conceptul de „ritual de instituție”, așa cum l-a definit Pierre Bourdieu (adică ritual de legitimare, al cărui efect major trece complet neobservat, pentru că el nu vizează să-l transforme pe cel cărui i se adresează, ci să instituie o limită între cei implicați și cei neimplicați în ritual), Francine Muel Dreyfus demonstrează că „ziua mamelor, devenită sărbătoare celebrată la nivel național în timpul regimului de la Vichy, funcționează după schema unui astfel de ritual, având drept scop să instituie o identitate și să impună o esență socială fondate pe diferențe biologice, stabilind, în același timp, o frontieră de neclintit între masculin și feminin, pe baza acelorași date naturale (p. 146).

Făcând dovada unei subtile intuiții, Francine Muel Dreyfus adaugă că forța noului ritual s-ar putea explica și prin faptul că el se suprapune unor vechi ritualuri agrare cu componentă erotică, practicate în mod

tradițional în luna mai (data noii sărbători fiind fixată pentru ultima duminică a acestei luni de renaștere a naturii), explorând astfel „un întreg inconștient colectiv cu puternică încărcătură emoțională” (p. 138).

Autoarea consideră că inventarea sărbătorii mamelor, instaurarea ei ca sărbătoare națională, precum și exploatarea sa ideologică constituie un exemplu de selectare a unor anume reprezentări extrase din „stocul” de imagini culturale disponibile, printr-un apel la simțul comun, la „experiențele primordiale ale lumii” (p. 148). Pe de altă parte, este evident că, singur, statul nu ar fi reușit niciodată să impună sărbătoarea mamelor în viața privată a familiilor. Reușita acestei întreprinderi se datorează intervenției unor instituții, printre care școala, municipalitățile, serviciul de propagandă al Comisariatului general pentru familie, precum și susținerii venite din partea organizațiilor catolice și a publicațiilor acestora, orientate către promovarea familiei. Este vorba, de fapt, de un fenomen de „cristalizare ideologică” (p. 149), implicând un ansamblu de instituții și de curente de idei preexistente într-o ordine dispersată, care se combină acum într-o nouă formă. Elemente vechi se reorganizează pentru a desena un ansamblu nou. Faptul că sărbătoarea mamelor s-a impus în viața publică, faptul că celebrarea sa a continuat mult după sfârșitul regimului de la Vichy, fără să stârnească întrebări cu privire la originea sa, sunt tot atâtea probe că lovitura de forță simbolică a reușit, că apelul la arhetip și-a demonstrat eficacitatea.

Lucrarea prezentată se înscrie ca o contribuție importantă la studierea regimului de la Vichy, subiect incitant ce nu încetează să-i preocupe pe specialiștii în științe sociale, care îl analizează mereu, din alte și alte unghiuri, într-o încercare continuă de a cunoaște și explica mai bine un moment controversat și încă dureros din istoria Franței. Cartea este o piesă importantă într-un puzzle pe care să se alcătuiască. Este o tentativă de a demonstra și de a explica funcționarea ideologiilor și sociogeneza reprezentărilor sociale. Este, de asemenea, o demonstrație a forței instituționale (de la „a institui”) a discursului, a limbajului în general: ea demonstrează forța de convingere a cuvântului ancorat în orizontul mitic.

Totodată, volumul completează imaginea anilor 1940-1944 în Franța, printr-o analiză asupra locului și rolului acordate femeilor în timpul Revoluției naționale, o temă încă foarte puțin explorată; iar acest aspect îl face să figureze ca o pagină importantă în istoria femeilor (*histoire des femmes*). Studiul figurează, de altfel, într-un repertoriu de lucrări ce se raportează la această disciplină, alcătuit de Françoise Thébaud în cartea sa *Ecrire l'histoire des femmes (A scrie istoria femeilor, ENS Ed. Fontenay/Saint Cloud, 1998)*.

Un astfel de subiect fiind practic inepuizabil, așa cum afirmă autoarea însăși, cercetarea s-ar putea îmbogăți printr-o analiză istorică comparativă privind reprezentările feminității în alte contexte ideologice (de exemplu, regimurile fasciste și autoritare ale epocii).

Din punctul nostru de vedere, această cercetare propune sugestii interesante în ceea ce privește, de exemplu, o posibilă analiză a regimurilor totalitare din fostul bloc comunist și, de ce nu, pentru un eventual studiu consacrat descifrării unei societăți actuale. Diversitatea și numărul impresionant al surselor, precum și exploatarea lor printr-o minuțioasă muncă în spirală (folosind o expresie a autoarei), implicând interogarea repetițiilor, reperarea schemelor de funcționare, identificarea producătorilor privilegiați ai acestor scheme, și interpretarea propriu-zisă a textelor, oferă indicații metodologice importante.

Înainte de a sfârși, nu ne putem împiedica, totuși, să punem unele întrebări în legătură cu folosirea termenului de „mit” în sensul în care el apare în carte: de vreme ce nu se fac precizări privitoare la sensul operatoriu al conceptului, el ar putea fi cu ușurință așezat alături de „eternul feminin” (cu înțelesul de noțiune trecută în sensul comun, care nu mai necesită precizări!). Dacă, însă, considerăm mitul în sensul accepțiunii clasice, aceea de narațiune fondatoare (ne referim, îndeosebi la teoriile lui Mircea Eliade), ni se pare că noțiunea de arhetip ar fi fost mai adecvată pentru a desemna această paradigmă de receptare care organizează, în cele din urmă, reprezentările și imaginile tradiționale ale feminității reunite sub eticheta de „etern feminin”.

La famille: l'état des savoirs, coord. François de Singly, Paris, Editions La Découverte, 1991.

La famille: l'état des savoirs este un volum colectiv, redactat de peste 40 de specialiști în științele umane – sociologi, demografi, istorici, psihologi, etnologi, sub conducerea lui François de Singly, profesor și director al Centrului de sociologia familiei, al Universității Paris V. Întrebările de la care a pornit ideea realizării unei întreprinderi atât de vaste au fost: care e fizionomia familiei la sfârșitul anilor '80, după o perioadă de transformări rapide; ce răspunsuri pot aduce la aceste probleme disciplinele care au studiat-o. Începând cu mijlocul deceniului 6, instituția familiei a suferit mutații profunde care au suscitat interesul tuturor științelor sociale, cercetările privind familia cunoscând o dezvoltare puternică. Două imperative pot fi identificate la originea cărții: acela de trecere în revistă și analiză a mutațiilor ce au afectat instituția familiei, funcțiile și structurile familiale și acela de sinteză și analiză a cunoștințelor acumulate în toate științele sociale, ca răspuns la întrebările/problemele ridicate de transformările familiei, într-o perioadă de mari schimbări ale comportamentelor și practicilor familiale. După încadrarea lucrării în contextul social în care a apărut, vom realiza o prezentare a structurii cărții, a principalelor perspective de analiză și a punctelor de vedere afirmate, încheind cu un exemplu de articulare a diferitelor demersuri dezvoltate în științele sociale.

Contextul social al începutului deceniului 9 a fost favorabil apariției unui astfel de demers. După *Trente Glorieuses*, perioada *baby-boom*-ului și a creșterii economice, în care modelul familiei nucleare conjugale se generalizase, comportamentele și practicile familiale, normele și universul său valoric au cunoscut schimbări profunde. H. Le Bras și C. Bonvalet notau că *marile fenomene care ritmează ciclul vieții familiei au suferit de 20 ani rupturi ca și cum, în locul unei evoluții continue, monotone, am avea de-a face cu tranziții între paliere*¹.

Fecunditatea care se plasa, după cel de-al doilea război mondial, la niveluri foarte ridicate, a scăzut începând cu anul 1965, pentru a-și găsi un nou echilibru la mijlocul anilor '70, la un nivel mult mai scăzut. Demografia au denumit anul 1965 ruptura, deoarece marchează debutul unei perioade de mari schimbări caracterizată, în special, prin scăderea fecundității până la punctul în care nu se mai asigură înlocuirea generațiilor. Această perioadă cuprinde anii 1970-1990. Așa cum a arătat E. Sullerot², este începutul unui nou model familial, caracterizat prin mariaj tardiv, descendență limitată la 2 copii (generalizarea normei *familie cu 2 copii*) și o accentuată instabilitate, vizibilă în creșterea numărului divorțurilor.

Nupțialitatea, care crescuse în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, a scăzut brusc în 1972, tendința de scădere continuând și în perioada următoare. În același timp, proporția nașterilor în afara căsătoriei a crescut.

Noile formule de viață familială au înregistrat o extensiune din ce în ce mai mare. E vorba de coabitări/uniuni libere, familii monoparentale, familii recompuse, menaje de o persoană, celibat.

Fenomenele care însoțesc aceste schimbări de anvergură și care sunt recunoscute ca factorii lor determinanți, sunt:

- difuzarea metodelor contraceptive, progresiv în toate țările occidentale;
- intrarea masivă a femeilor pe piața muncii, implicarea femeilor în activități profesionale;
- relaxarea moravurilor, evidentă în multiplicarea comportamentelor de tipul concepțiilor prenuptiale, căsătoria de probă (coabitarea înainte de căsătorie) și, apoi, coabitarea fără a avea în vedere căsătoria, precum și acceptarea lor socială din ce în ce mai largă, remarcându-se toleranță mai mare față de ele.

J. Kellerhals și L. Roussel au trasat tabloul general al evoluțiilor demografice survenite în perioada 1965–1985 în toate țările occidentale, remarcând caracterele generale, comune ale schimbărilor, dincolo de

¹ Hervé Le Bras, Catherine Bonvalet, *Transformations de la famille*, în „Transformations de la famille et habitat”, INED, IDEF, DREIF, „Cahier” no.120, Paris, 1988, p.11.

² Evelyn Sullerot, *Le grand remue-menage. La crise de la famille*, Paris, Fayard, 1997.

diferențele de ritm/calendar existente între aceste țări. Mișcarea ce a afectat ansamblul comportamentelor matrimoniale a debutat în țările din Nordul Europei, difuzându-se ulterior în țările din Sudul Europei; *divorțialitatea și fecunditatea au fost afectate mai întâi; a urmat nupțialitatea, apoi creșterea coabitărilor juvenile; în sfârșit, a survenit explozia nașterilor în afara căsătoriei*³.

Dezvoltarea aranjamentelor de viață în afara căsătoriei l-a determinat pe L. Roussel⁴ să vorbească despre dezinstituționalizarea familiei, iar structurile imprecise și schimbătoare ale familiei l-au inspirat să utilizeze sintagma, devenită clasică, *la famille incertaine* (familia nesigură). El remarcă o dublă dezinstituționalizare: pe de o parte, a comportamentelor mai puțin conformiste, ezitante în raport cu instituționalizarea, iar, pe de altă parte, a legislației, a dreptului, care a devenit mai flexibil în raport cu evoluția moravurilor. Mulți autori, în această filiație, au considerat legitimă utilizarea pluralului *familii* în locul singularului *familie*, ținând cont de transformările comportamentelor familiale și de pluralismul formulilor de viață familială.

Datorită acestor transformări de amploare a comportamentelor și practicilor privitoare la sexualitate, cuplu și familie, în perioada 1970-1990, familia s-a bucurat de un interes special din partea cercetătorilor din multe domenii ale științelor sociale, dar și de interesul mass-mediei – presă și emisiuni tv., care au consacrat mai mult spațiu problematicii familiei, astfel încât familia a devenit, în același timp, obiect de studiu preferat și subiect favorit al dezbaterilor mediatizate.

Astfel, la începutul anilor '90, se impunea realizarea unui bilanț retrospectiv și critic al științelor sociale, a unei sinteze a cunoștințelor actuale și a evaluării perspectivelor de dezvoltare viitoare a domeniului, pentru a face vizibilă fizionomia familiei contemporane.

François de Singly legitimează alegerea formulei volumului colectiv, invocând mai multe motive: specialiștii în diverse probleme sunt chemați pentru a face o sinteză a domeniului lor de cercetare, ceea ce asigură diminuarea riscurilor de rutinizare a cunoașterii și prezervarea specificului fiecărei abordări. Familia, instituție socială cu o multitudine de dimensiuni, e plasată la intersecția dintre mai multe planuri: economic, social, politic, psihologic, cultural, putând fi analizată din diverse perspective. A da cuvântul specialistului care cunoaște cel mai bine o problemă, un domeniu, un aspect precis, reprezintă fundamentul acestei concepții, care privilegiază caracterul eterogen pentru a arăta relieful câmpului de cercetare a familiei.

Caracterul heterogen al cărții e vizibil în clivajele existente între capitole. Mai întâi, perspectivele teoretice diferă: problematica familiei e privită din punctul de vedere al claselor/mediilor sociale, în capitolele despre alegerea partenerului, mobilitatea socială, raporturile între familie și școală, stilurile educative, sau din punctul de vedere al identității sexuale, în capitolele privind munca femeilor, educația fetelor. Un alt clivaj apare între autorii care privilegiază o perspectivă centrată pe instituția familiei și funcționarea sa internă, ca în capitolele despre relațiile conjugale, obiceiurile domestice, intrarea în parentalitate, memorie, bani, și cei care preferă o perspectivă centrată pe interacțiunile dintre familie și societate, ca în textele privind reglementarea politică a familiei, solidaritatea publică și cea privată, instituția căsătoriei. Se remarcă, de asemenea, și decalaje între modalitățile de abordare a familiei la nivel microsociologic sau macrosociologic: familia percepută ca instanță independentă, atenția concentrându-se asupra proceselor interne, sau familia ca variabilă dependentă în relație cu alte instanțe ale societății și statului.

Cartea este organizată în 5 mari părți, dintre care primele 4 părți prezintă temele principale ale cercetării familiei. În prima parte, *constituirea familiei*, se abordează teme ca: alegerea partenerului, formele familiei, transformările instituției familiei (instabilitatea matrimonială și familiile recompuse, celibatul, familiile monoparentale); perspectiva sociologică și cea demografică se articulează cu perspectiva istorică, ce pune în valoare comprehensiunea prezentului domestic prin

³ Jean Kellerhals, Louis Roussel, *Les sociologues face aux mutations de la famille: quelques tendances des recherches 1965-1985*, „L'Année sociologique”, 1987, vol. 37, p.17.

⁴ Louis Roussel, *La famille incertaine*, Paris, Editions Odile Jacob, 1989.

cunoașterea trecutului său. Astfel, instabilitatea matrimonială accentuată a ultimelor două decenii va fi interpretată ca rezultanta unui proces istoric prin care logica afectivă se impune ca mod de reglare internă a familiei⁵. În a doua parte, consacrată *funcționării interne a familiei* (relații conjugale, schimburi și interacțiuni în interiorul familiei), perspectivelor menționate li se adaugă perspectiva economică, în special în capitolele despre bani și locuință. Pentru studiul *relațiilor dintre generații*, urmărind coordonatele transiterii și schimbului, în a treia parte intervin perspectiva etnologică (capitolul privind relațiile de rudenie) și perspectiva psihologică (capitolul privind memoria familială). Partea a patra, *raporturile între familie și societate*, e consacrată mai mult științelor politice și economiei (capitolul despre costul copilului). Este un proces gradual în care se remarcă complementaritatea abordărilor, articularea între demersuri și rezultate, fără a se ajunge la identitatea lor. Este mai curând un dialog între diversele puncte de vedere și abordări.

A cincea parte, *Privirea științelor sociale asupra familiei*, este o panoramă a științelor sociale care au abordat familia, prezentând într-o manieră succintă definițiile familiei, metodele utilizate, instrumentele metodologice, cercetările cele mai importante și rezultatele lor.

În fiecare parte, capitolele tratează într-o manieră concisă aspecte precise, prezentând rezultatele cercetărilor cele mai importante și dând definițiile principalelor noțiuni și concepte, acompaniate de o bibliografie care trimite cititorul la principalele contribuții în domeniu.

Pentru demografi, familia ca atare nu este un subiect de referință; ei vorbesc despre fecunditate, mortalitate, nupțialitate. Familia este analizată fie ca măsură a fecundității, fie prin noțiunea de menaj. Identificată cu menajul, familia presupune studiul structurii sale sau al ciclului său de viață. Louis Henry, unul dintre primii reprezentanți ai demografiei istorice, menționa mai multe definiții ale familiei, în corespondența cu sursele și instrumentele metodologice utilizate:

- *statistica familiilor*, colectată din 1906, în momentul recensământului populației, și înlocuită în prezent cu Ancheta «*Famille*», care redă, în funcție de caracteristicile sociale și demografice, un tablou al fecundității retrospective a femeilor căsătorite;

- fișă de familie, popularizată și utilizată pentru studiile de demografie istorică;
- alte surse generale, precum recensămintele și listele nominative.

Școala demografică franceză s-a dezvoltat în filiația lui L. Henry, având ca premise concepțiile acestuia.

În cadrul perspectivei demografice, o contribuție remarcabilă a adus școala demografică de la Cambridge, prin reprezentantul său cel mai cunoscut Peter Laslett. El a realizat mai întâi critica, apoi legătura dintre cele două curente majore dominante în cercetarea familiei: cel antropologic, fondat pe principiul universalismului, enunțat de Murdock, și cel al sociologilor și istoricilor, de la Le Play la Parsons, marcați de romantismul marilor familii. Laslett introduce principiul relativismului structurilor familiale. Aportul său teoretic s-a materializat în două contribuții metodologice importante: o tipologie a menajelor și ciclul de viață familială, care a introdus dimensiunea dinamică în studiul menajului. În acest punct se situează marea polemică dintre orientările demografice: perspectiva transversală asupra grupului domestic, ce redă structura sa la un moment dat, versus perspectiva longitudinală, ce valorizează dinamica grupului domestic, ciclul de viață familială. Produsul primei perspective este tipologia sistemelor familiale; cea de-a doua perspectivă arată trecerea în timp a unui grup domestic prin mai multe tipuri de menaj. Ultima perspectivă e exemplificată de studiul Tamarei Hareven asupra ciclului de viață al familiei tulpină, care se poate transforma în alte tipuri de menaj.

Capitolele privitoare la alegerea partenerului, la intrarea în viața de familie, la instituția căsătoriei, la tipurile de familie, sunt exemple pentru modalitățile de articulare între perspectiva demografică, cea istorică și cea sociologică, utilizând anchetele demografice, analiza sociologică a datelor statistice ale INED și INSEE, dar și perspectiva istorică.

⁵ François de Singly, *La famille: l'état des savoirs*, Paris, Éditions La Découverte, 1991, p. 8.

În prezent, menajul parcurge transformări sub impactul realității sociale actuale, al evenimentelor care sporesc fragilitatea grupurilor domestice: divorțul, separarea, concubinajul. Astfel, studiile demografice viitoare vor fi orientate mai mult spre rețele decât spre menajele sau structurile familiale clasice, statice, utilizând mai mult perspectiva dinamică.

Istoria a adus o contribuție importantă la studiul familiei, introducând perspectiva schimbărilor instituției familiei, de la o epocă la altă. Lucrarea *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Regime* (1960) a lui Philippe Aries este cartea pionier în care se originează perspectiva istorică asupra instituției familiei și marchează începutul interesului istoricilor pentru familie. Acest demers se situează la intersecția cu demografia istorică. Urmând logica abordării demografice, definiția familiei se apropie de cea de menaj, în sensul de grup familial de rezidență. Dar accepția familiei, în perspectiva istorică, se axează mai mult pe conceptele de model familial și sistem familial.

Noutatea perspectivei istorice se datorează noilor surse utilizate:

- Registrele de stare civilă din vechiul regim – registrele de botez, căsătorie și înmormântări, ținute de preotul fiecărei parohii. Prin metoda analizei registrelor parohiale⁶, demersul istoriei se întâlnește cu demografia istorică, aducând date noi, prețioase în privința familiei în Vechiul Regim: rate de natalitate, vârsta medie a fetelor la prima căsătorie, numărul de copii pe familie. Această descoperire a determinat realizarea unui număr impresionant de monografii parohiale în anii '60.

- Recensământurile populației, realizate după Revoluție, începând cu 1836, la fiecare cinci ani, în Franța, dau informații precise asupra dimensiunii menajului și structurii simple sau complexe, care facilitează realizarea unei tipologii a menajelor. Prin acest demers, istoria se întâlnește încă o dată cu demografia.

- Dreptul succesoral anterior Codului civil și obiceiurile/cutumele legate de moștenire.

- Surse ale poliției.

- Iconografia, literatura.

Raporturile dintre stat și familie, și întreaga tematică asociată – un câmp în plină transformare – sunt analizate de științele politicii, de drept, de sociologia juridică, de sociologia dreptului. O întreagă problematică de studiu a apărut din această abordare: în ce măsură reglarea politică prin drept poate și trebuie să țină cont de rezultatele anchetelor sociologice, cum și până la ce punct se justifică intervenția abordării sociologice a relațiilor familiale în procesul de creare a dreptului. Prin această problematică s-a produs penetrarea spiritului interdisciplinar în cercetări, articularea dreptului, politicii și sociologiei familiei.

Aceste cercetări corespund necesităților provenite din trecerea de la epoca «modernă» la un viitor incert, caracterizat prin pluralismul practicilor și complexitatea relațiilor, ceea ce cere mai mult pragmatism și suplețe codurilor juridice. Transformarea așteptărilor populației a impus modificarea perspectivei juridice în direcția unei mai mari flexibilități: legea trebuie să devină mai flexibilă pentru a fi aplicabilă/practicabilă; legislatorul trebuie să țină cont de comportamentele și relațiile existente, de așteptările populației.

Anumite orientări ale sociologiei familiei au apărut în urma unei cerințe ideologice sau politice. Așa s-a întâmplat cu sociologia dreptului, care s-a dezvoltat în mod deosebit ca urmare a imperativului de modificare a legislației privitoare la divorț, reforma legii divorțului, coordonată de Carbonnier, fiind exemplul cel mai semnificativ.

În carte se pot identifica diverse modalități de construire a obiectului de studiu de către specialiștii care au abordat problematica familiei, putându-se evidenția modalitățile de codificare a mutațiilor familiei în diferitele științe sociale – istorie, demografie, sociologie, etnologie, economie. Diversele maniere de a construi obiectul de cercetare pot fi exemplificate prin diferitele abordări ale unei teme, care a constituit obiect de studiu pentru mulți cercetători: formele familiei/ sistemele matrimoniale.

⁶ În franceză, termenul utilizat pentru această metodă este *la méthode de dépouillement des registres paroissiaux*.

Școala demografică franceză (Louis Henry, P. Goubert, J. Dupaquier), prin metoda analizei registrelor parohiale, realizează un tablou precis al caracteristicilor biologice ale menajelor și comportamentelor: mariajul tardiv, raritatea celibatului definitiv, rata de ilegitimitate scăzută etc. Școala demografică engleză (P. Laslett), pornind de la datele recensămintelor, a codificat tipologia menajelor. Emmanuel Le Roy Ladurie, istoric al dreptului succesoral, a pus în evidență diversitatea obiceiurilor în Franța și complexitatea repartiției spațiale a diferitelor menaje. Lucrările de istorie antropologică, concepute ca lucrări de investigare de teren limitate la o regiune anume, utilizează sursele notariale și judiciare pentru a realiza o reconstituire globală a sistemelor familiale.

Lucrarea oferă un tablou general și vast al achizițiilor științelor sociale asupra familiei: evoluția tematicii de cercetare, diferitele metodologii utilizate, problemele și dificultățile apărute. Pluralitatea accepțiilor familiei rămâne vizibilă. Se poate diferenția sensul etnologic de rudenie, sensul economic de menaj ca unitate de consum și decizie, sensul statistic și demografic de nucleu familial, sensul de grup domestic etc. Sociologii mai apropiați de istorie sau drept, critici față de obiectul de studiu *familie*, preferă noțiunea de viață privată, ținând cont de complexitatea realității sociale.

La famille: l'état des savoirs reprezintă o contribuție remarcabilă la progresul cunoașterii în științele sociale, deoarece denotă o importantă deplasare la nivelul modalităților de abordare a transformărilor domestice. Până la momentul apariției sale, familia era abordată mai ales în perspectiva durkheimiană sau parsoniană, în timp ce cartea marchează o schimbare de accent spre o perspectivă mai comprehensivă (în filiația lui Bourdieu), care încearcă să înțeleagă noile culturi familiale ce apar.

Este o carte de referință pentru toți cei interesați de familie, deoarece prezintă, într-o manieră sintetică, stadiul cunoștințelor științelor sociale, valorizând contribuțiile fiecărei discipline și cercetările cele mai semnificative.

Ioana Cojocariu

**SIMPOZIONUL Școala monografică de la București
și cercetarea satului românesc – 60 de ani de la studiul monografic al plasei
Dâmbovnic, Teiu – Argeș, 30-31 octombrie 1999**

Între 30 și 31 octombrie 1999 s-au desfășurat în comuna Teiu, județul Argeș, lucrările simpozionului *Școala Monografică de la București și cercetarea satului românesc – 60 de ani de la studiul plasei Dâmbovnic**.

Organizatorii acestei manifestări cu caracter științific și aniversar au fost Primăria comunei Teiu și Institutul de Sociologie al Academiei Române, în colaborare cu Centrul Cultural al Fundației Europene Drăgan.

Manifestarea s-a impus atenției prin dezbaterăa unei teme extrem de importante privind modernizarea satelor românești, și anume, necesitatea elaborării de politici sociale și economice pe bază de cercetări sociologice în maniera trasată de Școala Sociologică de la București creată de Dimitrie Gusti și colaboratorii săi. O prioritate o constituie cercetările sociologice de teren, în zonele aflate în criză din sudul județului Argeș, cercetări care trebuie să fie temelia oricăror programe de redresare economică și socială a acestor zone. La 10 ani de la revoluția română, comunitățile rurale din România traversează o majoră criză socio-economică ale cărei efecte, pe termen mediu și lung, nu pot fi decât negative. De câțiva ani s-a lansat proiectul de realizare a unor planuri de urbanizare la nivelul fiecărei localități, planuri ce includ și studii socio-demografice, de fapt o diagnoză socio-economică locală. Planurile de urbanizare ar fi trebuit să reprezinte o bună ocazie de a realiza o hartă a realităților caracteristice satului românesc, localitatea rurală fiind o matrice geografică, economică, psihosocială și culturală unică, ceea ce nu s-a întâmplat. Diagnozele socio-economice efectuate de doi sociologi argeșeni, Octavian Sachelarie și Maria Lică, în județul Argeș, au reliefat următoarele:

- scăderea constantă a numărului populației;
- spor natural al populației cu valori negative;
- spor migratoriu cu valori negative;
- îmbătrânirea continuă a populației care a dus la o disproporție semnificativă între ponderea populației tinere (0-14 ani) și ponderea populației vârstnice (60 ani și peste) în ansamblul populației comunelor analizate;
- forța de muncă este în continuare dependentă de sectorul industrial, ceea ce presupune un nivel ridicat al navetismului (rural-urban); în condițiile în care sectorul industrial este în plină criză, a apărut fenomenul de șomaj care implică o reîntoarcere a unei părți a forței de muncă în zona rurală de origine;
- forța de muncă nu este pregătită pentru o economie concurențială; proprietatea asupra unei suprafețe de pământ nu atrage după sine profit și un trai decent;
- sectorul privat, serviciile, sunt încă în stadii de început;
- dotarea social-edilitară a comunelor este foarte slabă, neputând fi acoperite, în unele comune, necesități primare (apa, de exemplu);

* Organizatorii aduc mulțumiri: doamnei Viorica Cojocar – directoarea Centrului Cultural al Fundației Europene Drăgan, Primăriei și Consiliului Local Teiu, d-lui Constantin Nițu – director al SC Girexim SRL-Pitești, d-lui Valeriu Mocanu – director al SC Mavexim SRL-Pitești, d-lui Ilie Barbu – director al SC ConsingAliment SRL-Pitești, d-lui Marcel Poroca – director al Tip-CompSRL-Pitești, d-lui Constantin Nanu – Institutul de Sociologie al Academiei Române, domnilor Cezar Ilie și Laurențiu Vârșescu, d-lui Doru Iliescu – director ADP-Pitești, d-lui Marcel Suditu, d-lui Marcel Plopeanu și alții, care prin sprijinul și susținerea lor au făcut posibilă desfășurarea în bune condiții a acestei acțiuni.

– sunt în mare suferință dotările (materiale și umane) unor sectoare ca: ocrotirea sănătății, învățământul, cultura;

– tineretul, resursele potențiale de muncă nu au nici o șansă de a se realiza în comunitățile rurale de origine – de aici, absența unei perspective de viitor;

– sunt prezente fenomenele de alcoolism, violență, mutații în organizarea familiei;

Proгноzele nu pot fi decât sumbre, existând posibilitatea ca în următorii 20 ani unele sate să dispară (fizic).

Desigur, au existat și există programe de dezvoltare regională finanțate de diferite organisme internaționale, dar ele nu au înregistrat până în prezent rezultatele scontate. Printre cauzele importante care au provocat eșecul, a fost identificată și aplicarea unor modele/măsurii care nu se mlaup pe realitatea satului românesc. De aceea, se impune realizarea unei cercetări sociologice comparative care să înglobeze analiza a trei comunități rurale din județul Argeș, luând în considerare așezarea geografică (șes, deal, munte), dezvoltarea socio-economică, precum și forma de proprietate care a stat la baza devenirii acestor localități. O asemenea cercetare ar putea aborda:

- evoluția socio-demografică;
- impactul proprietății asupra dezvoltării;
- mentalități, tradiții, cultură;
- nevoi, aspirații, modul cum este perceput viitorul;
- proprietatea funciară și impactul ei asupra mentalităților, standardului de viață;
- sectorul privat în economia satelor și comunelor;
- conservatorism și inovație în mediul rural;
- asemănări și deosebiri între planurile de urbanizare și imaginea sătenilor despre dezvoltarea propriei localități;
- tineretul rural și șansele sale de reușită;
- este posibilă diminuarea diferențelor dintre sat și oraș?
- locul intelectualului la nivelul ruralului;
- evaluarea sistemului de valori caracteristice țaranului român.

Pe baza răspunsurilor la asemenea întrebări s-ar putea construi modele românești de dezvoltare socio-economică a zonelor rurale analizate

Un alt moment important care a marcat această sesiune a fost acela al lansării monografiei comunei purtând titlul *Teiul – cuibul părăsii al lui Vladimir Streinu*.

La simpozion au participat: doamna înv. Dumitra Lică – primarul comunei Teiu; doamna Viorica cojocar – directoarea Centrului Cultural al FED, personalități și specialiști din domeniul sociologiei, psihologiei, istoriei și tehnicii: dr. Virgil Constantinescu, dr. Iancu Filipescu, dr. Maria Cobianu-Băcanu, dr. Apostol Stan, prof. univ. dr. ing. Nicolae Leonăchescu, dr. Paula Constantinescu, prof. Ion Nania, sociolog Mihai Sachelarie, psihosociolog Maria Lică, prof. Vasile Fălcescu – autorul volumului cu caracter monografic, Liviu Martin – director al Centrului Cultural al municipiului Pitești, membri ai Consiliului local Teiu, cadre didactice, săteni, personalități politice, ziarști.

Psihosociolog Maria Lică

Dialoguri încrucișate – sesiune științifică interdisciplinară pe probleme de protecția mediului, Tulcea, 1998

Sesiunea științifică interdisciplinară pe probleme de protecția mediului – inițiată și condusă de doamna senator Elena Preda, o gazdă de excepție –, desfășurată la Tulcea, s-a bucurat de prestigioasa participare a unor recunoscuți specialiști, din diferite domenii de activitate, din județ și din țară. Curajul și sinceritatea afirmațiilor au generat un reconfortant sentiment al posibilității ca „noosfera, noul inveliș spiritual, să includă – după spusele unui participant – în viitorul apropiat preocupările

pentru o viață sănătoasă, ce se poate asigura numai prin participarea societății în interesul ei și prin intersectorialitate”. Au focalizat interesul subiectele referitoare la: poluarea mediului natural și problematica ariilor protejate, nevoia de creștere a calității vieții în Delta Dunării, actuala preocupare ecologică în plan administrativ-instituțional și legislativ, sensibilizarea/educația pentru ecologie. Cum era de așteptat, pentru acest început, s-au impus câteva jaloane ale unui diagnostic pe care l-am conturat prin subtitlurile care urmează.

Mirifica Deltă – demitizată

Apa produce un întreg tablou de boli, ca urmare a faptului că „mulți beau apă direct din Dunăre”. Apa de adâncime nu se folosește, pentru că, adesea, la doar 1-2 metri se află apa freatică, deși sunt mari diferențe: Mila-23 este fără apă potabilă, la Crișan apa este deteriorată, pe când la Maliuc aceasta este la nivelul standard.

Comunicația în Delta Dunării este cel mai greu de realizat, deoarece: centrala telefonică funcționează trei ore pe zi; nu există nici un mijloc aerian și nici măcar vreo șalupă la capetele brațelor Chilia, Sulina, Sfântul Gheorghe, cel puțin pentru urgențele medicale; cele trei radio-relee sunt insuficiente; vaporul circulă din două în două zile și costul unui bilet este de 50 000 lei.

Serviciile medicale sunt inaccesibile, atât datorită intermitenței comunicațiilor, cât și altor cauze, precum: lipsa/insuficiența veniturilor populației (care este îmbătrânită, tinerii migrând masiv la oraș, în Sulina neexistând altă sursă de venituri decât Fabrica de pește); lipsa bazei materiale/dotărilor pentru serviciile medicale (nu sunt nici spații, nici genți frigorifice); numărul extrem de redus de medici, iar „atunci când apar echipele de medici de la Tulcea, localnicii, care se simt uitați de lume, vin ca la urs”; laboratoarele și spitalele nu se află la standardele europene; bugetul nu mai acoperă decât salariile personalului medical și o parte din vaccinuri.

Solul, ca mediu de nutriție, nu mai poate fi regenerat de către Institutul de Pedologie, din lipsă de fonduri; stronțitul, acumulat după incidentul de la Cernobil, are efecte demografice; recent a fost înregistrată și scăderea cantității de fosfor și sodiu din sol.

Monitorizarea factorilor de mediu și a stării de sănătate, prin Direcțiile Sanitare, constată că: încă de la intrarea Dunării în țară, la Baziaș, registrul poluării este stufoș; din 130 de insecticide organoclorurate, 86 au depășit concentrațiile maxime admise (și în București, la toate cele 16 surse de recoltare a apei, depășirea e mare, la Brăila acestea se regăsesc în toate produsele alimentare, inclusiv în lapte și derivatele sale, în care mai sunt depășiri și ale concentrației de plumb, chiar laptele matern conține DTT, ca urmare a administrării necontrolate cu cel puțin 10 ani în urmă); din '95-'97, când și-a început activitatea Combinatul din Rm. Vâlcea, a crescut în apa Deltei lindanul, micropoluant invizibil, din categoria substanțelor toxico-nocive („și alte substanțe organice despre care nu știm încă nimic!!!!”); sunt indici diferențiați ai deteriorării mediului și, în consecință, apar boli diferite, caracteristice zonelor funcționale (ex: drumurile naționale, cu două benzi, sunt areale care produc afecțiuni ale căilor respiratorii la populația tânără, dar, cu toate acestea, „la șosea”, în centru, sunt cele mai scumpe terenuri); Tulcea a devenit un mare poluant, datorită industriei metalurgice – Institutul de Igienă și Sănătate Publică a depistat pneumonii virale, cauzate de manganul inhalat, la copii între 7 și 11 ani.

Discuțiile – pe baza propunerilor elaborate și existente în textele prezentate – au mai pus în lumină următoarele: s-a relevat că „dacă se întâlnesc la o masă, specialiștii găsesc soluții și rezolvă: nu prin funcționarii de la diverse instituții se pot construi variante de decizie pentru un consilier, care nu poate fi specialist în toate”.

Printr-un *brain-storming* sui-generis s-au pus în evidență și au fost enumerate câteva urgențe:

- instalarea de pompe de apă în profunzime;
- construirea unor crematorii pentru animalele moarte, în lipsa puturilor seci;
- realizarea unor noi conținuturi educaționale axate pe corelația dintre: mediu – demografie – economie casnică – loisir (timp liber), din perspectiva sănătății umane (individuale și sociale);
- îmbogățirea procesului de informare și comunicare pe problemele mediului cu exemple practice din realitate și cu demonstrații intuitive asupra avantajelor și dezavantajelor, a consecințelor pentru om;

- instituționalizarea unor noi forme și structuri de protecție a mediului:
 - o strategie națională de protecție a mediului realizată cu concursul cercetării academice și bine mediatizată;
 - un consiliu științific al rezervației Delta Dunării, care să arhiveze toate filmele documentare despre Deltă, indiferent de producător (din țară sau din străinătate);
 - un club interdisciplinar al specialiștilor (în timpul liber);
 - un centru de producție video județean, ca instituție de imagine, care să prezinte în mod profesionist realitățile Deltei, prin filme documentare, cu acces pe Internet, despre arealul protejat al Deltei.
- așezările umane, peisajul urbanistic – în special – au cunoscut după anii '40 o dezvoltare haotică a arealului, fără zone de protecție, cu dotări utilitare minime (de ex. nici o localitate nu are dotări de colectare – stocare – depozitare – valorificare a deșeurilor, ceea ce constituie, atât un pericol pentru sănătate, cât și un generator de boli noi, fără antidot) sau înglobând insular surse poluante agresive (cum ar fi cele provenite din îmbinarea unor zone rezidențiale cu platformele industriale), ceea ce poate determina o scădere substanțială a speranței de viață:
 - administrația nu-i mai poate reglementa pe noii veniți;
 - M.L.P.A.T.-ul nu a consultat organele abilitate în protecția mediului la elaborarea recentului Regulament general de urbanism, drept pentru care acesta nu are norme metodologice de aplicare cu standardele de protecție a mediului;
 - forurile de decizie au informații necorelate, ceea ce pune acut problema coordonării spațio-temporale, azi încă inexistentă;
 - decidenții nu iau decizii în deplină cunoștință de cauză în privința mediului și a consecințelor pe termen mediu și îndelungat, nu văd în politică interesul comun al supraviețuirii, al creării condițiilor de ameliorare a mediului natural în interdependență cu cel social;
 - profesioniștii din mass-media, ca și majoritatea covârșitoare a intelectualilor, de altfel, își vădesc monospecializarea și mai puțin competența interdisciplinară, deși, tocmai aceasta din urmă este o condiție a înțelegerii complexității și înlăturării efectelor în mediu. În parte, aceasta justifică, atât ignoranța cvasi-generală în domeniu, cât și relativa ignorare a marilor probleme ale autopoluării civilizației industriale, în absența unor dispozitive și feed-back-uri adecvate în societate.
 - în sfârșit, dar nu în cele din urmă, ba chiar dimpotrivă, instituirea unui fond extrabugetar sau inițierea unei legi speciale pentru dotări necesare protecției mediului, astfel încât să se contracareze rapid lipsa aparatelor, a logisticii necesare, care afectează pe zi ce trece monitorizarea mediului și calitatea vieții, clasificarea valorică a terenurilor și zonelor de risc după factori de mediu.

Prezentul și trecutul nu vin încă dinspre viitor

Deoarece în România este prea nouă practica finanțării de proiecte și nu există suficiente informații asupra finanțatorilor de proiecte, asupra metodologiei de redactare a proiectelor, ca și asupra criteriilor de evaluare/validare a proiectelor, există încă multă suspiciune, idei false și neîncredere față de asemenea proiecte.

Totuși, în Deltă există programe concrete finanțate, așa cum este cazul alimentării cu apă în Chilia (de către Ministerul Finanțelor). În genere, finanțarea din afară nu este integrală (de ex. proiectul alimentării cu apă pentru Rosetti ori Partizani, are 30% din finanțarea suportată de Consiliul local).

Banca Mondială a finanțat realizarea unui Muzeu al Deltei în Crișan – foarte apreciat de participanții la această sesiune pentru valoarea sa de unicat și model util în procesul didactic din întreaga țară. Din păcate acest muzeu este prea puțin mediatizat, de aceea, practic, necunoscut.

„Nevoia te învață” sau „excepția care confirmă regula”

Pe cât de surprinzătoare, pe atât de instructivă a fost prezentarea în cadrul sesiunii a cazului unei unități din cooperația meșteșugărească a Capitalei, care și-a impus să supraviețuiască prin

valorificarea tuturor competențelor, în special a celor manageriale. Din experimentul efectuat până în 1997, cu întregul personal, au apărut noi provocări pe agenda managerială:

Ce obiective s-au impus?

1. recuperarea, refolosirea, recircularea materialelor/produselor (în sistem japonez, prin tehnologii alternative);
2. menținerea substanțelor toxice în parametrii legal admiși (conform autorizației de funcționare);
3. aplicarea Legii mediului la nivelul local al societății comerciale (prin elaborarea de măsuri agregate după orizontul de timp lung, mediu și scurt).

Ce noi rezultate s-au obținut?

- zero accidente de muncă;
- scăderea numărului de îmbolnăviri (cel mai spectaculos exemplu este silicoza la turnători și sticlari);
- reducerea cheltuielilor directe (cu materia primă), dar și a celor indirecte.

Cum a fost posibilă schimbarea de viziune/noua filosofie managerială?

Prin abordarea protecției muncii din perspectiva ecologică, ceea ce a impus:

1. a privi întreprinderea din perspectiva sistemică, valorizând relația optimă dintre performanța economică (materie primă, câștiguri), ecologică (mediul extern și microclimatul la locul de muncă), socială (investiții pentru dezvoltare);
2. a informa/forma personalul prin: a. Regulamentul de organizare și funcționare și b. teste docimologice la angajare și apoi lunar, o dată cu fișa de protecție a muncii, c. concursuri (când se găsesc sponsori), și d. premieri pentru respectarea normelor/baremurilor (din autoeconomii).

O serie de reflecții de interes general

Gravitatea deteriorării mediului planetei atrage atenția asupra involuției umanității și lipsei de conștientizare la nivel de masă a importanței că suntem „generația care are șansa să schimbe două milenii”. Intrarea în mileniul trei presupune o reconsiderare a premiselor progresului, la scară planetară. De la „Limitele creșterii” – avertismentul simplu și ultimativ al soților Meadows – carte tradusă și la noi în anii '70, până la recenta întrunire în Brazilia a șefilor de state, se vorbește prea mult și se face prea puțin pentru rezolvarea problemelor create mediului, deși acestea „nu au culoare politică, nu au frontiere și timpul nu mai așteaptă”. „De ce să nu ne rearanjăm prioritățile? Fără bani! Germanii au realizat ce e patrimoniul și-l valorizează!”. Un alt participant se întreba retoric: „Crisa mediului este criza conștiinței civice – atunci de ce oare nu a fost prezent aici nici un conducător de unitate economică poluantă?”

În sfârșit, dar nu în cele din urmă, s-a afirmat necesitatea indiscutabilă a racordării la Programul ECOS al Consiliului Europei. Un Forum Ecologist Național ar fi de dorit să concentreze eforturi, acum dispersate, ale organismelor guvernamentale, nonguvernamentale și partidelor politice, necesitând totodată un curent de opinie favorabil derulării unor programe viabile, începând, spre exemplu, cu Delta Dunării, fapt ce ar facilita crearea unui cadru general al parteneriatului pentru mediu – la care s-a făcut apel.

Parteneriatul pentru mediu – Rezoluția de la Tulcea

Discuțiile prilejuite de sesiunea desfășurată la Tulcea, sub genericul „Dialoguri încrucișate”, deschid, în opinia noastră, cel puțin câteva orizonturi de acțiune: 1. legislație; 2. precizarea noțiunilor de bază privind ariile protejate; 3. ameliorarea comunicării; 4. educația relativă a mediului și, nu în ultimul rând, 5. ameliorarea condițiilor de sănătate a oamenilor care locuiesc în zonele amintite.

Aceste constatări cu forță de orientare strategică s-au dovedit a fi unanim acceptate, iar o analiză mai atentă a permis formularea unor imperative programatice:

1. *Tratarea problematicii mediului diferențiat și coerent în același timp, ca o rezultată a poziției geografice complexe a României, care se află la congruența a trei influențe europene: centrală, estică și sudică.*

2. *Redefinirea conceptelor de bază arii protejate, monumente ale naturii, parcuri naționale și stabilirea exactă a criteriilor de selectare și dezvoltare a acestora; realizarea unui management integrat al ariilor protejate și coordonarea sistemică a acestora în cadrul unui program național.*

3. *Crearea premiselor unui stil de viață favorabil sănătății, pornind de la principiile de funcționare ale sistemelor naturale. Prevenirea bolii, prelungirea vieții și promovarea sănătății – având la bază ameliorarea factorilor de mediu (apă, aer, sol) – se pot realiza numai prin efortul organizat al întregii societăți.*

4. *Ameliorarea serviciilor de sănătate – de natură preventivă – și micșorarea incidenței bolilor provocate de factori externi.*

5. *Crearea de structuri eficiente și flexibile – la nivel național și local – însărcinate cu derularea de proiecte și programe specifice mediului înconjurător.*

6. *Redimensionarea educației instituționalizate, a celei formale și nonformale, în scopul formării de comportamente viabile (o culturalitate comportamentală) în raport cu mediul.*

7. *Aplicarea pe scară largă a exigențelor științei comunicării în mass-media și mărirea gradului de profesionalism în formarea mesajului referitor la mediu.*

8. *Utilizarea resurselor materiale și financiare alocate prin bugetul de stat și multiplicarea acestor resurse, prin implicarea și a altor factori sociali în efortul de finanțare, la nivelul dimensiunii reale, a problemelor mediului.*

9. *Racordarea României la mișcarea de idei contemporane privitoare la mediu și, în mod special, la dinamica proiectelor internaționale/europene.*

10. *Articularea cadrului științific-tehnic pentru un parteneriat eficient: decidenți, profesioniști, lideri de opinie, agenți economici (publici sau particulari).*

Documentul prezentat – **Parteneriatul pentru mediu** – a fost adoptat în finalul sesiunii de comunicări științifice dedicate ameliorării calității mediului în Delta Dunării, puternic afectată, nu doar de poluarea regională/națională, ci și de poluarea „importată” din întreaga Europă occidentală. Prin această manifestare de conștiință, organizatorii tulcei au marcat, cvasisolidari, în țară, ziua internațională a mediului, sub deviza: „Sănătatea mediului – sănătatea omului”, reamintind că cercul poluării se închide în om. În mod firesc, s-au analizat realitățile locale ale Deltei, în context național și continental.

dr. Mariana Ciupercescu,

dr. Elena Preda – senator de Tulcea

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

INDEX ALFABETIC 1999

nr. pag.

ALBU MIHAI, Noile mișcări religioase (de origine orientală) în România	1-2	101
BANCIU ANGELA, Totalitarism și involuție constituțională în timpul regimului comunist din România	3-4	397
BECIU CAMELIA, Spațiul public contemporan: structuri, procese și practici	3-4	287
BUBURUZAN LEON, Credințe religioase și superstiții ale tinerilor în perioada actuală, în România	1-2	73
CIUPERCĂ CRISTIAN, MITROFAN IOLANDA, Uniunea liberă sau preferința pentru autonomie a cuplului modern.....	5-6	493
COBIANU ELENA, Raportul între morală și politică la Petre Andrei	5-6	537
COBIANU-BĂCANU MARIA, Românii minoritari din Covasna și Harghita. Despre o posibilă strategie a păstrării propriei lor identități naționale	3-4	313
COSTEA ȘTEFAN, LARIONESCU MARIA, Sociologia la Academia Română	5-6	569
CUCIUC CONSTANTIN, Toleranța ca tranziție spre egalitatea și libertatea religioasă	1-2	3
DOBRESCU CAIUS, Despre accepțiunea „centrului”	5-6	577
FLORA GAVRIL, SZILAGYI GEORGIANA, Biserică și societate.....	1-2	83
FRIEDMAN HUGO, Amintiri din viața de student la București (1900-1904).....	3-4	415
FONTA ILIE, Libertatea religioasă și ortodoxia	1-2	13
FONTA ILIE, Analiza unor puncte de vedere și demersuri americane privind libertatea religioasă și Proiectul Legii Cultelor din România.....	1-2	171
GHEORGHE MANUELA, Începuturi ale sociologiei religiilor în România	1-2	139
GHERGHEL ANA, Familiile monoparentale: între marginalizare, excludere socială și model alternativ al familiei.....	5-6	483
GRECU MARIA, Perspectiva „primordialistă” asupra națiunii. O întoarcere la D. Gusti	5-6	563
HOFFMAN OSCAR, Probleme manageriale ale reconstrucției întreprinderilor	3-4	271
IATAN RODICA, Evoluția religioasă a unei comunități: Satul Șant, jud. Bistrița-Năsăud.....	1-2	121
INTROVIGNE MASSIMO, Libertatea religioasă în Europa de Vest	1-2	39
LARIONESCU MARIA, Traian Brăileanu. Revolta împotriva determinismului social.	3-4	389
LARIONESCU MARIA, COSTEA ȘTEFAN, Sociologia la Academia Română	5-6	569
LOTREANU NICOLAE, Concepte și probleme ale politicii sociale.....	3-4	225
MANDACHE MIRCEA, Procesul de secularizare și modernizarea societății europene	1-2	27
MITROFAN IOLANDA, Schimbări și tendințe în structura și funcțiile familiei din țara noastră.....	5-6	473
MITROFAN IOLANDA, CIUPERCĂ CRISTIAN, Uniunea liberă sau preferința pentru autonomie a cuplului modern.....	5-6	493
MITULESCU SORIN, Coordonate ale politicii publice pentru tineret	3-4	353

MOHANU ION, Ion I. Ionică – membru al Școlii Sociologice de la București	1-2	161
NEGRU ANDREI, Preocupări de sociologie și politică socială în publicistica lui Nicolae Ghiulea.....	5-6	545
NICOLĂEscu VICTOR, Întâlnirea – formă modernă a selecției maritale	5-6	501
OANCEA OZANA, Sărbătoarea dragostei – între modă și necesitate?	5-6	515
PĂTRIOARĂ MONICA, Pedofilia ca formă de abuz sexual	3-4	369
RAȘEEV MONICA, Școala și tranziția	3-4	361
RĂDULESCU M. SORIN, Motivații și insatisfacții ale minerilor disponibilizați din principalele zone afectate de restructurarea sectorului minier	3-4	241
SICOE DANA, Interpretări în domeniul sociologiei divorțului.....	5-6	529
SCHIFIRNEȚ CONSTANTIN, Religie și tradiție.....	1-2	53
SPIRIDONEANU MIRCEA, Anotimpul omului	3-4	435
STANCIU LUCIAN RADU, Nostalgia originilor în hermeneutica lui Mircea Eliade... ..	1-2	127
STOLTZ GABRIELA, Etnotipuri, în viziune relațională români-alți etnici.....	3-4	299
STUPCANU AURORA, Protecția socială a tinerilor în legislația românească și europeană.....	3-4	327
SZILAGYI GEORGIANA, FLORA GAVRIL, Biserică și societate.....	1-2	83
TREBICI VLADIMIR, Traian Brăileanu. Omul și profesorul	3-4	383
VLĂDUȚ ION, Sociologia juridică în concepția lui Mircea I. Manolescu.....	1-2	149

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year X, No. 5-6 • 1999

CONTENTS

THE SOCIOLOGY OF FAMILY

IOLANDA MITROFAN, Changes and tendencies within the structure and the functions of the family from our country.....	473
ANA GHERGHEL, The mono-parental families: among isolation, social elimination and alternative model of the family.....	483
CRISTIAN CIUPERCĂ, IOLANDA MITROFAN, The free-union or the preference for autonomy of the modern couple.....	493
VICTOR NICOLĂESCU, The date – a modern form of the marital selection.....	501
OZANA OANCEA, The love celebration – a trend or a necessity?.....	515
DANA SICOE, Sociological explanations on divorce.....	529

SOCIAL THOUGHT

ELENA COBIANU, The Report between moral and politics of Petre Andrei.....	537
ANDREI NEGRU, Preoccupations of sociology and social politics in the articles of Nicolae Ghinea.....	545
MARIA GRECU, The „primordialistic” perspective on nation. A return to Dimitrie Gusti.....	563
ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, The Sociology at the Romanian Academy.....	569

COMMENTS

CAIUS DOBRESCU, About the acceptions of the „centre”.....	577
---	-----

REVIEWS AND LECTURE NOTES

SORIN M. RĂDULESCU, MARIA LARIONESCU, COSIMA RUGHINIȘ, <i>With the eyes of the miner – the mining reform in Roumania</i> , (Cu ochii minerului – reforma mineritului în România), Bucharest, Gnosis Edition House, 1999 (Dana Sicoe); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>Sociology</i> , (Sociologie), Bucharest, Economic Edition House, 1999 (Anda Moculescu); dr. NICOLAE GROȘU, <i>Treaty on Sociology. Theoretical Approach</i> , (Tratat de Sociologie. Abordarea teoretică), Bucharest, Expert Edition House, 1999 (Florin Constantiniu, Maria Lazăr Colfescu); ELENA COBIANU, <i>The moral progress</i> , (Progresul moral), Bucharest, PRINTECH Edition House, 1999 (Lily Rain); <i>Frauen in der Soziologie: neun porträts</i> , München, C.H. Beck, 1998 (Irina Cristea); FRANCINE MUEL DREYFUS, <i>Vichy et l'éternel</i>	
--	--

féminin. Contribution à une sociologie politique de l'ordre des corp, Paris, Editions Seuil, 1996 (Ioana Cojocaru); FRANÇOIS DE SINGLY, *La famille: l'état des savoirs*, Paris, Editions La Découverte, 1991(Ioana Cojocaru)..... 589

SCIENTIFIC LIFE

„The Monographic School from Bucharest and the research of the Romanian village” – 60 years since the study of Dâmbovnic zone. Teiu-Arges, October, 30-31,1999 (Maria Lică); „Crossed dialogues” – inter-disciplinary scientific session on environmental protection, Tulcea, 1998 (Mariana Ciupercescu, Elena Preda); 613

ALPHABETICAL INDEX

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

An X, N°s 5-6 • 1999

SOMMAIRE

LA SOCIOLOGIE DE LA FAMILLE

IOLANDA MITROFAN, Changements et tendances dans la structure et les fonctions de la famille en Roumanie.....	473
ANA GHERGHEL, Les familles monoparentales: entre marginalisation, exclusion sociale et modèle alternatif de la famille.....	483
CRISTIAN CIUPERCĂ, IOLANDA MITROFAN, L'union libre ou la préférence pour autonomie du couple moderne.....	493
NICOLĂESCU VICTOR, Le rendez-vous – forme moderne de la sélection maritale.....	501
OZANA OANCEA, La fête de l'amour – vogue ou nécessité?.....	515
DANA SICOE, Explications sociologiques sur le divorce.....	529

VĂRĂZĂRI LA PENSÉE SOCIALE

ELENA COBIANU, Le rapport entre la morale et la politique chez Petre Andrei.....	537
ANDREI NEGRU, Préoccupations de sociologie et de politique sociale chez Nicolae Ghinea.....	545
MARIA GRECU, La perspective „primordialiste” sur la nation. Un retour à Dimitrie Gusti.....	563
ȘTEFAN COSTEA, MARIA LARIONESCU, La sociologie au sein de L'Académie Roumaine.....	569

COMMENTAIRES

CAIUS DOBRESCU, Sur l'acception „du centre”.....	577
--	-----

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

SORIN M. RĂDULESCU, MARIA LARIONESCU, COSIMA RUGHINIȘ, <i>A travers les yeux du mineur – la reforme de l'industrie minière en Roumanie.</i> (Cu ochii minerului – reforma mineritului în România), Bucarest, Editions Gnosis, 1999 (Dana Sicoe); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>La Sociologie</i> , (Sociologie), Bucarest, Editions Economica, 1999 (Anda Moculescu); dr. NICOLAE GROSU, <i>Traité de Sociologie. Approche théorique</i> , (Tratat de Sociologie. Abordarea teoretică), Bucarest, Editions Expert, 1999 (Florin Constantiniu, Maria Lazăr Colfescu); ELENA COBIANU, <i>Le progrès moral</i> , (Progresul moral), Bucarest, Editions PRINTECH, 1999 (Lily Rain); <i>Frauen in der Soziologie: neun porträts</i> , München, C.H. Beck, 1998 (Irina Cristea); FRANCINE MUEL DREYFUS, <i>Vichy et l'éternel féminin. Contribution à une</i>
--

sociologie politique de l'ordre des corps, Paris, Editions Seuil, 1996 (Ioana Cojocaru);
FRANÇOIS DE SINGLY, *La famille: l'état des savoirs*, Paris, Editions La
Découverte, 1991 (Ioana Cojocaru). 589

LA VIE SCIENTIFIQUE

„L'Ecole Monographique de Bucarest et la recherche du village roumain” – 60 années depuis
l'étude du département Dâmbovnic, Teiu-Argeş, 30-31 octobre 1999 (Maria Lică);
„Dialogues croisés” – session scientifique interdisciplinaires sur l'environnement,
Tulcea, 1998 (Mariana Ciupercescu, Elena Preda); 613

INDEX ALFABETIQUE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim materialele procesate pe suport magnetic prin e-mail: isar@ns.isar.acad.ro sau prin Fax 3374178.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți materialul dv. de un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domeniul de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul materialelor trimise revine autorului.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apăsați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5–24,
București, România, RO-76117. Tel. 401-411 90 08, Tel./Fax 401-410 39 83;
401-410 34 48.

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, București, România;
Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126;

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77–19, București 3 – România, Tel. 653 79 85.
Fax (401) 324 06 38.

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Institut Român de Sociologie - Institute of Sociology (Bucharest)

- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society
- A new journal for a new sociology

Institute of Sociology

Yf tgniof of avni... (mirrored text)

revizuire de abstracțiune prin optică pozitivă și fizică pozitivă

Abstracțiune de revizuire prin optică pozitivă și fizică pozitivă

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE, Casa 13 București nr. 13 sector 2 P.O. Box 3-54
 București, România, RO-76113, Tel: 401-411 90 98, Fax: 401-411 90 97
 401-410 34 42
 ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY, Institute of Sociology, Bucharest
 P.O. Box 3-54, Bucharest, Romania, Tel: 401-411 90 98, Fax: 401-411 90 97
 401-410 34 42

STELIAN INVEST SRL
 Tel/Fax: +40-1-2502281

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„**Revista Română de Sociologie**“, serie nouă, anul X, nr. 5-6, p. 471-626, 1999